

Hacettepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Türk Halkbilimi Bilim Dalı

**İRAN / BATI AZERBAYCAN, KARAKOYUNLU BÖLGESİ,
KARAZEMİN KÖYÜ MONOGRAFİSİ**

Gheis EBADİ

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2011

İRAN / BATI AZERBAYCAN, KARAKOYUNLU BÖLGESİ, KARAZEMİN KÖYÜ
MONOGRAFİSİ

Gheis EBADİ

Hacettepe Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Türk Halkbilimi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2011

KABUL VE ONAY

Gheis EBADİ tarafından hazırlanan "İran / Batı Azerbaycan, Karakoyunlu Bölgesi, Karazemin Köyü Monografisi" başlıklı bu çalışma, 27 Haziran 2011 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Nebi ÖZDEMİR (Başkan)

Prof. Dr. Ziyat AKKOYUNLU (Danışman)

Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU

Yrd. Doç. Dr. R. Bahar AKARPINAR

Yrd. Doç. Dr. Dilek TÜRKYILMAZ

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. İrfan ÇAKIN

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ✓ Tezimin/Raporumun 2 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

27 Haziran 2011

Gheis Ayaz EBADİ

Aba, İde ve Dede'lere ...

Değerli bilgilerini benimle paylaşan, büyük bir sabırla beni dinleyen ve sorularımı yanıtlayan bütün köylülerime içten teşekkür ediyorum.

Bilinçaltıma, mensubu olduğum halkımın bilimini işleyen dedelerim, ninelerim ve aileme derin şükranlarımı ve saygılarımı sunuyorum.

Bilgilerini benimle paylaşan ancak artık aramızda olmayan canlara Haktan rahmet diliyorum.

Beni sabırla okuyup yanlışlarımı düzelten ve eksiklerimi tamamlayan Prof. Dr. Ziyat AKKOYUNLU hocama ve halkbilimi eğitimini kendilerinden aldığım diğer hocalarıma teşekkürlerimi bildiririm.

ÖZET

EBADİ, Gheis. *İran / Batı Azerbaycan, Karakoyunlu Bölgesi, Karazemin Köyü Monografisi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011.

Alan araştırması yaparak derlenen ve sınırlı kaynaklardan toplanan bu çalışmanın ilk bölümünde araştırma alanımız olan İran / Batı Azerbaycan ili, Makü ilçesi Karazemin Köyü ile ilgili genel bilgiler verilmiştir. Köyün tarihi, konumu, coğrafi yapısı ve demografik özellikleri bu bölümde yer almaktadır. Daha sonra çalışmanın en önemli bölümünü oluşturan inanç yapısı ve bu çerçevede yapılan törenler, uygulamalar ve ritüeller anlatılmıştır. Köyün inanç yapısının ilçe ve İran genelinde yaygın olan inanç yapısıyla farklı olması ve zor koşullara rağmen azınlık topluluk tarafından korunup günümüze kadar ulaşması çalışmanın önemini arttırmıştır. Üçüncü bölümde köyün anonim edebi ürünlerine değinilmiş olup bu çerçevede manzum ve mensur veya karışık anlatı türlerine yer verilmiştir. Bu ürünler, dini törenlerde de olduğu gibi Ehl-i Hak inanç yapısı mensupları tarafından kullanımda olmaları yönüyle tarihi bilgiler içermekte ve türsel açıdan da önem arz etmektedir. Son bölümde ise köyün halk kültürü ve uygulamaları ile ilgili derlenen bilgiler yer almıştır.

Anahtar Sözcükler

Karazemin Köyü, Karakoyunlu, Monografi, Ehl-i Hak, Halk Edebiyatı, Halk Kültürü.

ABSTRACT

EBADİ, Gheis. *Iran / West Azerbaijan, Area of Karakoyunlu, Village of Karazemin Monograph*, Master of Science, Ankara, 2011.

In the first part of this research Project, for which field work of collecting raw data from limited sources is done, general information on the Village of Karazemin in Maku, West Azerbaijan / Iran is presented. History of the subject-matter village, its location, geographical structure and demographic characteristics are in the focus of this chapter. In the following part, belief system and ceremonies, folkloric practices and rituals that have vital importance for the overall Project are explained in detail. The fact that the belief system of the village of Karazemin stands different from the dominant structure in the town of Maku and Iran emphasizes the importance of the research. Products of anonymous literature of the village, which are in form of prose, poetry and mixed genres, are taken into account in the third part. These literary products, given the facts that they are performed in religious ceremonies, and that they are used in the Ehl-i Hak discourse, not only encompass historical information, but also carry importance regarding the genre problem. In the last chapter, collected information on folk culture and practices of the village is presented.

Key Words

Village of Karazemin, Karakoyunlu, Ehl-i Hak, Monograph, Folk Literature, Folk Culture

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
BİLDİRİM.....	ii
ADAMA.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
 GİRİŞ.....	 1
1. Çalışma İle İlgili Genel Bilgiler.....	1
1.1. Çalışmanın Konusu.....	1
1.2. Çalışmanın Önemi.....	1
1.3. Çalışmanın Amacı.....	2
2. Araştırma Yöntemi.....	2
 1. BÖLÜM : KÖYÜN TARİHİ VE GENEL ÖZELLİKLERİ.....	 4
1.1. Köyün Konumu ve Tarihi	4
1.2. Köyün Coğrafi Yapısı.....	10
1.2.1. Doğal Çevre.....	10
1.2.2. İklim.....	11
1.3. Ulaşım ve Haberleşme.....	12
1.4. Demografik Özellikler.....	12
1.4.1. Nüfus.....	12
1.4.1.1. Köyde Mevcut Olan Sülale Adları.....	12

1.4.1.2. Nüfus Hareketleri.....	13
1.4.2. Aile ve Evlilik.....	13
1.4.2.1. Aile Büyüklüğü ve Statüler.....	13
1.4.2.2. Ailede Kuşaklararası Mesleki Hareketlilik.....	14
1.4.3. Eğitim.....	14
1.4.4. Yer ve İnsan Adları / Özel Terimler.....	14
1.5. Ekonomik Hayat.....	16
1.5.1. Tarım.....	16
1.5.2. Hayvancılık.....	16
1.5.3. Endüstri	16
1.6. Köyde Sağlık.....	17
1.7. Köyün Evleri.....	18
1.8. Yönetim.....	19
 2. BÖLÜM: KÖYÜN İNANÇ YAPISI VE GENEL KAVRAMLARI.....	 20
2.1. Köyün İnanç Yapısı.....	20
2.2. İnanç Yapısının Dayandığı Kavramlar.....	25
2.2.1. Alevi-Bektaşî, Şîî ve Yaresan.....	25
2.2.2. Kalenderi.....	30
2.3. Dini Törenler.....	31
2.3.1. Müslümanlık ve Şîî Ayinleri-Bayramları.....	31
2.3.1.1. Ramazan Bayramı.....	31
2.3.1.2. Kurban Bayramı.....	31
2.3.1.3. Kerbela Ayinleri.....	31
2.3.2. Cem Ayinleri.....	32
2.3.3. Ehl-i Hak Bayramları.....	40

2.3.3.1. Ağa Bayramı.....	40
2.3.3.2. Arazbar.....	42
2.4. Halk İnanışları.....	42
2.4.1. Yatır / Ocak / Ağalık.....	42
2.4.2. Nazar / Nazarlık.....	46
2.4.3. Cin / Büyü.....	47
2.4.4. Uğur / Bereket.....	50
2.4.5. Tabiat Olayları İle İlgili İnanışlar.....	50
2.4.6. Rüya İle İlgili İnanışlar.....	51
2.4.7. Hayvanlarla İlgili Adet ve İnanışlar.....	51
2.4.8. Yıldız Takvimi ve Adların Hikayesi.....	52
2.4.9. Diğer Halk İnanışları.....	54
3. BÖLÜM: KARAZEMİN KÖYÜ ANONİM HALK EDEBİYATI.....	57
3.1. Halk Edebiyatı Nazım Ürünleri.....	57
3.1.1. Bayatı.....	57
3.1.2. Ninni / Laylay / Okşama.....	62
3.1.3. Türkü.....	65
3.1.4. Kelam / Zikir.....	70
3.2. Halk Edebiyatı Nazım-Nesir Karışık Ürünleri.....	72
3.2.1. Bilmece.....	72
3.2.2. Atasözleri.....	73
3.2.3. Deyimler.....	75
3.2.4. Alkışlar ve Kargışlar ve Yakarışlar.....	79
3.2.5. Yeminler.....	81
3.3. Halk Edebiyatı Nesir Ürünleri.....	82

3.3.1. Nağıl / Masal / Hikaye.....	82
3.3.1.1. Cumud Kasap Nağılı.....	83
3.3.1.2. Şah Abbas ve Vezirin Nağılı.....	87
3.3.1.3. Kerem'in Namazı.....	89
3.3.2. Efsane.....	90
3.3.2.1. Yaratılış Efsanesi.....	90
3.3.2.2. Nevruz İle Bahar'ın Efsanesi.....	91
3.3.2.3. Mevla'nın Zuhuru.....	94
3.3.2.4. Kırklar Cemi.....	95
3.3.2.5. Hacı Bektaş'ın Türkiye'ye Gidişi.....	97
3.3.3. Latife / Fıkra.....	98
 4. BÖLÜM: KARAZEMİN KÖYÜ HALK KÜLTÜRÜ.....	102
4.1. Geçiş Dönemleri.....	102
4.1.1. Doğum.....	102
4.1.1.1. Doğum Öncesi.....	102
4.1.1.2. Kısırlık ve Gebelikten Korunma.....	102
4.1.1.3. Doğacak Çocuğun Cinsiyetini Belirleme.....	102
4.1.1.4. Aşerme.....	103
4.1.1.5. Çocuğun Sağlıklı Doğması ve Yaşamması.....	103
4.1.1.6. Al Karısı.....	103
4.1.1.7. Ad Koyma.....	104
4.1.1.8. Sünnet.....	104
4.1.1.9. İlk Diş.....	105
4.1.1.10. Saç Kesme ve Kulak Delme.....	105
4.1.2. Evlenme.....	105

4.1.2.1. Evlenme / Evlendirme Biçimleri.....	105
4.1.2.2. Evlilik Çağı.....	107
4.1.2.3. Evlenme İsteğini Belli Etme.....	107
4.1.2.4. Görücülük / Kız İsteme.....	107
4.1.2.5. Söz Kesme.....	108
4.1.2.6. Tatlı Yeme / Başlık.....	109
4.1.2.7. Nişan.....	110
4.1.2.8. Nişanlılık.....	110
4.1.2.9. Nikah / Mehriyye.....	111
4.1.2.10. Düğün / Kına.....	111
4.1.2.11. Çeyiz.....	117
4.1.2.12. Gelin Alma.....	117
4.1.2.13. Gelin İndirme.....	120
4.1.2.14. Duvak Açma / Ayak Açma.....	121
4.1.2.15. Gelin Görüşü.....	122
4.1.2.16. Aile Ziyareti.....	122
4.1.3. Ölüm.....	123
4.1.3.1. Ölüm Sırasında Yapılan İşlemler.....	123
4.1.3.2. Ölüm Olayının Duyurulması/Gömme İşlemleri...	123
4.1.3.3. Ölüm Sonrası İşlemler.....	124
4.1.3.4. Yas Tutma.....	124
4.1.3.5. Ölen Kişinin Eşyaları.....	125
4.2. Tören ve Kutlamalar.....	125
4.2.1. Hıdır Nebi.....	125
4.2.2. Askerlik İle İlgili Adetler.....	128
4.2.3. Çile Gecesi.....	128

4.2.4. Son arşamba / arşamba Suri.....	129
4.2.5. Nevruz Bayramı.....	129
4.3. ocuk Oyunları.....	131
4.4. Geleneksel Halk Tiyatrosu.....	134
4.5. Yemek Kültürü.....	137
4.6. Müzik.....	137
4.7. Diğ er Halk Kültürü rnleri.....	138
 SONUÇ.....	 140
 KAYNAKÇA.....	 142
 EKLER.....	 147

GİRİŞ

1. ÇALIŞMA İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

1.1. Çalışmanın Konusu

İran'daki Karakoyunlu bölgesine bağlı Karazemin köyünün monografisi bu çalışmanın konusunu teşkil etmektedir. Çalışma kapsamında köyün tarihi ve demografik özellikleri, inanç yapısı, anonim halk edebiyatı ürünleri ve halk kültürü farklı başlıklar altında derlenip sunulmuştur. Her bölümde derlenen malzemenin farklı yörelerde mevcut olan benzer malzemelerle benzerliği ve bağlantısı üzerinde bilgi verilmeye çalışılmıştır. Böylece çalışmanın sonunda bölgenin tarihi, kültür kaynakları, etkilendikleri kültürel alanlar ve inanç yapısı hakkında tespit edilen fikir ortaya konmuştur.

1.2. Çalışmanın Önemi

İran coğrafyası genelinde Türk kökenli olup, Alevilik ve Bektaşilik inanç yapısına çok yakın olan Karakoyunlu Ehl-i Hakların inanç yapısı, anonim edebi ürünleri ve halk kültürleri hakkında günümüze kadar kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Araştırma alanıyla ilgili yapılan çalışmalarda araştırmacılar konuyu daha çok inanç yapısı açısından ele almışlar ve diğer konulara girmemişlerdir. İnanç yapısı üzerine yapılan incelemeler genellikle ön yargı içermekle birlikte aynı zamanda diğer Ehl-i Hak tarikatlarıyla da karıştırılmıştır. Yapılan araştırmaların çoğunun yayınlanmaması bu çalışmanın önemini daha da arttırmaktadır. İslamiyet öncesi eski Türk inancı ve kültürünün izlerini günümüze kadar taşımış olan Karakoyunlu bölgesindeki Ehl-i Hakların yaşam biçimleri, anonim edebi ürünleri, töre ve gelenekleri Türk kültürü tarihiyle ilgili önemli bilgiler sağlamaktadır.

Diğer taraftan elde edilen bilgilerden yola çıkılarak, karşılaştırmalı bir inceleme sonucu, bu halkın tarih boyunca hangi kültür alanları ile ilişkili olduğu ve hangi

değişim veya gelişmelere uğradığı ortaya koyulduğunda kültür tarihi ve kültürel değişimler konusunda yararlı sonuçlar verebilecektir.

1.3. Çalışmanın Amacı

Kültür ve inanç yapısı açısından çevrelerindeki topluluklardan farklılık gösteren Karakoyunlu bölgesindeki köylerin halk kültürünü derlemek bu çalışmanın birincil amacını oluşturmaktadır. Çeşitli inanç sistemlerinden ve kültür alanlarından birçok unsuru içermekle birlikte, yaşatan ve devam ettiren Ehl-i Hakların töre ve geleneklerini inceleyip araştırmak, arkaik özelliklerini ortaya koymak yine çalışmamızın amaçladığı konular arasında yer almaktadır.

Ayrıca yüzyıllar boyunca uzak ve yakın mesafedeki topluluklar ile aynı coğrafyada yaşamalarına rağmen inanç yapısının farklı olmasından dolayı kapalı toplum halinde yaşayan ve başat inanç mensupları tarafından ikinci sınıf vatandaş muamelesi gören Karakoyunluların ve özellikle Karazeminlilerin kültürünü, töre ve inançlarını, gelenek-göreneklerini, edebiyat ürünlerini yazıya aktararak belgelemek, böylece kalıcılığını sağlamak ve gelecek kuşaklara ulaştırmak bu çalışmanın diğer bir amacıdır.

2. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Karazemin köyü ve genel olarak Ehl-i Hakların yaşadığı Karakoyunlu bölgesiyle ilgili günümüze kadar bütün konuları kapsayan monografik bir çalışma yapılmadığı için bu çalışmada daha çok alan araştırması ve derleme yöntemine başvurulmuştur. Yaşanan sıkıntılar ve sınırlamalar nedeniyle kütüphane çalışmasına ve kaynak taramasına fazla yer verilememiştir. Ancak bütün bunlara rağmen mümkün olduğu kadar köyün tarihi ve demografik özellikleri ile ilgili resmi kaynaklardan edinilen bilgilere yer verilmiştir.

Yine derleme ve alan araştırmaları sırasında çeşitli sıkıntılarla karşılaşılmasından dolayı kaynak kişilerin sayısı az tutulmuş ve bu kişilere ilgili

konularda pek çok soru yöneltilmiş, böylece metinlerin derleme işlemleri tamamlanmıştır.

Çalışmanın iki önemli kısmını oluşturan anonim halk edebiyatı ürünleri ve halk kültürü bölümleri, gözlem ve anket yöntemine başvurularak hazırlanmıştır. Alan araştırması ve derlemeler sırasında icra edilmeyen veya katılmamın mümkün olmadığı tören ve ritüeller hakkında farklı kaynak kişilere sorular yöneltilerek elde edilen veriler karşılaştırılmış ve konu hakkında bilgi verilmiştir.

Anonim halk edebiyatı ürünleri bölümünde hikaye, masal, efsane, deyim, atasözleri v.s. gibi konu başlıklarıyla ilgili çeşitli anlatılara yer verdiğimiz için, çalışmanın hacmini de göz önünde bulundurarak, bu anlatıların varyantlarına yer verilmemiştir. Ayrıca zikir, türkü ve bayatı gibi manzum konularda şöyle bir yöntem izlenmiştir: Söz konusu edilen bu manzum materyaller genel olarak özgün başlıklar altında ya da ritüelin anlatıldığı yerde aktarılmıştır. Malzemenin hangi ritüelle ilgili olduğu bilinmiyor ise anonim halk edebiyatı bölümünde manzum ürünler başlığı altında yer almıştır.

Kaynak kişilerin seçimi konusunda ise yaşlı, tecrübeli ve ilişkileri iyi olan kişilere yer vermeye çalışılmıştır. İnanç sistemi hakkında daha çok erkek kaynaklara yer verilirken, halk kültürü ve halk edebiyatı konularında ise kadın kaynaklar yer almıştır.

Aynı köye ve aynı inanca mensup olduğum için kaynak kişilerin gerçek dışı veya yanlış bilgi vermeleri söz konusu olmamıştır. Bilinen ve uygulanmakta olan her şey anlatılmış ve hiçbir şey saklanmamıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÖYÜN TARİHİ VE GENEL ÖZELLİKLERİ

1.1. KÖYÜN KONUMU VE TARİHİ

39°10'39" K ve 44°50'34" D konumunda bulunan Karazemin köyü, İran'ın Kuzeybatısı, Türkiye ve Nahcivan sınırlarının yakınında, Batı Azerbaycan ili, Makü ilçesine, Şot şehrine bağlı olan Eski Karakoyunlu¹ bölgesinin otuz iki köyünden birisidir ve Makü ilçesinin güneydoğusunda yer almaktadır. (bakınız ek: 1 ve 2)

Karazemin² köyünün adı, geçmişi ve kaynağı ile ilgili her hangi bir belge veya kayıt bulunmamaktadır. Köyün adı halk ağzında “Karazemi” olarak söylenmektedir. Resmi kayıtlarda ise Karazemin şekli kullanılmaktadır. Köyle ilgili ulaşılabilecek yazılı ve belgeli kaynakları olmadığı için belirli olaylar ve söylentilerden hareketle köyün tarihiyle ilgili fikirler ortaya konmaya çalışılmıştır. Ancak buradan yola çıkarak köyün tarihiyle ilgili kesin bilgiler verilemez.

¹ Bölgenin adı bazı kayıtlarda Mahal-i Karakoyun olarak geçmektedir. Günümüzde Kuzey Karakoyun ve Güney Karakoyun olarak iki bölgeye ayrılmıştır. Her bölgenin bir merkez köyü vardır. İlçe yönetimi önerisiyle Ülke Planlama Kurumu bazı Ehl-i hak köylerini bölgeden ayırıp başka bölgelere dahil etmişlerdir. Yine aynı şekilde Ehl-i Hak olmayan bazı köyler bölgeye dahil edilmiştir. Türkiye sınırları içerisinde ve Iğdır iline bağlı Karakoyunlu ilçesi ile aynı adı taşımakta ve aralarında az mesafe bulunmaktadır. Her iki bölgenin konumu ve aralarındaki mesafe ekler bölümünde yer alan uydu görüntülerinde görülmektedir. (bakınız ek: 1, 2 ve 13) Gordlevsky Iğdır ili, Karakoyunlu ilçesindeki halkın Makü'dekilerle aynı olduğunu savunmaktadır: “Ayrıca, bu gün Makü bölgesindeki Karakoyunlu cemaatinin diğer bir kısmı Türkiye'nin Iğdır İl'i'nin Karakoyunlu İlçesi'nde yaşamaktadır”. (Gordlevsky, 81-123) Bu çalışma içinde geçen Karakoyun veya Karakoyunlu kelimeleri ile Makü'deki Karakoyunlu bölgesi ve bazen de bu bölgede yaşayan halk kastedilmiştir ve Karakoyunlu devletiyle bir ilgisi yoktur.

² Karazemin (قره زمین) kelimesi Türkçe ve Farsça iki sözcükten oluşmaktadır. “Zemin” Farsça toprak anlamını çağrıştıran “yer” demektir. Halk arasında tarla ve ekincilik yapılan araziye “zemi” denmektedir. Karazemin, “yüksek yer” ve “kutlu yer” olarak da açıklanmaktadır.

Çoğu İran tarihi ve siyasi arşivlerinin kapalı olması köyün tarihiyle ilgili çalışmaları, belgeselliği açısından sıkıntıya sokmaktadır. Safeviler döneminin son yılları ve Kacarlar döneminde yapılan aşiret tespitlerinde, göçebe köy ve taife kayıtlarında önemli bilgi ve belgeler mevcut olsa da bunlara ulaşmak mümkün olamamıştır. İran genelinde yapılan ilk nüfus sayımında³ ise Karazemin yerleşik köy olarak geçmektedir.

Tarikatçıların ve Ehl-i Hakların Makü bölgesine göçüp yerleşmeleri, bu göçlerin ne zaman ve hangi sebeplerle yapıldığı açık değildir. Gordlevsky'ye⁴ göre Makü Hanlığı, yüksek dağlarla çevreli olması ve önemli bir geçit üzerinde bulunması nedeniyle tarikatçılara, kendi bölgelerinde geçinemeyenlere ve göçmenlere çekici bir merkez ve güvenli bir sığınak olmuştur. Gordlevsky, Ehl-i Hakların Makü'yü seçmeleri ve oraya yerleştikleriyle ilgili şöyle der:

“Açıkca bellidir ki, Maku toprağı uzun zamandan beri, kendi yurdunda iyi geçinemeyen insanlar veya kendi izini kaybettirmek isteyenler için çekici bir merkez olmuştur. Bunun için de tarikatçılar hevesle buraya toplanmış ve Sokkar Dağı'nın etrafında kendi köylerini kurmuşlar. Tarikatçıların meskunlaştığı bölge gittikçe genişlemiştir ve bu, halkın hafızasında kendine yer etmiştir. Örneğin, Muhur ve Feşal köyleri Türkiye'den gelmiş göçmenler tarafından kurulmuştur. Diğer bir göçmen dalgası ise Kuzey'den, yani Güney Kafkasya'dan gelmekteydi. Öyle ki, Tazekend⁵ ve Sofu köyleri Şeki'den, yani Nuha'dan gelmiş insanlar

³ İran genelinde ilk nüfus sayımı 1956 yılında yapılmıştır.

⁴ Rus oryantalisti Vladimir Aleksandroviç Gordlevsky (1876-1956) 1899 yılında Moskova'daki Lazarev Doğu Dilleri Enstitüsü'nü, 1904 yılında ise Moskova Üniversitesi'nin Tarih ve Filoloji Fakültesi'ni bitirmiştir. O, 1907 yılından itibaren Lazarev Enstitüsü'nde Türk Dili ve Türk Edebiyatı Tarihinden ders vermeye başlamış, 1918-1948 yıllarında Moskova Şarkiyat Enstitüsü'nün (eski Lazarev Enstitüsü'nün) profesör olmuştur. 1946 yılında Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi'nin hakiki üyesi seçilmiş, 1948 yılından vefatına kadar Akademi'nin Şarkiyat Enstitüsü'nde Yakın ve Orta Doğu Ülkelerinin Dilleri ve Edebiyatı Bölümü'ne başkanlık yapmıştır. Gordlevsky 1916 yılında İran Azerbaycan'ındaki Makü Hanlığı'nda bulunmuş ve bu sürede oradaki Ehl-i Hak tarikatına bağlı Karakoyunlular ile ilgili derlemeler yapmıştır. (Bu bilgiler Gordlevsky'nin “Karakoyunlu: Makü Hanlığına Bir Geziden Derlenmiş Bilgiler” başlıklı makalesini eklemeler yaparak Türkçeye çeviren Namik Musalı'nın yazısından alınmıştır.)

⁵ Tazekend'de bulunan ve adları Tatar dağı olan yer adları bu konuda şüphe uyandırmaktadır.

tarafından kurulmuştur. Anlatılanlara göre, bu göç hareketleri Feth Ali Şah'ın (1797-1834) zamanına kadar vuku bulmuştu. O vakit, yani 1828 yılında imzalanmış Türkmençay anlaşmasına kadar Aras nehrinin yerlilerin dilinde “bu tay” ve “o tay” adlanan her iki sahili İran'a (Kacarlar saltanatına) mahsustu. Halk hafızası Karakoyunlu'ya gelmiş grup reislerinin isimlerini de hatırlamaktadır. Öyle ki, Türkiye'den gelmiş tarikatçıların başında Zaman Bey'in, Nuha'dan gelenlerin başında ise Nagd Ali Bey'in durduğu söyleniyor. Nuha göçmenleri ilk zamanlar Tebriz'de yaşıyorlardı. Diyorlar ki, Nuha toprağının bereketli olmasıyla heveslenen Merağalı Fazl Ali Han Tebriz'den Nuha'ya göç etmiştir. Tarikatçıların 12 köyden oluşan diğer bir kısmı Nuha'da kalmaya devam etmiş ve şimdi onlar Karabağ'da ayrıca bir topluluk oluşturmaktadırlar. Bu topluluğun üyeleri kendi gelirlerinden Tazekend'e pay ayırıyorlar. Nuha kadınları ise buraya bezek eşyaları gönderiyorlar”. (Gordlevsky, 87)

Görüldüğü gibi Gordlevsky Karazemin köyü hakkında ve nereden göç ettikleri konusunda herhangi bir bilgi vermemektedir⁶. On yedinci yüzyıl ünlü seyyahı Evliya Çelebi de, Makû'ye gelmesine rağmen⁷ Ehl-i Haklar hakkında her hangi bir şekilde bilgi vermemiştir. Evliya'nın takip ettiği güzergahı incelediğimiz zaman onun Karakoyunlu bölgesinden geçmediği anlaşılmaktadır⁸.

⁶ Bana göre Karazeminli sülaleler etraftaki büyük köylerden özellikle Sofululardan daha sonraki bir dönemde bölgeye yerleşmişlerdir. Onlar muhtemelen Anadolu'dan gelmişlerdir. Konuyla ilgili her hangi bir kanıt bulunmamaktadır ancak Osmanlı dönemi aşiret ve sülale kayıtları araştırıldığı takdirde bu konu aydınlanacaktır.

⁷ Evliya Çelebi iki defa İran ve Kafkasya'ya gelmiştir. Bu yolculuklarının birisinde Makû'ye gelmiş ve Makû hakkında özellikle Makû kalesi ile ilgili bilgi vermiştir.

⁸ Evliya Çelebi seyahatnamesinde mum söndürme ayininin nasıl ortaya çıktığını anlattıktan sonra gezdiği yerlerde buna rastlamadığını ve bazı yerlerde iftiradan ibaret olduğunu söylemektedir: “Ziyâret-i Sâlih Efendi: Bunlar Vâhidî tarîkinde hâk-i pâk Erdebil'de medfûn cümle İrân-zemîn Şâhlarının cedd-i ızâmı Hazret-i şeyh Safî'nin baş halîfeleri imiş. Şeyh Safî'nin mum söndürme kerâmetlerin Şeyh Safî hazretlerinden sonra bu Sâlih Efendi mum söndürmeği memnû' etmiştir. Kuddise sırruhû. Netîce-i kelâm mum söndürme sene (---) târîhinde Hazret-i Şeyh Safî şehir-i Erdebil'de kutbu'l-aktâb mertebesine kadem basdıkdâ bir gün câzibe-i İlâhî ile vecde gelüp niçe bin ümmet-i Muhammedi tevhîd-i Muhammedîye da'vet eder ve cümle tevhîde hâzır olanların ehl [ü] ıyâllerin dahi tevhîde da'vet edüp cümle nisvân burka'ları ve sarâveşleri ve dutakları ile ve ellerinde eldîvânlarıyla gelüp bir kûşede bu kadar havâtînler tevhîde meşgûl olurlar. Ba'de'l-gurûb olup ol şeb-i muzlimde {Şeyh Safî bir Şem'-i münevver âşikâre edüp}

Günümüzde de mevcut olan ve kullanılan yer altı su kanalizasyonu köyün eski bir tarihe sahip olduğunu kanıtlamaktadır ama bunun da tam ne zaman yapıldığı bilinmemektedir. Köyde çok eski bir mezarlığın bulunması ve birkaç yıl öncesine kadar farklı yönlerde doğru olan mezarların bulunuşu, uzun bir geçmişe sahip olmasının diğer bir kanıtıdır. (bakınız ek: 12) Halk arasında bu mezarlar da dahil, yönü kibleye doğru olmayan her türlü mezara Ermeni mezarı dense de bu durumun doğruluk payı tartışılabilir. Karakoyunlu bölgesinde ve köyde Ermenilerin varlığını kanıtlayan eski veya yeni her hangi bir delil bulunmamakla beraber, kibleye doğru olmayan mezarların çeşitli yönlerde doğru olmaları bu mezarların Ermenilere ait olamayacağını ve dolayısıyla Ermenilerin bölgedeki varlığının çok düşük bir ihtimalden ibaret olduğunu göstermektedir.

Köyün hemen yanında olan Ocak Dağı adlı dağda bu tür mezarlar günümüzde de bulunmaktadır. Köyün "köhne kend" denen kısmında eskiden yapılan kazılarda tarihi bilinmeyen ev ve duvar kalıntılarına rastlanmıştır. Mezarlıktaki eski mezarların bu yerleşimcilere ait olduğu söylenmektedir.

eydür: "Gelin kızlarım siz de oğlan kuzu-larımla tevhîde girin" derler. Hemân cümle merd ü zen tevhîd ü tezkîre karışdıklarında bir kerre azîz Şeyh Safî mumu söndürüp merd ü zen karış katış olup kâmil yedi sâ'at tevhîd-i sultânî olup Şeyh Safî "Ve sallî alâ cem'î enbiyâ'i ve'l-mürselîn" deyüp el yüze sürüp eydür: "Herkes bu karanlıkda yanında olanları kucaklayup hânesine gitsin" buyurdıklarında be-keşf-i kerâmet-i Şeyh Safî cümle halk ol cahrahûn(?) karışıklığında kendi ehlini ve kızını kucaklamış bulunup hânelerine giderler. Hakkâ ki ol karanlık gicede ol benî Âdem izdi-hâmında karış katış dönerken herkes ehlin bulmak aceb kerâmetdir. Şeyh Safî hazretlerinin zamân-ı hayâtlarında birkaç kerre böyle mum söndürüp herkes yine ehl ü iyâllerini buldukları mukarrerdir. Ba'dehû kendülerinden sonra niçe halîfeleri mum söndürüp ehl ü iyâlleri bulmada hatâ edüp "Acem mum söndürücüdür." deyü mezmûm olmuşlar. Ba'dehû bu Rûmiyye'de medfûn geyh Sâlih hazretleri merd ü zen bir yere cem' olup tevhîd edüp mum söndürmeği men' etmiştir. Hâlâ Acem'de dahi vardır. Ammâ Hudâ âlimdir. Sene 1056 târîhinde Erzurûm'dan Acem'e gitdim ve sene 1060 târîhinde Bağdâd'dan yine Acem'in Hemedân ve Dergezîn'ine gitdim ve 1057 târîhinde diyâr-ı Kırım'dan Dağıstân'a, andan Acem'in Demirkapusu ve Şîrvân ve Şâmakî'si ve Gîlân ve Bakû'süne vardım ve yine şimdi bu Rûmiyye ve Hoy ve Merend ve Tesûy ve Kumla ve Tebrîz diyârların gördüm, mum söndürme dedikleri şeyi ve eyle cem'iyeti görmedim. Ammâ bu cihân halkı zemmâm ve fassâl u gaddâr u kaddâhdır". (Dağlı,178)

Karazemin köyünün anonim halk edebiyatından da bazı örnekleri içinde bulunduran ve bir Karazeminli tarafından kaleme alınan en eski yazı Abdullah Guliyev'in tuttuğu günlük defteridir. Bu günlükte köyün yakın tarihi ve yakın geçmişteki konumuyla ilgili bilgiler mevcuttur. Guliyev, 1922 yılında çalışmak için Sovyetler Birliği yönetimine olan Bakü şehrine gitmiştir. Henüz yayınlanmamış olan bu eser Kiril harfleri ile Türkçe olarak yazılmıştır. Guliyev, Karazemin köyü Seyyad Hanlı taifesinden olup savaş yıllarında Rus ordusu mensubu olarak savaşa katılmış ve günlüğünde daha çok savaş hatıralarını, bulunduğu ortamların sosyal ve ekonomik koşullarını, arkadaşlarının yadigar türkü veya şiirlerini yazmıştır. Guliyev'in günlüğünde, yazarın çocukluğundan hatırladığı türküler, ağıtlar ve bayatılar da mevcuttur. Bunlardan hareketle köyün eski ağız⁹ ile ilgili bilgiler edinilebilmektedir.

Birinci Dünya Savaşı öncesi Osmanlı devletine karşı savaştan ve yenilerek komşu ülkelere kaçmak zorunda kalan Ermeniler 1917-1918 yıllarında Makü ve Hoy ilçelerine de saldırılar düzenlemiş ve çok sayıda insan öldürmüşlerdir. Daha sonra Osmanlı ordusu İran sınırları içindeki soydaş Müslümanları korumak maksadıyla Ermeni çetelerini takibe almış ve Urumiye şehrine kadar gitmiştir. Osmanlı ordusu mensuplarının bu yıllarda Karazemin köyüne de uğradıkları ve halkı kurtardıkları söylenmektedir. Osmanlı ordusunun köye geldiğine dair bir de kanıt bulunmaktadır. Bu kanıt taş baskılı ve Osmanlı Türkçesi çevirisi bulunan bir Kuran'dır. Bu kitapta birkaç kuran suresi, Arapça ve Türkçe bazı dualar ve Türkçe şerhler bulunmaktadır. Bir Osmanlı askeri

⁹ Örneğin Guliyev'in notlarında Makü'nün ve Karazemin'in halk ağzındaki adını görebilmekteyiz: "... 25 Ağustos 1941'de sabah saat beşte hükümetin emri üzre büyük düz köprü'nün yanından, Araz'dan geçip, İran'a girdik. 27 Ağustos 1941'de İran'ın Makü (Gala) şehrine yetiştik. İran'ın Şot, Karazemi, Merkender, Tezekend, Karaziyaddin ve İlahır kendlerinden geçtik ...". (Guliyev'in yayınlanmamış günlüğü)

Not: Eskiden Azerbaycan'ın her yerinde, "Makı" bazen de "Daş Makı" derlerdi. Pehleviler döneminde devlet tarafından "Maku" [Makü] olarak ilan edildi. Radyo, televizyon, gazeteler ve bütün resmi o kadar "Makü" deyip yazdılar ki halk buna alıştı. Günümüzde her kes "makü" der. (Zafarkhah, 60)

tarafından Urumiye'den dönüşte yaşlı bir kadına¹⁰ verildiği söylenmektedir. (bakınız ek: 32)

İkinci Dünya Savaşı esnasında Rus askerlerinin köye geldikleri ve uzun bir süre köyün yanındaki “Şah Yalı” denen arazide çadırlarda kaldıkları söylenmektedir. Askerlerin halka eziyet etmedikleri ve iyi davrandıkları anlatılır. Yine bu yıllarda İran / Güney Azerbaycan bölgesini ihtiva eden Demokrat Azerbaycan Hükümeti'nin kuruluşuyla birlikte köylülerden bazıları Demokrat Hükümet Partisi'ne üye olmuş ve bir kısmı aktif bir şekilde çalışmıştır. Parti üyelerine “Halk Fedaileri” denirdi. Bir yıl sonra ve Rus ordusunun çekilmesiyle birlikte bu hükümet merkezi hükümet tarafından yıkılmış, aktif olanlar ve üyelerine çok eziyet edilmiştir. Yakalanan Fedailerin asılması veya müebbet haislere ve şiddetli işkencelere çarptırılmaları nedeniyle köylülerden bazıları yine Sovyetler Birliğine kaçmıştır. Bazıları ise yakalanmış ve birkaç yıl sonra serbest bırakılmıştır.

1979 İslami Devrim'den birkaç yıl öncesine kadar her yerde olduğu gibi, topraklar feodal sistemiyle işletiliyordu. Köylerin ve kasabaların ağası vardı ve halkın ekip biçtiklerinden hisse¹¹ alıyorlardı. Karazemin'in ağası ise Mensur Han Beyat Maku idi. Hanlar köyleri mübaşirleri vasıtasıyla yönetiyorlardı.

¹⁰ Bu kadının adı Mey Hanım'dır. 1977 yılında vefat etmiştir. Söz konusu olan Beyaz Kuran onun oğlu Yusuf Ebadi'de duruyor. (bakınız ek: 32)

¹¹ Konuyla ilgili 1916 yıllarında uygulanmakta olan kurallar hakkında Gördlevsky'nin verdiği bilgiler şöyledir: “Makü Hanlığı'nda yaşayan tarikatçılar Şii inanışlı toprak sahiplerine ve hanlara bağımlıdır. Buna rağmen, Muhur köyünde toprak sahibi olan beyler ve sultanlar da tarikatçıdır. Toprak hana mahsustur, tarikatçılar ise, tabiri caizse, toprağı kiralyorlar, daha doğrusu, bir başkasına mahsus olan toprakta yaşıyorlar ve tarlalardan topladıkları mahsulün 1/3 kısmını kira hakkı ve devlet vergisi olarak hana ödüyorlar. Tarikatçılar zahmet sever bir cemaattir. Onlar gece ve gündüz çalışırlar ve onların çoğunluğu varlıklı insanlardır. Onlarda ziraat ve tarla işleriyle kadınlar da uğraşıyorlar. Onların arasında zembil örmek işi de yaygındır. Kışta onlar Tiflis vilayetindeki Borçalı kazasına gidiyorlar. Muhtemelen, Güney Kafkasya'ya gidiş, kendi kökenlerini hala hatırlamakta olan köylerin ahalisi arasında görülmektedir. Fakat onlar kavşak istasyonu olan Şahtahtı'dan çıkıp Makü'dan geçmekle Beyazıt'a ve oradan da

1.2. KÖYÜN COĞRAFİ YAPISI

1.2.1. Doğal Çevre

Yüksek ve dağlık bölgede bulunduğu için ve kalıcı su kaynaklarının kıtlığından dolayı köy, çöl ve kuraklık arazilerle çevrilidir.

Son yıllarda devlet tarafından yapılan Karazemin Barajı (bakınız ek: 11), yüksek miktarda depoladığı su nedeniyle köyün görünümünü az da olsa değiştirmiştir. Önümüzdeki yıllarda barajın depoladığı su kanal vasıtasıyla köy sınırları içerisinde bulunan arazilere dağıtılacaktır. Baraj köye bir kilometre mesafede bulunmakta ve suyu mevsim yağmurlarından oluşan sellerden temin edilmektedir. (bakınız ek: 4 ve 5)

Karazemin köyü, Sofu, Tevere, Sınık köyleri ile sınırlıdır. (bakınız ek: 3) Sofu köyünden biraz daha mesafede bulunan yüksek Çirkin dağları eskiden beri köylülerin yayla olarak yerleştikleri bölgeyi kapsamaktadır. (bakınız ek: 6) Yazın sıcak günlerinde köylüler göçerek bu yaylaya yerleşirlerdi. Az da olsa, günümüzde de bazı aileler bu yaylaları kaybetmek endişesinden dolayı kullanmaktadırlar.

Karazemin, Sofu ve Tevere köylerinin bulunduğu Çirkin dağının eteklerindeki düzlük araziye “Çaybasar” denilmektedir. Sokkar Dağı, Gaz Han yaylası, Duvan Dere ve Selmanı Duvanası Çirkin dağındaki Karazeminlilerin yaylasıdır. Kuş Bulağı ve Seyit Bulağı yayladaki köylülerin su kaynağını oluşturur. (bakınız ek: 6 ve 16)

Köyün ortasında “Orta Keriz” denen bir pınar vardır ve bu sebepten dolayı köy iki bölüme ayrılmıştır; “aşağı kend” ve “yukarı kend”. (bakınız ek: 9) Eski “köhne kend” ve mezarlık köyün aşağısında bulunmaktadır. Eskiden köyün “on dört evi” ve “on evi” diye mahalleleri varmış. Gittikçe dört taraftan genişlemekte olan köy

öteye varan Makü demiryolu hattıyla gitmeye istekli değiller. Onlar bunun nedenini orada fiyatların adaletli olmamasıyla izah ediyorlar”. (Gordlevsky, 88)

farklı mahallelerden oluşmaktadır, bu mahallelerin adları şöyledir: Çukur mahalle, Talvar, Aşağı Kend.

Köyün içecek ve tarım suyu farklı kaynaklardan temin edilmektedir. Bunların bazıları Sofu köyünden getirilen nehir veya doğal kaynaklı göl sularından oluşmaktadır. Adlarını ise şöyle sıralayabiliriz: Orta Keriz, Çaylak Kerizi (bakınız ek: 10), Göy Tepe, Uluhan Çayı, Çay Suyu, Ulu Göl, Kızıl Keriz, Dere Kerizi, Çoban Gölü, Şor Keriz, Kara Toprak Kerizi.

Köyün etrafındaki dağ, düzlük, ova ve otlakların adları ise şöyledir: Ahmet Han Navi¹², Ağ Toprak, Kara Toprak¹³, Sazın Başı, Ağıl, Kızıl Göz dağı, Düz, Saz, Pasgahın Gabağı¹⁴, Tevere Düzü, Palan Döken¹⁵, Keş Arkı, Arkac¹⁶ Gabağı, Ağıyar, Şoranlı, Çibinli, Acı Dağ, Dengiz v.s. (bakınız ek: 42)

1.2.2. İklim

Kışın soğuk ve yazın çok sıcak bir havası olur. Yaklaşık olarak on beş yıl önce başlayan kuraklıklar on yıl boyunca devam etti ve büyük sıkıntılar ve yoksulluğa neden oldu. Son yıllarda ekincilik mevsiminde yağmurların düzenli yağması bu durumu az da olsa değiştirdi. Genelde sonbahar mevsiminde havalar yağmurlu olur, kışın kar az da olsa dağlık bölgesinde bulunduğu için havalar soğuk geçer.

¹² Nav: Dere gibi küçük su yoluna denir.

¹³ Ağ Toprak ve Kara Toprak köyün farklı yönlerinde bulunmaktadır. Ağ Toprak güneyde ve Sofu yolu üzerinde, Kara Toprak ise kuzeyde ve mezarlığın yanındadır. Bu yönleriyle Türklerin coğrafi yönlerini renklerle adlandırdıkları arasında ilişki kurulabilir. Ağ toprak denilen yerden rengi beyaz olan bir tür toprak çıkarılıyor ve temizlik için(bulaşık yıkama v.s.) kullanılıyordu.

¹⁴ Karakolun Önü, eskiden bu bölgede bir karakol bulunmaktaydı.

¹⁵ Palan Döken çok sert bir yokuşun adıdır. Palan genellikle eşeklere bazen de atlara vurulan bir çeşit eyerdir. Daha çok yük taşımak için kullanılır. Eskiden köylüler tarım ürünlerini hayvanlar üzerinde ve palanlara yükleyerek pazarlamaya götürüyorlardı. Anlatılara göre bu yokuşa gelirken palanlar düşüyormuş. Bu sebeple buraya Palan Döken adı verilmiştir.

¹⁶ Arkac: Genellikle dağ veya tepelerin eteğinde rüzgara karşı savunma sağlayan yere denir. Köylüler hayvanları köyden uzak olduklarında bu tür yerlere yerleştirirler.

1.3. ULAŞIM VE HABERLEŞME

Karazemin, İran ile Türkiye arasındaki ulaşımı sağlayan uluslar arası karayolu ile beş kilometre mesafesi vardır. (bakınız ek: 7) Bu yol eski İpek Yolu'nun üzerine yapılmıştır. Yaklaşık olarak yirmi yıl önce köyün ana yolu devlet tarafından asfalt yapıldı. Günümüzde bu caddenin adı İran-Irak savaşında şehit olan Karazeminli Mecit Yusufzade olarak geçmektedir. (bakınız ek: 14)

Eskiden şehir merkezine düzenli olarak minibüsler kalkıyordu. Bu minibüsler Sofu köyünden başlayarak Karazemin köyünden de yolcular toplar, Makü veya Şot'a götürüyordu. Günümüzde ise özel araçların artmasıyla birlikte bu minibüsler kalktı ve sadece il merkezine giden bir otobüs yine Sofu'dan kalkarak yolcuları taşımaktadır.

Köye 1984 yılında elektrik verildi ve kısa bir süre içinde televizyon, buzdolabı ve zaruri elektrikli eşyalar taksitlerle devlet tarafından satılmağa başladı. 2000 yılında ise telekomünikasyon kurumu tek hattan oluşan bir telefon istasyonu tahsis etti. 2009 yılında ise telsiz telefon sistemi istasyonu kuruldu, Karazemin ile beraber dört farklı köy bu sistemden yararlanmaktadır.

1.4. DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER

1.4.1. Nüfus

1.4.1.1. Köyde Mevcut Olan Sülale Adları

Köyde mevcut olan sülaleler günümüzde farklı soyadları taşımaktadırlar. Ama yine eskisi gibi aynı sülaleye mensup olma ve sülale üyeleri arasındaki bağ güçlüdür. 2006 istatistiklerine göre köyde 130 aile yaşamaktadır. Mevcut sülalelerin adları şöyledir; Seyyad Hanlı, Sarı-Calı¹⁷, Kereli, Beydemirli¹⁸, Kulu Uşağı, Yusuf Uşağı ve Karalı.

¹⁷ İlçenin geneli ile ilgili tarihi kaynaklarda Sarı Haçlı adına rastlanmaktadır ve bu sülalenin adının da bununla ilgili olduğu söylenmektedir.

¹⁸ Beydemirli sülalesinin adına sert demir anlamına gelen Berk Demirli de denmektedir.

1.4.1.2. Nüfus Hareketleri

Önceki yıllarda daha fazla nüfusa sahip olan köy 2006 yılı genel nüfus sayımlarına göre altı yüz iki kişiyi barındırmaktadır. Kadın ve erkek sayısının oranı ise aynıdır. Köyün nüfusu göçler nedeniyle azalmıştır. Göçlerin nedeni ise işsizlik, ekonomik koşulların zorluğu ve refah imkanların az olmasıdır.

Köylülerin büyük bir kısmı Urumiye'ye¹⁹ göç etmişlerdir. Urumiye'den sonra sırasıyla Şot ve Makü Karazeminlilerin yerleşmek için başta gelen tercihleri arasındadır.

1.4.2. Aile ve Evlilik

1.4.2.1. Aile Büyüklüğü ve Statüler

Yakın geçmişe kadar baba ve oğulları evlendikten sonra bile aynı evde yaşıyorlardı. Evler birkaç aileyi barındıracak kadar büyük yapılıyordu. Bu nedenle çok kalabalık aileler vardı. Günümüzde ise genelde erkekler evlendikten sonra kendilerine ev kuruyorlar ve ayrı yaşıyorlar.

Eskiden evin gelini, oğlu, kaynana ve kaynatası, kayınlar ve eşleri ve torunlar hepsi aynı evde kaldıkları için, saygıyı ve birliği sağlamak adına farklı uygulamalar yapılıyordu. Bazı araştırmacılar bu uygulamaları inanç sistemi ile ilgilendiriyorlar. Örneğin evin gelini hiç bir zaman kaynatası ve eşinden büyük kaynıyla²⁰ konuşmaz ve onların yanında olduğu zaman yaşmaklı olurdu. Kaynanası yanında ise her zaman yaşmaklı olur ama yaşmak altından konuşuluyordu. Ayrıca gelin çocuğunu kaynatasının yanında tutmaz, adını çağırılmaz ve onunla konuşmazdı.

Son zamanlarda ve ailelerin artık ayrı ayrı evlerde kalmaları sonucu bu törelerde yumuşadı ve gittikçe tamamen ortadan kalkmaktadır.

¹⁹ Urumiye Batı Azerbaycan ilinin merkezidir.

²⁰ Gelin eşinden büyük olan kaynına "mirze" veya "mirzem" derdi. Günümüzde gelinler artık kayınlarının yanında rahat oluyorlar.

1.4.2.2. Ailede Kuşaklararası Mesleki Hareketlilik

Eskiden beri tarım ve hayvancılık ile meşgul olan köylülerde, kuşaklar arasında aynı meslek devam etmiştir. Fakat kuraklık ve eğitim düzeyinin yükselmesiyle beraber bu mesleklere artık devam etmemektedir.

1.4.3. Eğitim

2006 yılı istatistiklerine göre toplam altı yüz iki kişi nüfusa sahip olan köyün beş yüz elli dört yetişkin kişisinden dört yüz elli üçü okumuştur. Bu oran köyün nüfusunun yüzde yetmiş beşini karşılamaktadır. Okumuş kişilerin yüzde elli üçü erkek ve yüzde kırk yedisi kadındır.

1961 yılında köye ilk kez ilkokul açılmıştır. Başlangıçta uygun yer olmamasından dersler gönderilen öğretmen tarafından farklı evlerde yapılıyordu. 1960'lı yıllarda köyde ilkokul için bina yapıldı. Açılan bu okulun adı ise Aşkan idi. İslami devrimden sonra okulun adı değiştirildi ve birkaç yıl öncesine kadar Mahdiye-i Karazemiz olarak devam etti. Bu ad tekrar değiştirilerek günümüze kadar Be'sat-i Karazemin olarak devam etmektedir. (bakınız ek: 28 ve 29)

İlkokulu bitiren öğrenciler ortaokul ve lise eğitimi için daha kalabalık olan Sofu köyü veya Şot şehrine gitmektedirler. Bütün çocukları okula gitmesi zorunlu tutulmaktadır.

2004 yılından itibaren devlet tarafından köye kreş açma izni verilmiştir. Görevlendirilen eğitim görevlisi kreş derslerini kiraladığı bir evde yapmakta ve zorunlu olarak Farsça eğitim vermektedir.

1.4.4. Yer ve İnsan Adları / Özel Terimler

Farklı inanç yapısı ve değişik coğrafyalardan geldikleri muhtemel olan Karakoyunlu bölgesinde çeşitli yer ve insan adlarına rastlanmaktadır. Bulardan

bazılarını ve hitap / akrabalık adları olarak kullanılan unvanları şöyle sıralayabiliriz²¹:

İnsan Adları: Mey Hanım, Güllü, Gülgez, Gülanber, Sarı Kız, Anam Kız, Göyerçin²², Maral, Tarlan, Turna, Pir Verdi, Hak Verdi, Aslan, Ali Verdi, İman Verdi, Kara Han, Taptık, Ulu Han, Kara Oğlan, Gaz Han, Tanrı Verdi, Hazret Kulu, Pir Ali, Bayram, Ali Han, Ali Kerem,

Yer Adları: Kızıldağ, Kızılgöz, Ocakdağı, Uluhan, Ulugöl, Ağıyar, Dengiz, Arhaş Kabağı, v.s.

Hitaplar / Akrabalık Unvanları: Aba (yaşlı kadınlar için kullanılan hitap), İde (yaşlı kadınlar için kullanılan hitap), Abacı (abla), Han Bacı (abla), Gagaş, Mirze, Ağa, Ede, Yezne (kız kardeşin eşi), Kirve, Bacanak (baldızın eşi), Küreken (kızın eşi), Baldız, Kayın, Günü, Dayı, Bibi (hala ve yaşlı kadınlar için kullanılan hitap), Emi²³, Hala, Nene, Keyveni (mahrem olmayan kadınlar için kullanılan hitap) v.s.

Karazemin ve Sofuda ayrıca akrabalık adı olarak kullanılan, anlam, işlev ve telaffuz açısından değişiklik gösteren ‘Aba’ ve ‘İde’ de ağız ve boy araştırmaları açısından önem arz etmektedir. Yaşlı kadınlara ve bazen de erkeklere hitap için kullanılan ‘Aba’ sözcüğün ‘Ava’ ve ‘Ova’ biçimleri de kullanılmaktadır.

Karazeminliler ve genel olarak Karakoyunlular hoşlanmadıkları kişi veya topluluklara ‘Dere Seyitleri’ derler. Dere Seyitleri ayrıca Karakoyunlu bölgesine bağlı olan Muhur köyünün yanında bir bölgenin adıdır. Beş-altı köyden ibarettir. Eskiden onlarla Karakoyunlu köylüleri arasında kavgalar ve savaşlar oluyormuş. Dere Seyitlilerin hırsız ve dolandırıcı oldukları söylenmektedir.

²¹ Bu başlık altında sunulan veriler Rızagulu Ebadi’den (bakınız ek: 38) edindiğim bilgilerden oluşmaktadır.

²² Güvercin

²³ Amca

1.5. EKONOMİK HAYAT

1.5.1. Tarım

Köyde yetiştirilen en önemli tarım ürünü buğday ve arpadır. Bunların yanı sıra nohut, mercimek, günebakan gibi ürünlerde yetiştirilmektedir. Köylülerin bazıları kendi masraflarını karşılayacak kadar bahçe ürünleri de yetiştiriyorlar. Çok olmamakla beraber kayısı, elma, ceviz, şeftali ve üzüm gibi meyveler de bulunmaktadır.

1953 yılından başlayarak yaklaşık olarak 30 yıl boyunca köyde bazı aileler tütünçülük ile geçim sağlamışlardır. Genelde tütün işi ile uğraşmak iyi karşılanmazdı dolayısıyla gittikçe azalmıştır. Günümüzde tütün yetiştiren aile bulunmamaktadır. Tütünleri kurutmak için köyde büyük ambarlar yapıldı. Bu ambarların adına “talvar” denirdi ve dolayısıyla köyün bir mahallesinin adı Talvar olarak kalmıştır.

1.5.2. Hayvancılık

Hayvancılık tarım yanında köylülerin geçimlerini sağlamak için önemli bir statüye sahiptir. İnek, koyun, keçi ve tavuk evlerde veya tarlaların bir köşesinde yapılan ahırlarda tutulur. Hayvanlar yazın bahçelerden ve köyün etrafındaki otlaklardan beslenirler, kışın ise toplanıp depolanan ot ve saman ile beslenirler. Bazı aileler hayvancılıkla elde ettikleri süt ürünlerini satmakla ek gelir elde etmektedirler.

1.5.3. Endüstri

Köyde hemen hemen endüstri ile ilgili her hangi bir tesis veya iş yeri bulunmamaktadır. Birkaç yıl önce kuraklıklardan dolayı buğday yetiştirilmediği için köyde fırın kuruldu ve günümüzde de devam etmektedir. Birkaç aile dışında artık evlerde ekmek yapılmamaktadır.

Çok eskiden köyde halı dokuma mesleği de yaygındı ve genellikle çocuklar halı dokuyorlardı ama günümüzde artık bu mesleğe devam etmemektedir.

1.6. KÖYDE SAĞLIK

1988 yılında ilk kez köyde sağlık ocağı açıldı. Başlangıçta ilçe merkezinden birisi sağlık memuru olarak gelir ve burada çalışıyordu. Daha sonra köyden birisi ilk yardım teknikleri konusunda eğitim aldıktan sonra sağlık ocağında çalışmaya başladı. (bakınız ek: 27)

Sağlık ocağı açılmadan önce haftada bir defa köye doktor veya hemşire gelir ve genel muayene yapıyordu. Devrimden önce ise ayda ve yılda birkaç defa köye gelinip gerekli muayeneler, doğum kayıtları veya zorunlu aşılamlar yapıyordu.

Geçici bir süre sağlık ocağı sorumlusu köyde kullanılan tuzları da kontrol etmiştir. Tuzların iyot içerip içermemesi ve deterjan kullanımı kontrolü ocakta çalışan kişinin sorumluluklarındandı.

Köyde hiçbir zaman genel hamam olmamıştır. Ulaşım koşulları ve halkın ekonomik durumu iyi olduğu zamanlar köylüler Şot'taki hamamları kullanıyorlardı. Günümüzde ise bütün evlerde hamam bulunmaktadır.

Sağlık ocağı kurulmadan öncesine kadar köye öğretmen olarak gönderilen kişi köyün çevre temizliği ve ortam sağlığından da sorumluydu. O gerekli tavsiye veya uyarılar yaparak aileleri bu konuda bilgilendiriyordu. Daha sonra bu görevler köy konseyi ve sağlık ocağı görevlisine devredildi.

Kırık ve çıkık gibi acil durumlarda sınıkçı ve tellaklara (berber) gidiliyordu bu kişiler ayrıca geleneksel yöntemlerle yaralıları da bakabiliyorlardı. Doğum için yine köyde tecrübeli kadınlar vardı ve gerektiği zaman bunlar evlere çağırılıyorlardı.

1.7. KÖYÜN EVLERİ

1980’li yıllara kadar köyün evlerinin büyük bir kısmı çamur ile yapılıyordu. Maddi durumu iyi olanlar çamurdan kerpiç yaptırır ve evlerini bu kerpiçlerle yaptırıyorlardı. Daha sonra işleme aletleri, taşıma makineleri ve ekonominin gelişmesiyle köylüler evlerinin taş veya normal ocak kerpiciyle yapmaya başladılar. Eski evlerin az bir kısmı hala durmakta ve kullanılmaktadır. (bakınız ek: 15) Bölgeye özel sarı bir taş türü (bakınız ek 17, 18 ve 19) ev yapımında kullanılır. Tavanlar ise eskiden ağaç, kamış ve çamurla kapatılıyordu. Günümüzde ise artık demir ve beton kullanılmaktadır.

Eski evlerin yapısı ve planı günümüzde artık unutulmakta ve terk edilmektedir. Eski evlerde “koca kapı” oluyordu, buna “darvaza” da denirdi. Bu kapıdan evin avlusuna giriliyordu. Buraya “eyvan” da denirdi. Eyvandan sonra evin bahçesi yer alıyordu. İki tarafta hayvanların kaldıkları ahırlar yer alıyordu. Tuvalet ve varsa banyo bahçenin bir köşesinde yer alıyordu. Eski evlerde, avlunun bir köşesinde odunluk ve hemen yanında “kalak²⁴” yer alıyordu. Evin girişine “astana” denirdi, içeride ise farklı adlarıyla odalar bulunuyordu. Konuk odası, yahdan²⁵ odası, gefhana²⁶, kürsü odası odalara verilen adlardandır. Bunların dışında bazı evlerde yemek ve ham maddeleri saklamak için de özel yerler yapılıyordu.

Son yıllarda devletin sağladığı tamir ve yenileme kredilerinden yararlanarak hemen hemen bütün köylüler evlerini yeniden yapmaktadırlar. Yeni evlerin çoğu kerpiç, demir ve betonla yapılır ve ilgili devlet kurumları bunların depreme karşı dayanıklılığını kontrol eder.

²⁴ Kalak: Hayvanların dışkıları ahırda kuruduktan sonra bel ile parçalara ayrılır. Bu parçalara “kemre” ve “tezek” denir. Kemreler ahır dışında birbirinin üstüne koyulur. Koni şeklinde yükselen kemreler yakıt olarak sobalarda veya tandırda kullanılır. Kemreler tandırda ağaç, saman ve kurumuş otların karışımından oluşan “seşme” (=seçme?) ile beraber yakılır.

²⁵ Yahdan: Frsça’dır ve buzluk demektir. Halk arasında kadınların kullandıkları sandıklara denir. Evde ise bu sandığın bulunduğu odaya bu ad verilir.

²⁶ Gefhana: Kahvehane sözcüğünün bozulmuş şeklidir.

2004 yılında su kaynaklarının kuruması nedeniyle köyde derin kuyular inşa edildi ve elde edilen su, depolanarak kanal sistemi ile evlere dağıtılmaya başladı. (bakınız ek: 41) Ayrıca Türkiye'ye ihraç edilen gaz borusunun köyün hemen yanından geçmesi nedeniyle önümüzdeki yıllarda köy evlerinin doğal gaza sahip olacakları da söylenmektedir. Bu nedenle de evlerin belli bir ölçüde dayanıklı ve güvenli yapılması zorunlu kılınmıştır. Evler genellikle tek kat olarak yapılmaktadır ama iki ve üç katlı evler de bulunmaktadır.

1.8. YÖNETİM

Devrimden önce ağalık sistemiyle yönetilen köyden sorumlu kişi ağa veya onun mübaşirleri idi, daha sonra geleneksel aksakallık kurumu tarafında bir kişi Kedhuda²⁷ olarak seçiliyordu. Bu kişi genellikle yaşlıların arasından seçilirdi ve herkes onun dediğini yerine getirmeye çalışırdı. Daha sonra yine aksakallar tarafından seçilen Şura köy ile ilgili resmi işlerden sorumluydu.

Günümüzde ise yapılan genel oylama sonucu üç asıl ve iki yedek, toplam beş kişi köy şurası²⁸ olarak seçilir ve bu kişiler bir kişiyi muhtar olarak seçerler. 2008 yılında köy muhtarlığı kiralık bir yerdeyken günümüzde bir binaya sahip olmaktadır. (bakınız ek: 26)

Valilik yönetimine bağlı bir ağ üzerinden köy muhtarlığı için bir sayfa hazırlanmıştır. Bu sayfada köy ile ilgili genel bilgilerin yer alacağı ön görülmektedir.

²⁷ Kedhuda: Türkçe "kend" (=köy) ve Farsça "huda" sözcüklerinde oluşan bir sözcüktür ve "köyün aksakalı" anlamına gelmektedir.

²⁸ Konsey

İKİNCİ BÖLÜM

KÖYÜN İNANÇ YAPISI VE GENEL KAVRAMLARI

2.1. KÖYÜN İNANÇ YAPISI

Konuyla ilgili önemli çalışmalardan birisini Rus bilim adamı Prof. Dr. Gordlevsky yapmıştır. Gordlevsky 1916 yılında Karakoyunlu bölgesinin farklı köyleri özellikle Sofu, Muhur ve Taze Kend köylerine giderek alan araştırması yapmış, daha sonra 1927 yılında bu çalışmalarını Rusça olarak yayınlamıştır. Gordlevsky Karazemin köyünde kalmamış ve sadece ismini bildirmiştir. Yine Gordlevsky'nin çalışmasına göre o yıllarda Karakoyunlu bölgesi yirmi beş²⁹ köyden ibaretti. Daha sonra bazı köyler genişleyerek iki veya üç köye ayrılmıştır. Gordlevsky kaleme aldığı eserinde bu köylerin büyüklüğü, nüfusu ve nereden göç ettikleri hakkında da bilgi vermektedir ancak göçlerin nerelerden yapıldığı hakkında kaynaklar kesin değil ve bazıları tahminlerden ibarettir. Gordlevsky eserinde bölgenin inanç yapısı, cem ayinleri, ocaklar ve yatırlar, zikirler gibi farklı konularda önemli bilgiler vermiştir.

Karakoyunlulara, Ehl-i Haklar, Göranlar, Guraniler, Göranlılar, Ali-İlahiler ve çok az da olsa Sofular veya Aleviler denmektedir. Bazen de yanlışlıkla yaşadıkları bölgenin adından hareketle Karakoyunlu da denmektedir. Dil, inanç ve gelenekleri itibarıyla sınırların ötesinde kalan Türkiye Alevi ve Bektaşileri ve İran'ın tam doğusunda yaşayan Horasan Kızılbaşlarıyla yakınlık gösteren

²⁹ Bu köylerden birisinin adı Gordlevsky'ye aydın değilmiş. O bu köylerin adları, ev sayısı ve nüfusları hakkında şöyle bilgi vermiştir: "Karazami, Tavra (bu yeni bir köydür ve orada Sofu'dan göç etmiş insanlar yaşıyorlar), Sofu, Arpalık (yeni bir köydür ve orada sadece 15 ev bulunmaktadır), Merganlar (üç köyden ibarettir: Orta Merganlar, Aşağı Merganlar ve Yukarı Merganlar), Tazekend, İnceler (iki köyden ibarettir), Kızılcaakalalar (üç köyden oluşmaktadır: biri Yukarı Süleymankendi, diğeri Muhammed Kerimkendi adını taşıyor, fakat beni bilgilendiren şahıs üçüncü köyün ismini unutmuştu), Şeyhsulu, Feşal, Muhur, Karabulak, Köseler (iki köydür), Melikli, Tanabulağı, Abbasbulağı, Şüto (bu köyün ahalisinin yarısı tarikatçılar, diğer yarısı ise Şiiler'dir), Tazeişkesu. Tarikatçıların umumi sayısı 10 bin kişiye kadardır." (Gordlevsky, 86)

Karakoyunlularla ilgili şimdiye kadar geniş ve kapsamlı araştırma ve inceleme yapılmadığı için bu halkın geçmişi, gelenekleri ve etkilendikleri kültürel alanlarla ilgili kesin yargılar ortaya koymak çok zor olacaktır.

Farklı devirlerde ve çeşitli nedenlerle hükümet tarafından uygulanan zorunlu göçler hakkında tatulan rapor, belge ve tutanaklar konuyla ilgili önemli bilgiler sağlayabilir ancak bu tür arşivlerin kapalı olması konuyla ilgili çalışmaları daha da zorlaştırmaktadır. Ama bölge ahalisinin dilinde, inanç ve geleneklerinde korunmuş olan bazı özelliklere dayanarak geçmişleri ve mensup oldukları boy ve kökenleriyle ilgili bir görüşü ortaya koyabilmekle beraber, söz konusu özelliklerin farklı kültür alanlarıyla ortak olması bu konuda şüphe uyandırmaktadır.

Batı Azerbaycan ili, Koşaçay ilçesinde yaşayan ve üç bin kadar nüfusa sahip olan Türk Ehl-i Haklar ve Karakoyunlu bölgesinde yaşayanlar dışında İran'da Türk kökenli Ehl-i Hak bulunmamaktadır. Horasan Kızılbaşları Ehl-i Haklarla bazı benzerlikler taşıdıklarının yanı sıra farklılıklar da arz etmektedirler.

Tarihi kesin olarak belirlenemeyen göçler sonucunda bölgeye yerleşen tarikatçıların inanç yapısı gereği tekke ve ocaklara bağlı olmaları gerekmektedir. Muhtemelen benzer inanç yapısı sebebiyle Karakoyunlular Kirmanşah'taki Fars ve Kürt Ehl-i Hak tekkelerine bağlanmışlar ve böylelikle Ehl-i Hak olarak bilinmişlerdir. Göçtükleri yeni coğrafyada ocak ve tekke bulunmadığından bu tekkeye bağlanmak zorunda kalan Karakoyunlular dil ve yaygın terimler bakımından Anadolu Türkçesine ve Anadolu Aleviliğine / Bektaşiliğine yakınlık göstermektedirler. Dini terimler ve törenleri de bağlı oldukları Kirmanşah tekkesi yerine Türkiye Alevileri / Bektaşileri terim ve törenleriyle daha fazla örtüşmektedir. Karakoyunlular Azerbaycan Türkçesinde konuşuyorlar³⁰.

³⁰ Köyde konuşulan ağız özelliklerini göstermek amacıyla iki farklı anlatı söylendiği orijinal şekliyle de verilmiştir. Bunlardan birisi halk inanışları başlığı altında ve cinlerle ilgili bir anlatıdır

Yukarıda açıklanan sebeplerden dolayı Karakoyunlular Ehl-i Hak olarak tanınmışlardır. Karakoyunluların inancıyla Ehl-i Hak inanç yapısını göz önünde bulundurduğumuz zaman ikisi arasında çok benzerlik olmakla beraber, önemli farklılıklar da görülmektedir.

“Ehl-i Hakkı gulat-ı Şia’dan sayarak Ali-İlahiler veya Aliyyullahiler adıyla anma temayülü bazı kaynaklarda göze çarpıyorsa da bu anlayış doğru değildir. Gerçi Ehl-i Hak da Aleviler gibi Hz. Ali’yi Tanrı’nın bir zuhuru sayarak onu Hz. Peygamber’den üstün kabul eder; ancak bu inanç Ehl-i Hakkın düşünce sisteminde merkezi bir yer tutmaz. Üstelik İran Kürdistan’ında bulunan Ali-İlahiler Ehl-i Hak’tan büsbütün ayrı bir topluluk oluştururlar”. (Algar, 513)

Hasan Basri Erk İslami Mezhepler ve Tarikatlar adlı eserinde Ehl-i Hak inancını mezhep olarak tanımlamakta ve Ehl-i Haklarla Ali İlahilerin aynı olduğunu söylemektedir: “[Ehl-i Hak] Allah adamları demektir. Bu mezhebe Ali İlahiler de denir”. (Basri Erk, 128)

Abdülbaki Gölpınarlı ise Karakoyunluların Anadolu Alevileri ile aynı olduklarını söylemektedir: “Kendilerine Alevi diyen Anadolu’da, Rumeli’de ve İran’da bulunan zümreye, Anadolu’da muhalifleri tarafından “mum söndürenler”, İran’da aynı anlama gelen “çerag-küşan” dendiği gibi ..., Makü’de Karakoyunlular, Urumiye’de Abdalbeyleri, Loristan’da Gulailer, Tebriz’de Görânlar, ..., Meşhet tarafında Ali-İlahiler gibi adlarla anıla gelmişlerdir.” (Gölpınarlı, 154)

Görüldüğü gibi Gölpınarlı Ehl-i Hak tarikatından bahsetmemekle beraber Karakoyunlularla Alevilerin aynı inanca sahip olduklarını söyler. Diğer taraftan Gölpınarlı Loristan ve Kirmanşah’taki Ehl-i Hakları da Alevilik başlığı altında verir. Halbuki yukarıda da söylendiği gibi Karakoyunlu bölgesindeki halkın inanç yapısıyla Ehl-i Hak inanç yapısı arasında ciddi farklar vardır.

ve kadın ağzından anlatılmıştır. (bakınız: 2.4.3. Cin / Büyü) Diğerleri ise masallar bölümünde ve bir erkek tarafından söylenmiştir. (bakınız: 3.3.1.3. Kerem’in Namazı)

Karakoyunlular kendilerini “Ehl-i Hak Müslüman” veya “Karakoyunlu Müslüman” olarak tanımlarlar. İnanç açısından kendilerinden farklı olan halklara ise “Akkoyunlu” derler. Diğer etnik gurupları ise mensup oldukları köken adıyla tanımlarlar. Gordlevsky kendi derlemesinde Karakoyunluların sakal, bıyık ve dış görünüşlerini anlatırken bu konu hakkında şöyle der: “Onlar sakallarını kesiyorlar. Yalnız Tazekend’deki dervişler sakal bırakıyorlar. (bu dışarıdan gelme bir unsurdur) Dış görünüş itibariyle onlar diğerlerinden az seçiliyorlar ve bir kimsenin tarikatçılara ait olup olmadığını belirlemek için şu soruyu sormak lazım: “Sen hangi kaynaktan su içmişsin?”. Eğer soru sorduğun adam “hakikat kaynağı” anlamını ifade eden “ser çeşme” diye cevap verirse, bu demektir ki, o adam Karakoyunlu’dur. Eğer öyle cevap vermez ise, o zaman tarikatçıların dediğine göre, o adam Bayat’tır. Burada sanki bir Türkmen oymağı (Karakoyunlu) diğer bir oymağa (Bayat’a) karşı koyuluyor. (Gordlevsky, 89)

Karakoyunlular yüzyıllar boyunca kendilerini çevreleyen Şiilerle inanç, kültür ve gelenekleri açısından farklılıklar göstermektedirler. Hatta zaman zaman ayin ve inançları yüzünden çevredeki halk veya hükümetle aralarında çatışmalar da olmuştur³¹.

Karakoyunluların inanç yapısıyla ilgili verilen bilgiler ve farklı görüşleri göz önünde bulundurduğumuzda karmaşık bir tablo ortaya çıkmaktadır. Bütün bunlardan bir sonuç çıkarmak son derece zor olup yanlışlık payı taşıyacaktır.

³¹ Bir anlatıya göre 1946 veya 1947 yılında bölge karakolu Demokratçıların Karakoyunlu bölgesi, Karazamin köyünde cem evine toplandıkları ve orada gizli görüşme yaptıklarına dair bir ihbar alır. Bölge komutanı olan bir albay yanına askerleri alıp iki askeri araçla köye gelir. Cem evinin bekçileri askerlerinin ve albayın geldiğini ve soruşturma yapacağını söyleyince cem evindeki dede ve köylüler derler ki; “Komutana ve askerlerine söyleyin Kethuda’nın evine gitsinler, orada beklesinler. Çünkü cem evine gelirlse biz cemi bozamayız. Onlar ise bunu bilmedikleri için kendilerine saygısızlık edildiğini düşünecekler.” Haber komutana ulaştırılır. Şüphelenir ve ısrarla cem evine gitmek ister. Bekçiler ve bazı köylüler onları cem evine getirir. Komutan ve askerleri içeri girip saygın ve sessiz bir şekilde ayin yapıldığını görünce ayinin sonuna kadar bir köşede bekler ve cem töreni bittiğinde dededen ve bütün köylülerden özür diler ve kendisine yanlış ihbar verildiğini açıklar. Daha sonra dedeye para verir ve o parayla bir kurbanlık alınıp cem töreniyle dağıtılmasını ister. (Anlatan: Yusuf Ebadi)

Ancak Karazeminli Karakoyunluların aşiret adları itibariyle mensup oldukları boy ve muhtemelen göç öncesi bulundukları yörelerden hareket ederek onların Aleviliğe daha yakın olduklarını iddia etmek yanlış olmayacaktır. Türk gelenek ve göreneklerinin yanı sıra Alevilik ve Ehl-i Hak inancının özelliklerini de beraberinde devam ettirmelerinden dolayı her iki inanç sisteminin etkisinde kaldıkları söylenebilir. Karazeminlilerin Anadolu Aleviliğinden kopmuş olmaları ve bulundukları coğrafya nedeniyle Ehl- Hak tarikatına yönelmeleri olasıdır. “[Ehl-i Hakların] Daha sonraki devirlerde faaliyet sahası Azerbaycan’ geçmiş ve bu devirlere ait kelimeler Azeri Türkçesiyle yazılmıştır. Bu vakıyalardan, mezhebin inkişaf ve intişar sahalarının Luristan -Guran diyarı- Azerbaycan olduğu neticesine varılabilir”. (MEB, İslam Ansiklopedisi, 205)

Karakoyunlu bölgesindeki Ehl-i Haklara karşı olan muhalifler Anadolu’daki “mum söndü” söylemi gibi aynı anlamı ifade eden “çırak geçirtme³²” ve “tuman sallama³³” gibi iftiralarda bulunurlardı. Ama günümüzde artık bu tür söylemler tamamen ortadan kalkmıştır. Ama çok az da olsa bazıları Karakoyunluların rızık ve gelirlerinin helal olmadığını veya onların Müslüman olmadıklarını söylüyorlar.

Karazemin köyünde bir cami ve üç cem evi³⁴ vardır. Caminin yapılması için devlet biraz bütçe ayırmıştır. (bakınız ek: 25) Bu bütçe yetmediği için köy ahalisi kişi başına belirlenen bir miktar yardımda bulunmuştur. Bazıları hayrat olarak bu miktardan daha fazlasını vermiştir. Fakir ailelerden genellikle bu tür işlerde para alınmaz. Cem evlerinin bütün masraflarını köylüler karşılar. Arazi birisi

³² Işık söndürme anlamına gelir.

³³ Eskiden halk arasında özellikle kadınların kullandığı yaygın bir giysi türü vardı. Buna tavlama tuman denirdi. Normal bir şalvarın dört-beş katı kumaştan yapılırdı. Yürürken kumaşlar sallandığı için bunun adına tavlama tuman denirdi. Tuman sallama iftirasında kastedilen hikaye şöyledir: Karakoyunlular cem evinde toplanırlar, ışıklar söndükten sonra kadınlar damın üstüne çıkar ve tumanlarını bacadan içeriye sallarlardı. Sallanan tumanı kim yakalarsa o kadınla cinsel ilişki hakkı kazanır.

³⁴ Cem evine Karakoyunlular “cem-hane” veya “Hak evi” derler. Cem evine ait olan kap kacak ve diğer eşyaların üstüne genelde “cem-hane” veya “Hah evi” yazılır. (bakınız ek: 23)

tarafından bağışlanır ve köylüler yardımlaşarak binayı yaparlar ve içerisi yine işbirliği ile donatılır. (bakınız ek: 17-24)

2.2. İNANÇ YAPISININ DAYANDIĞI KAVRAMLAR

2.2.1. Alevi-Bektaşî, Şii ve Yaresan

Karakoyunlu inanç sistemi ile Alevilik ve Bektaşilik arasında çok yakınlık görülmektedir. Bu çalışmanın farklı bölümlerinde aktarılan gelenek-görenekler, töreler, inanç sistemi ve uygulama biçimleri bunu açıkça ortaya koymaktadır. “Şamanizm ve eski Uygur geleneklerinin yaşantısı” olarak da nitelenen Alevi ve Bektaşî inanç sistemi ile Karakoyunluların inanç sistemi arasındaki benzerliklerden yola çıkarak “eski Türk inancı ve kültürünün kalıntısı” söyleminin Karakoyunlular içinde geçerli olacağını söyleyebiliriz.

Karakoyunlular ile Ehl-i Hakların aynı olduğunu savunan Gölpınarlı, geleneklerinde ve inançlarında “Türk Şamanizm’inin, Uygur geleneklerinin, diğer dinlerin ve fütüvvet yolunun süzüntülerinden bir hayli şeyler vardır” der. (Gölpınarlı, 155)

Alevilik ve Ehl-i Hak inancı arasında ciddi farklılıklar görülmektedir: “Bu mezhebin akide ve inançları pek karışık olmakla beraber Alevi esaslardan mülhemdir. Fakat Ali ve on iki imam akidelerin merkezini teşkil etmez. Hiçbir tarikat ve mezhebe benzemez. Ehl-i Hak tarikatının on beşinci yüzyılda İran’da zuhur ettiği tahmin olunmaktadır”. (Basri Erk, 128-129)

Gölpınarlı Alevilik ile Ehl-i Hak inanç yapısının aynı olduğunu savunurken, Basri Erk Ehl-i Haklarla Aleviliği farklı inanç sistemi olarak göstermektedir.

Aşağıda Karakoyunluların inanç sistemleri ve hangi alanlardan nasıl etkilendikleri konusunda, köy ahalisince cem evlerinde okunan meşhur bir “zikir” veya “kelam”dan hareketle bilgi vererek Ehl-i Hak veya Aleviliğe mensubiyetleri hakkındaki karmaşayı az da olsa aydınlatacağız:

“Ya Sahib-i zaman, keremin kanı
Salma nazardan sen Yaresan’ı”³⁵

Cem evlerinin olmazsa olmazı olan bu kelamın anlamı şöyledir; ‘Ey keremin ve rahmetin kaynağı olan Sahib-i zaman, sen Yaresan’ı unutma ve kendi başına bırakma!’

veya;

“Bahr-ı bi-payan dūr idim,
Mevla’nın gizlin sırrıydım,
Yaristan’ın dest-giriydim,
Daim huşyare bağışla”.

Yaresan, iki sözcükten oluşmaktadır; “yar” ve “san”. Yar Kürtçe ve Farsçada dost, tanıdık, maşuk, sahabe ve arkadaş anlamında kullanılmaktadır. “san” ise eski Farsça ve Kürtçenin Gurani ağzında padişah ve sultan anlamına gelmektedir. Bazılarına göre buradaki şah veya sultan Allah’tır, dolayısıyla Yaresan, hakkın arkasından giden, Hak ehli veya Ehl-i Hak demektir. (Sefizade, 34)

Yaresan hicri ikinci yüzyılda İmam Cafer-i Sadık’ın yanında eğitim alan Kürt kökenli Emru ibn-i Laheb adlı birisi tarafından kurulmuştur. Hicri sekizinci yüzyılda Sultan İshak eski İran halkların inanç ve geleneklerinden esinlenerek bu tarikatı yeniden canlandırdı ve altı peyreviyle beraber bu tarikatı yaymaya başladılar³⁶. Yeni kurulmuş olan tarikatın adı Ehl-i Hak oldu ve bu tarikatın

³⁵ Kelamdaki Yaresan kelimesi, köy ahalisince bilinmediği ve anlaşılmadığı için “yarestan” şeklinde okunuyor. Yarestan, yar ve peyrev anlamına gelir. Halbuki bu kelam Yaresan’ların kendileri için söylemiş oldukları bir duadan başka bir şey değildir.

³⁶ İran Kürt ve Fars Ehl-i Hakları Sultan İshak ve altı peyrevinin ezelden beri var olduklarına inanıyorlar. Onlara göre bunların hepsi Hudavendigâr’ın (Allah) farklı tecellileridir.

kuralları Sultan İshak tarafından belirlenerek peyrevleri vasıtasıyla yayılmaya başladı.

Ehl-i Hak tarikatının kurucuları sayılan bu yedi kişi Hicri sekizinci yüzyılda yedi hanedan kurdular. Bu hanedanlara “sadat” deniyordu. Hanedan mensuplarının çocuklarına ise “seyit” unvanını verildi. Daha sonra hanedan mensuplarından dört kişi kendi adlarına yeni hanedan kurdu ve böylece Yaresan hanedanlarının sayısı on bire yükseldi. Ateş Beyi yeni kurulan bu hanedanlardan birisidir. On birinci yüzyılda Loristanlı Muhammed Bey’in oğlu Ateş Bey tarafından kuruldu. Karakoyunlu Ehl-i Hakların “ağa”ları ve seyitleri bu hanedana mensup olduklarını söylüyorlar ve bundan dolayı Karakoyunlu bölgesindeki Türkler Ateş Beyi hanedanına mensup olmaktadır.

Kelamda geçen “sahib-i zaman”a gelince; tamlama zamanın sahibi anlamına gelmektedir. Şii inancına göre bu söz on ikinci imam yani Mehdi’nin lakabıdır. Başa da zikredildiği gibi Ali ve on iki imam Yaresanların / Ehl-i Hakların inancının merkezini teşkil etmemektedir. Dolayısıyla bu kelamda yer alan sahib-i zaman Yaresanlara göre Mehdi olmamalıdır. Muhtemelen sahib-i zaman yaresan ve Ehl-i Hak inancına göre Sultan İshak’tır. Çünkü o Allah’ın bir tecellisidir ve her zaman başka bir “don”da görülebilmektedir. Ama Karakoyunlulara göre sahib-i zaman Ali’dir. Gerçi Şii inancının etkisiyle günümüzde sahib-i zamanın Mehdi olduğunu söylemektedirler.

Görüldüğü gibi Karakoyunlu bölgesindeki Ehl-i Haklarla Kirmanşah tekkesindeki tarikatçılar arasında bazı açılardan farklılıklar görülmektedir. İnanç yapıları açısından Alevilik ve Bektaşilik ile daha fazla örtüşmelerine rağmen eskiden beri Kirmanşah tekkesinden gönderilen dervişler, seyit ve pirlar vasıtasıyla Ehl-i Hak / Yaresan tarikatının etkisi altında kalmışlar ve o tarikata uymaya başlamışlardır. Dolayısıyla töreler ve inançlarıyla ilgili terimlerine Yaresan inancının terimleri yerleşmiştir.

Ehli Hak tarikatçıları Hicri dördüncü yüzyıldan itibaren tarikat kurallarını, hadisler ve kelimeleri toplamaya ve yazmaya başladılar³⁷. Bunlar tarikatın kurucusunun Kürt kökenli olduğundan dolayı Kürtçe ve daha çok Gurani ağzıyla yazılmış ve farklı müstensihler tarafından bazı şeyler eklenerek çoğaltılmıştır. Bazı araştırmacılara göre Ehl-i Haklara Göranlar veya Göranlılar denmesinin nedeni de budur. Karakoyunlular bunu farklı bir şekilde yorumluyorlar. Onlar Allah'ın ayeti ve tecellisi olan Hz. Ali'yi gördükleri için bu sözcüğü "Görenler" şeklinde yorumluyorlar. Karakoyunluları küçümseyen ve dışlayan Akkoyunlular / Şiiler ise bunu Farsçanın "kör" sözcüğü üzerinden açıklıyorlar. Onlara göre Karakoyunlular veya Ali-İlahiler Allah'a şirk koştukları için kördürler ve Göranlar'ı Guraniler³⁸ veya körler şeklinde yorumluyorlar.

Şiilerle Karakoyunlu Ehl-i Hakların inanç farkını ortaya koymak için, Karakoyunlu köylerinde çok sık duyduğumuz bir atasözünü hatırlatmak konuyu biraz aydınlatacaktır, bu atasözü son yıllarda yaygınlaşarak artık Şiiler tarafından da kullanılmaktadır:

"On iki imama yalvarıncak, bir Allaha yalvar!"

Tercümesi:

"On iki imama yalvarmak yerine bir Allaha yalvar!"

Akkoyunlu tabir edilen Şiiler Karakoyunluların Ali'ye Allah dediklerine inanıyorlar. Makülü şair Abbas Penahi'nin³⁹ yazdığı bir şiirde bunu açıkça görebiliriz:

³⁷ Bu kitapların adına Erkan-name denir. Sekiz ve dokuzuncu yüzyılda derlenerek yazıya geçirilen Erkan-namelerden birisi Serencam adlı kitaptır.

³⁸ Kabri veya ölmeyi hak edenler.

³⁹ 1902 yılında Makü'de doğmuştur. Başlangıçta Mirza Ali Akber Sabir'i taklit ederek şiirler yazmaya başladı. Daha sonra hikaye yazmaya yöneldi. Yazıları Yeni Fikir dergisi ve Tebriz'in Azerbaycan dergisinde yayınlanıyordu. 1946 yılında Bakü'ye giden Abbas Penahi hayatının sonuna kadar Bakü'de yaşadı ve 1971 yılında vefat etti. Sırlı Çoban, Kırmızı Aşıklar, Tebriz

“Karakoyun otuz iki obadır⁴⁰,
 Buharinin⁴¹ adı orda sobadır,
 Ali nazarlarında bir hudadır,
 Esir güzel metelerin telleri,
 Karışmıştır birbirine elleri”⁴².

Yukarıda Basri Erk’ten aktarılan “Ali, Ehl-i Hak’ların inanç sisteminin merkezini teşkil etmez” söylemi Karakoyunlular hakkında geçerli değildir. Tam tersi, Ali Karakoyunluların inanç sisteminin tam merkezinde yer almaktadır. Bundan yola çıkarak Karakoyunluların inanç yapısının Aleviliğe çok yakın olduğunu söyleyebiliriz.

Karakoyunlular arasında yapılan bazı tören ve ayinler başta da değinildiği gibi Şaman ayinlerini andırmaktadır. Bu uygulamalardan bazıları günümüzde de devam etmektedir. Bunun en canlı ve belirgin göstergelerinden birisi ateşten kızarmış kuru öpmek, üzerinde yürümek ve onu cem evlerinde bulundurmaktır. Bazıları ise cem evindeki fanusu veya içinde mum olan çırağı öper veya elinde tutar. Eski zamanlarda bazılarının sıcak şişleri karınlarına ve dillerine soktukları ve yara almadıkları söylenmektedir. Hasan Basri Erk bu törenin Ehl-i Haklar arasında da var olduğunu söylemektedir.

Geceleri, Settar Han, Kızıl Zindan ve Hanım Nene Penahi’nin eserlerindendir. Abbas Penahi vefat ettikten sonra oğlu, Şefik Penahi, Hiyabani ve Heyher Emioğlu adlı iki eserini yayınlamıştır. (Samad Şefizade, Shahrbanoo Kayakızı’nın sitesinden alınmıştır.)

⁴⁰ “Oba” kelimesiyle köyü kastediliyor.

⁴¹ Buhari Farsça’dır ve soba demektir.

⁴² Bu şiir Abbas Penahi’ye ait olup, Hanım Nene adlı şiir manzumesinde yer almaktadır. Abbas Penahi’nin hayatı ve eserlerinin konu eden Samad Şefizade’nin kaleme aldığı makaleden alınmıştır. Samad Şefizade bu şiiri verirken Karakoyun bölgesi hakkında şu bilgileri verir: “Makû dağlık bir bölge olduğu için tarih boyunca sufi, kalender ve çeşitli tarikatçıların yaşadığı yer olmuştur. Sufiler daima halkın gözünden uzak, tenhalarda çile saklayıp, Tanrılarını ibadete meşgul olmuşlardır. Onlar yüksek yerlerden Tanrılarıyla daha kolay ve daha iyi ilişki kurabildiklerine inandıklarından dolayı daima dağların zirvesini ibadet için seçmişlerdir. Makû’nün Pir Ahmet adlı köyü orada çile saklayan pirin adıyla ünlü olmuştur. Ali-İlahi tarikatçılarının bazıları da Karakoyun adlı bölgede yaşıyorlar”. (Çeviri bana aittir.)

Ölümlerin, kutsal kişilerin ve pirlerin halk arasından ayrılmaları, kaybolmaları veya ölmeler “kuş olup uçmak” , “kanatlı at olup gitmek” veya “buluda bürünüp gitmek” şeklinde ifade edilmektedir.

Hacı Bektaş ve Şah Muhammed⁴³ anlatıları ise Karakoyunlular ve Bektaşiler arasındaki bağı göstermekte ve iki inancın ortak kaynaktan beslendiğini kanıtlamaktadır. Anlatılara göre Şah Muhammed Osmanlı diyarına gitti⁴⁴ ve orada Bektaş olarak zuhur etti. Karakoyunlular arasında Bektaş'ın savaşlarından bahsedilmektedir. Son savaşa gitmek üzere olduğunda ise kuş olup gittiği anlatılır. “Yine Hacı Bektaş'ın güvercin donunda Horasan'dan Anadolu'ya uçmuş olduğu söyleniyor”. (Melikoff, 5) Halk arasında Taptık⁴⁵ gibi adların bulunması yine bu bağı desteklemektedir.

2.2.2. Kalenderi

Karakoyunlu bölgesindeki bazı yer adları, töre ve kültürel kodlar onlar ile Kalenderiye tarikatı arasındaki olası ilişkiler hakkında ipuçları vermektedir. Örneğin Muhur köyündeki bazı dağ ve tepe adları şöyledir: Baba Kamber, Baba Haydar, Baba İshak.

Bilindiği gibi Kalenderi dervişleri “Baba” unvanıyla anılıyorlar. Bu adlar aynı zamanda Yaresanların arasında da yaygın olan pir adlarıdır ama Yaresanlar ve Ehl-i Haklar büyüklerini “Pir” lakabıyla anıyorlar. Diğer taraftan Muhur sözcüğü anlamı⁴⁶ itibariyle Kalenderiye tarikatında yaygın olan bade içme motifini hatırlatmaktadır.

⁴³ Hacı Bektaş'ın adının Muhammed olması dikkat çekmektedir.

⁴⁴ Köy ahalisinden derlenen bir anlatıya göre Şah Muhammed Osmanlı'ya (Rum diyarına) gittiği zaman bir ejderhaya binmiştir. Onu karşılayan pir ise bunu gördüğünde üzerinde oturduğu duvarı harekete geçirmiştir.

⁴⁵ Taptık Emre'nin Hacı Bektaş'ın çıraklarından olduğu söylenmektedir.

⁴⁶ Bazı araştırmacılara göre Muhur kelimesi mey-hor şeklinde açıklanır. Mey-hor isim ve fiilden oluşan Farsça bir terkiptir ve mey içen, şarap içen anlamına gelmektedir.

2.3. DİNİ TÖRENLER

2.3.1. Müslümanlık ve Şii Ayinleri-Bayramları

2.3.1.1. Ramazan Bayramı

Eskiden Ramazan ayında Hz. Ali'nin şehit edildiği geceler dışında, fazla oruç tutulmazdı. “Ahya” denen üç gece boyunca uyunmaz ve yas tutuluyordu. Günümüzde ise çoğu köylüler Ramazan ayı boyunca oruç tutar veya oruç tutmadıklarını gizlerler. Ama genel olarak niyaz etmek namaz kılmaktan daha üstün bulunmaktadır. “Eli boş namaz olmaz” denir ve insanın davranışı ve niyazlar vasıtasıyla bahşişlerde bulunması da önemli sayılır. Bayram günü aile büyüklerinin ziyaretine gidilir ve genellikle tüm aile üyeleri bir arada yemek yer.

2.3.1.2. Kurban Bayramı

Kurban bayramı genelde İslamiyet'in diğer dini törenlerine göre daha hareketli geçer. Maddi durumu iyi olanlar ve genellikle aile büyükleri kurbanlıklar keser ve en az yedi komşusuna dağıtır. Bazıları ise kurbanlıklarını cem evinde keserler ve cem töreniyle dağıtırlar. Yine aile büyükleri ziyaret edilir. Akrabalara kesilen kurbanlıklardan pay gönderilir.

2.3.1.3. Kerbela Ayinleri

İmam Hüseyin'in şehit edildiği Muharrem ayında Kerbela ayinleri yapılır. Ayinler Muharrem ayının birinden başlar ve Aşura gününe kadar devam eder. Ayinlerin en yoğun olduğu günler Tasua ve Aşura⁴⁷ günleridir. “deste” denen aza heyetleri dışarıda ve sokaklarda yas tutar, ağıtlar söyler ve sinelerine vururlar. Genellikle herkes siyah elbise giyer. Heyetler ve destelere sadece erkekler gider. Kadınlar bu ayinleri izlerler. Evlerde düzenlenen yas törenlerinde kadınlar da çalışırlar. Evlerin önünden geçerken hayratlar verilir. Hayratlar genellikle içine gül suyu konmuş şerbettir. Süt, helva ve kurabiye de verilmektedir.

⁴⁷ Tasua Arapça dokuzuncu ve Aşura onuncu demektir. Bu sözcüklerle Muharrem ayının dokuz ve onuncu günü kastedilir. Tasua gününde Abol-Fazl ve Aşura gününde Hz. Hüseyin şehit edilmiştir.

Öğlen zamanlarında bazı aileler destelere yemek verir. Destelerin önünde alemler taşınır. Alemler farklı şekillerde yapılır. Destelerin üyelerinin sayısına göre alemler büyük ya da küçük olur. Genellikle iki uzun ağaç arasını kapatan siyah bezden oluşuyor. Ağaçlara başında Abol-Fazl'in kesilmiş ellerini simgeleyen metal eller takılıyor. Bez üzerinde ise dualar ya da Kerbela minyatürleri yer alıyor. Büyük destelerin alemleri metalden yapılır, çok ağır olur ve genellikle kırk mumluk veya kandilden oluşur. Alemin iki tarafında sırayla yürüyen azalılar bazen zincir ve bazen de elleriyle sinelerine vururlar. Alemlerin üzerinde genellikle İmam Hüseyin ve Hazret-i Abol-Fazl'ın resimleri, savaşçıların bırakılmış atları, Kerbela çölünde ağıt yakan kadınlar ve Kerbela savaşından sahneler yer alır. Köylüler bazen nakit hayratlarını aleme bağlarlar. Toplanan paralar cami veya hayır işlerde harcanır veya heyetler için malzemeler alınır. Kerbela ayinleri sırasında desteler ve heyetler her köyden diğerine misafir olur ve gösteri yaparlar. Gidilen köyün destesi iade-i ziyaret yapar. Destelerin önünde kurbanlıklar da kesilir. Bazı hastaların böylece şifa buldukları da söylenmektedir.

Ehl-i Haklar bu ayinler sırasında Sofu ve Tazekend'e bulunan ocaklara gider ve orada da ayin yaparlar. Muhammed Hasan Ağa Ocağı ve Karakoyunlu bölgesi dışında bulunan Abol-Fazl ocağı gidilen ocaklardan bazılarıdır. Karakoyunlu bölgesindeki Ehl-i Haklar arasında Kerbela orucu bilinmemektedir.

2.3.2. Cem Ayinleri

Cem ayinleri ve törenler sırasında yapılan ritüellerin adı ve kaynakları hakkında farklı görüşler ortaya koyulmuştur. Araştırmacılardan bazıları bunun eski İran mitolojisindeki Cem'in (veya Cemşid'in) içki meclisi ile ilgili olduğunu söylüyorlar ancak bu görüş kabul görmemiştir. Bedri Noyan "ayin-i cem" sözünün yanlış olduğunu ve bunun "ayn-ül-cem" in bozması olduğunu söylemektedir. Ona göre cem ayini "gerçek birleşme" ve "birliğin özü" demektir⁴⁸. Bazılarına göre ise

⁴⁸ Detaylı bilgi için bakınız: Noyan, Bedri. Bektaşilik Alevilik Nedir? Ankara: Doğu Yayınları, 1987.

ayin-i cem “toplantı töresi” demektir⁴⁹. Karakoyunlu Ehli Haklar cem ayinleri ve diğer adetlerine “yol” ve “erkan” derler. Bana göre cem törenleri için “bir araya gelme” yahut “toplantı töresi” şeklindeki açıklama daha uygundur. Bu çalışma içinde cem ve uygulamalarını anlatırken “cem ayinleri” veya “cem töreni” terimleri kullanılmıştır.

Karakoyunlular arasında en kutsal ve en önemli sayılan töre ve ayin “cem” ayinleridir. Belli tarikat bayramları ve törenlerin yanı sıra kurbanlıklar kesildiğinde, hayrat verildiğinde, doğum, nişan, evlenme, ölüm ve baş bağlama gibi olaylarda cem ayinleri düzenlenmektedir.

Ceme hazırlık, temizlik, kurbanlıkların kesilmesi ve pişirilmesi, cemi duyurma ve nihayet ayinin yapılması ve dağılması belli adap ve erkanla yapılmaktadır. Bu bölümde her şeyden önce cem ve ayinler ile ilgili terim ve adları vermek konunun anlaşılması için yararlı olacaktır.

Cem ve ayinlerle ilgili terimlerin derleyebildiğim kadar listesi şöyledir: dede / seyid, halife, hadim, nakib, dehil, Davut malı, şükran, pay, niyaz, çarh (ibrik), neğdiye, kirdar, Davut kurbanı, İsmail kurbanı, çıracı (ışıktan sorumlu olan), kemircan, arazbar, hidmet v.s.

Ehl-i Haklar sadaka olarak verilen paralarla şükran parasını karıştırmazlar. Şükran parası, halkın belli durumlarda hayrat olarak ayırdığı paralardan oluşur. Bu paraların miktarı fazlaysa kurbanlık alınır yoksa her hangi bir cem töreni için şeker veya benzeri erzak alınır ve cemde dağıtılır.

Sadakayı Devlet Yardım Kurumu her yerde kurdukları sandıklarda toplarlar ve fakirlere ulaştırırlar. Ama “tarikat sadakası” diyebileceğimiz şükraneyi Ehl-i Haklar kendileri biriktirirler. Bu paraları genellikle “dehil” denen bir kaptan toplanır. Cem evi vasıtasıyla dağıtılmadan önce harcanmaz ve harcanması en

⁴⁹ Detaylı bilgi için bakınız: Eröz, Mehmet. Türkiye’de Alevilik Bektaşilik. İstanbul: Otağ Yayınları, 1977.

büyük günahlardan sayılır. Niyet edildikten sonra mutlaka ayrılmalıdır. Çocuklar bu paraları hiçbir zaman almazlar ve çocukluklarından itibaren o paralara dokunulmaması gerektiğini öğrenirler.

Şükranne parası genellikle birisi uzun yolculuğa gideceği zaman, ilginç veya korkunç bir rüya görüldüğünde, hayırlı bir olay olduğunda, her hangi bir başlangıç ve başarı ve benzeri durumlarda ayrılır. Böylelikle yola çıkacak olan kişinin korunacağına ve her işin hayra vesile olacağına inanılır.

Kurbanlıklar da yine benzer durumlarda niyet edilir ve genellikle yılın tatil günlerinde veya bayramlarda kesilir. Gurbette olanların gelebilmeleri için genellikle arka arkaya birkaç günün tatil olduğu zamanlar seçilir. Böylece ailenin bütün üyeleri gelmiş oluyorlar. Gelemeyenler kurbanlıklarını veya şükranelerini yakın akrabaları vasıtasıyla dağıtıyorlar.

Köyde fırın açılmadan önce, kurbanlığın kesilmesi ve cem yapılması planlandıktan sonra kurban ekmeği yapılırdı, bu ekmek evde kullanılan ekmeklere karıştırılmaz. Ama günümüzde köyde olduğu için kurban ekmeği sipariş edilir. Kesilen kurbanlık sayısına göre sipariş edilen ekmek sayısı da değişiyor. Genellikle ceme gelecek olanların sayısının iki katı kadar ekmek hazırlanır.

Ehl-i Haklar cem ayinini yöneten kişiye seyit⁵⁰ derler. Seyit ayrıca Peygamberin neslinden olan kişilere denmektedir. Ehl-i Haklar göre dedelerin seyit olmaları gerekmektedir. Diğer taraftan bütün seyitler yani Peygamber neslinden olan herkes dede olamıyor dolayısıyla bu konu tam aydın değildir. Karazemin köyünde dede olmadığı için cem törenlerine Sofu köyünden seyit çağrılır. Kurban kesilmeden önce dedeye de haber verilir.

Kurbanlık için bütün hazırlıklar yapılır. Kurbanlık alınacak olursa birkaç gün öncesinden alınır ve iyice beslenilir. Bu süreç içinde kurbanlığa çok iyi

⁵⁰ Kolay anlaşılabilmesi için bundan sonra “seyit” yerine “dede” kullanılacaktır.

davranılması gerekiyor. Kurbanlık çorbası için dağdan toplanan ve kurutulmuş olan özel sebzeler⁵¹ hazırlanır, buğday pişirilir ve yine bunların hepsi kurbanlık niyetiyle yapıldığı için evdeki erzakla hiçbir şekilde karıştırılamaz.

Kurbanlık sabah erkenden cem evinde kesilir. Dede kurbanlığı kestikten sonra halife ve hadim temizler ve pişirmeye başlarlar. Genellikle niyet eden ailenin kadınları kurbanlığı pişirir veya bu işte halifeye yardım ederler. Cem evinin matbahında bulunan ocaklarda kurbanlıklar akşama kadar pişirilir.

Sabah kurbanlık kesildikten sonra ocakta pişirmeye başlar. Bu sırada dede kurbanlık etin belli bir yerinden çok az alır. Bu et iki-üç şiş kadar olur. Bunlar matbahın ocağında ve köz üstünde pişirilir. Dede halife, hadim ve kurban sahipleri ve cem yapabilmek için asgari sayıyı oluşturmak maksadıyla çağırılan bir iki köylü ile küçük bir cem yapılır ve pişirilen etler dağıtılır. Bunun adına “neğdiye payı” denir. Küçük lokmalar arasında kebab edilmiş birer etten oluşur. Neğdiye payı fazla olursa kurban sahibinin ailesine gönderilir.

Aynı gün kurbanlığı kesen ailenin evinde hamur ve sarı yağla⁵² “niyaz”⁵³ yaparlar. Niyazlar hazırlandıktan sonra akşam cem evinde dağıtılmak üzere cem evine gönderilir. Genel olarak cem evinde dağıtılan her türlü şeye “pay” denir. Şükranne paralarıyla alınan şeker veya diğer erzaklara şükranne payı, sarı yağla pişirilen ve bazen sütlü de karıştırılan ekmeğe niyaz payı, normal ekmek arasında dağıtılan kurban etine kurban payı ve çorbaya ise aş payı denir.

Cem ayininin uygulama şekline gelince; belirlenen saatte köylüler cem evine gelir. Herkes temiz ve abdestli gelmelidir. Gelenler ceplerinde kötü şey özellikle sigara taşımamalıdır. Cem törenine katılanlar bellerini bağlarlar, başlarına ise

⁵¹ Kurbanlık çorbası için kullanılan yeşilliğe “kurban penceri” denir.

⁵² Sarı yağ hayvan sütünden yapılmış yağa denir.

⁵³ Kalın bir ekmek türüdür. Saçta değil tandırın içinde yapılır.

şapka takarlar⁵⁴. Pay almak için çocuklar da gönderilir bazen ama yetişkin olmayanlar cem ayinine katılamazlar. Genellikle ailelerin yetişkin üyeleri cem evine gelirler. Kadınlar ise ayine katılamazlar ama cem evinde kadınlara ayrılan odaya gelebilirler. Genellikle kurban kesen ailenin kadınları bu odayı kullanırlar. Köylüler geldikten sonra ve iyice kalabalık olunca cem bağlanır. Bu andan itibaren cem evine gelenler cem törenine katılamazlar ve sadece kenarda oturur, sessizce izlerler, dualar okunduğunda amin derler ve zikirlerde de eşlik ederler.

Cem bağlanır bağlanmaz herkesin önüne sofraya serilir. Bu sofralar uzunca kumaşlardan oluşmaktadır ve serildikten sonra herkes önüne ve dizlerinin üstüne çeker. Sofra paylar yere dökülmesin diye serilir. Herkes getirdiği tencere veya kovağını sofraya koyar. Bir de kumaş veya poşet getirilir. Bu ise dağıtılan şükran payı ve kurban payı içindir. Cem evinde törenden önce temizlik yapıldığı için temiz olur ama eğer yine de yerde çöp olursa süpürgeci yeri temizler. Cem bağlanır ve ilk başta törene katılanlar görüşüyorlar. Görüşmek karşılıklı öpüşmek demektir. Dededen başlayarak dedenin sağ tarafından devam eder ve yine dedeyle biter. Yaşlı veya genç fark etmez, herkes karşılıklı olarak birbirinin elinden öper.

Sonra ibrikçi⁵⁵ ibrik getirir. İlk başta biraz leğene su döker sonra sırasıyla herkes elini yıkar. Bazıları ise bu sudan teberrük ederler. Leğene suyun dökülmesinin nedeni ise Hz. Ali'nin cem evinde olduğuna inanılmasıdır. Herkes elini yıkadıktan sonra dede, halife ve hadim kuranlık etini kemiklerden ayırmaya başlarlar. Kemikler el ile temizlenir ve kemikler cem evinde veya başka yerde bulunan bir kuyuya atılır. Hadim kendisine bir yardımcı seçer ve kurbanlık

⁵⁴ Cem evinde kullanılması zorunlu olan “şal” (kemer) ve “şapka” Karakoyunluların mensup olduğu tarikat veya etkilendikleri tarikatlar hakkında önemli ipucu sayılmaktadır. Bunların yanında “aba” (hırka) ve “asa” da önemli sayılmaktadır. Bazı anlatılarda bu nesnelerin yanı sıra “halı” da yer almaktadır. Hacı Bektaş (Şah Muhammed) bir seferinde savaş arkadaşlarıyla beraber bir ırmağa yetişmişler. Irmaktan geçmek için Hacı Bektaş bir halıyı suyun üzerine sermiş ve bütün peyrevleri halının üzerinden geçmişler. (bakınız: 3.3.1.1. Cumud Kasap Nağılı)

⁵⁵ İbrik ve ibrikçi yerine Ehl-i Haklar “çarh” ve “çarhçı” sözcüklerini kullanıyorlar.

çorbasını paylamaya başlarlar. Cem evinde görev alan kişilerin sigara içmemeleri ve bıyıklarını da kesmemeleri gerekmektedir. Bir taraftan çorba paylanırken diğer taraftan dede ayıklanan etleri ekmeklerin arasına koyar ve daha sonra şükranne paylarını bölmeye başlar. Şükranne payı olarak getirilen kalıp şeker olursa bunlar küçük parçalara ayrılır ve bütün şükranne birbiriyle karıştırıldıktan sonra paylanır. Aş payı paylandıktan sonra sıra kurban paylarına geçer ve sırasıyla yine dedenin sağ tarafından başlayarak dağıtılmaya başlar. İlk başta ise ser-cem-dar⁵⁶ veya sahibi yani Hz. Ali için pay ayrılır. Bütün bunlar yapılırken bir mürşit zikirler söyler ve törene katılanlar zikirleri tekrar ederler. Mürşit yerine katılımcılar da zikre başlayabilirler. Söylenen zikirle “kelam” denir. Kelamlar genellikle Hz. Ali’ye bütün adları ve sıfatlarıyla yönetilen dualar niteliğindedir veya onun methi mahiyetindedirler. Bazı kelamlar söylenince ellerle dize veya sineye de vurulur ama bu vuruşlar iki el ile yapılır ve Kerbela ayinlerindekiyle farklıdır.

Her şey paylanıp bittikten sonra dede dualar eder. Bunlar arasında sofraya duası, şükranne duası, niyaz duası, kurban payı duası, çarh duası, kurban duası / deri duası ve son olarak da cem duası yer almaktadır. Her duanın verildiği zaman ismi geçen pay kaldırılır ve elde tutulur. Dede duaya başlarken “Evvel ahır yar ya Hak” der, daha sonra kendisi bir şeyler okumaya başlar, bu arada katılımcılar “Ya cem Ya Davut”, “Ya Mevla” ve “Ya Hak / Ali Hak” gibi nidalarda bulunurlar. Zikir söylendikten sonra öpülür, alına koyulur ve daha sonra sofraya konur. Deri / kurban ve çarh duası okunduğu zaman bir kişi genellikle hadim bunları kaldırır ve dua bittikten sonra yere koyar. Duaların sonunda “Ali, Ali, hu ya Ali!” denir. Cem ayini bitmeden önce paylar yenmez. Paylar dağıtılırken miktarına bakılmaz ve hiçbir zaman itiraz edilmez. Deriyi tutan kişiye deri payı, kurbanı pişiren kadına “keyveni”⁵⁷ payı ayrılır. Eskiden ışıktan sorumlu olan kişiye çırak payı ve bekçilere ise bekçi payı ayrılırdı ama günümüzde bunlara gerek kalmadığı için

⁵⁶ Ser-cem-dar Farsça terkiptir ve cemin başında olan anlamına gelmektedir.

⁵⁷ Keyveni bir akrabalık adıdır veya hitap için kullanılan bir terimdir ve kadınlar için kullanılır. Keyveni dendiği zaman hitap eden kişi hitap edilen kişiyi kendisine mahrem olarak sanır.

artık bu paylar da ayrılmamaktadır. Hasta olup cem evine gelemeyenler için de pay ayrılır.

Bütün bunlardan sonra dededen dua almak isteyenler para verir ve cemin / dedenin dua etmesini isterler. Dua iki şekilde yapılır. Ya dede dua eder, sonunda “Ali Mevla” der ve arkasından herkes birlikte “Hu ya Mevla” der, ya da “Ya Ali” çektirilir. Şöyle ki dede iki kere “Ali” dedikten sonra herkes yüksek sesle üç kere “Ya Ali” der. Dualar genellikle ehl-i kabir yani vefat etmiş olanların ruhları için, gurbette veya askerde olanlar, önemli bir işe başlayacak olanlar için istenir. Bazen de sadece niyet edilir ve söylenmez.

Hız. Ali'nin cem evinde olduğuna inanıldığı için, sık sık onun hatırına gönüllerde kine, adavet ve nefret kalmasın denir ve herkes birbiriyle barışık olur. Cem töreninin sonunda ise herkes tekrar birbiriyle görüşür ve cem ayini bitmiş olur. Cem töreni bittiği zaman ise şu deyişler söylenir: “Pir Munis kalem yazdı, hayra döndür ya Mevla!” ve “Hayır piş, bela dur, ya Hak, ya hu!” ve “Hayır piş, bela dur, ya cem, ya Davut!”

Cem evinde sık sık duyulan adların penc ten-i al-i aba'nın⁵⁸ yani Peygamberin abası altında topladığı beş kişinin şifreli adları olduğu söylenir. Hız. Muhammed için kullanılan şifre Mustafa-yi Davut'tur. Hız. Ali için Sultan-ı Alem, Şah-ı Alem, Hak, Mevla, Sahip Zaman ve ser-cem-dar gibi adlar ve sıfatlar kullanılır. Hız. Hasan için Pir Musa, Hız. Hüseyin için Pir Benyamin ve Hız. Fatime için ise Hatun Arazbar adı kullanılır.

İnanışa göre adı geçen kişiler ilk kez Hız. Ali zamanında cem bağladılar ve Hız. Ali Ehl-i Haklara dedi ki bu cemi teşkil ettiğiniz zaman ben de sizin aranızda olacağım. Bununla ilgili bir anlatı vardır gerçi anlatıda adı geçen kişilerin adları ve sayısı bu isimler ile tam örtüşmemektedir ama cem törenin başlangıcıyla ilgili olduğu için burada verilmiştir: İlk cem teşkil ettiğinde yedi kişi sırasıyla birbirinin

⁵⁸ Rivayete göre Peygamber Ali, Fatma, Hasan ve Hüseyin'i abasının altına toplamış onlara dua etmiştir. Penc ten-i al-i aba, abanın altındaki beş kişi demektir.

eteğinden tuttu, Pir Davut başta olduğu için eli boşta kaldı, önünde ise çırak⁵⁹ vardı. Mevla Pir Davut'a, "Elin boşta kalmış" dedi, bunun üzerine Pir Davut önündeki çırağı tuttu ve dedi ki; "Ya Mevla! Senin zahirin beni tutuyor, batının ise bu çırakta ve nurdadır, dolayısıyla ben çırağı tutuyorum".

Bu sebepten cem evindeki çırağın ve nurun Hz. Ali'nin nuru ve huzuru olduğuna inanılmaktadır. Dedeler ve keramet sahipleri bu çırakları sıcak olduklarına rağmen yalar ve öperler.

Alevi ve Bektaşî cem ayinlerinden farklı olarak cem evinde semah yapılmamaktadır. Değişler saz veya başka musiki aleti kullanarak söylenmemektedir. Eskiden sigara kullananlar cem evine gelemezlerdi ama bu konu günümüzde normal karşılanmaktadır. Ama genel halk tarafından kötü bir huyla tanınan kişiler cem evine gelmezler, çünkü geldikleri takdirde hoş görülmezler.

Cem ayini farklı zamanlarda ve farklı nedenlerle yapılır. Bunların adları birbirinden farklıdır. Kesilen kurbanların da adı bazen değişmektedir. Örneğin kesilen kurbanın adı Davut kurbanı veya İsmail kurbanı olabilir. Bazen de kurbanın adı kesilme nedeniyle anılır. Bunlardan birisi "kend" kurbanıdır. Belli bir olay, hayır iş veya başlangıçtan dolayı bütün köylülerin karar verip para toplayarak kestikleri kurbandır. Bazıları ise hasta olanlar, gurbette olanlar özellikle askerde olanlar için kurbanlık keserler.

Sonradan Ehl-i Hak olan birisi için de kurban kesilir. Bu olay "Başına su dökmek" tabiriyle ifade edilir. Ehl-i Hak olan kişi kendisi veya velisi kurbanlık keser ve cem töreniyle tarikata geçer. Başlı bağlanır ve tarikat üyeliği herkese ilan edilir. Bu tören genellikle Karakoyunlu olmayan bir kız Ehl-i Hak bir aileye gelin geldiğinde yapılır.

⁵⁹ Mum veya ışık kaynağı kastedilir.

Cem törenini yapıldığı en önemli olaylardan birisi de ikrar⁶⁰ kardeş veya ikrar bacı edinme olayıdır. İkrar yoluyla kardeş edinme Karakoyunlulara özgün bir inançtır ve Alevilerle Ehl-i Haklar arasındaki ortak inançlardan birisini teşkil eder. Uygulamaya göre Ehl-i Hak birisi rüyada kardeş edindiğini görürse sadece o zaman ikrar kardeş edinebilir. Dedeler ve seyitler de Ehl-i Hakları birbirine ikrar kardeş yapabilir. Bu tören için yedi kişinin de şahit olması gerekmektedir. Şahitler cemde ayakta durular. Bu yedi kişi ilk cemdeki yedi kişiyi temsil ederler. İkrar yoluyla edinilmiş kız kardeşi görmek günahıdır ve her hangi bir karşılaşma durumunda yol değiştirilir. İkrar erkek kardeşin neslinden yedinci kuşağa kadar hiç kimseyle evlenilmez. İkrar yoluyla kız kardeşi edinmek töreni anlatılara göre Hz. Muhammed'in kendi abası altında Fatime ile Cebrail'i kardeş ilan etmesi olayından kaynaklanmaktadır.

Uygulanan bir başka cem ayini ise baş bağlamak⁶¹ törenidir. Yeni doğmuş olan çocuğun veya tarikata geçmek isteyen kişinin başı bağlanırken cem töreni yapılır. Bu tören sırasında da yedi musahip gerekmektedir.

2.3.3. Ehl-i Hak Bayramları

2.3.3.1. Ağa Bayramı

Bu bayramın zamanı⁶² Hicri takvimi yani ay takvimine göre günü belirlenir. Sonbahar'ın üçüncü ayı otuz gün olursa Kışın birinci ayında yapılır, yirmi dokuz gün olur ise Kışın ikinci ayında yapılır. Genellikle ilk ayda yapılmaktadır.

⁶⁰ Karakoyunlular ikrar yerine "ilgar" sözünü kullanmaktadırlar.

⁶¹ Baş bağlamak töreni için Ehl-i Haklar "Baş Tapşırmak" terimini kullanıyorlar.

⁶² 1916 yılında Gordlevsky bayramın zamanı ile ilgili şöyle bilgi vermiştir: "Kutlama kış vakti, çile zamanı düzenleniyor ve bir hırkanın altına toplanmış ailenin, yani Al-i Aba'nın beş üyesinin (Muhammed, Ali, Fatma, Hasan, Hüseyin) şerefine beş gün devam ediyor. Bayram ayın 15'de başlıyor. Eğer çile ayın 1'de daha girmemişse, bayram gelecek aya taşınıyor. 1916 yılında bayram 29 Aralık'ta başlayacaktı" (Gordlevsky, 81-123)

Bu konu biraz şüphe uyandırmaktadır. Bu çeviri hatası veya derleyenin hatasından kaynaklanabilir. Muhtemelen Gordlevsky halk ağzında kış aylarından birisi için özel ad gibi kullanılan "Bayram Ayı"nı anlamamıştır.

Gordlevsky, Jukovsky'nin İran'da Ehl-i Hak tarikatı adlı eserini kaynak göstererek Ağa Bayramından⁶³ önce üç gün oruç tutulduğunu söylüyor ancak ben günümüzde bayramdan önce oruç tutulmamaktadır. Yaşlı kişiler de eskiden böyle bir uygulanmanın olduğunu bilmiyorlar. Penc ten-i al-i aba aşkına yapılan bir bayramdır. Beş boyunca sürer. İlk gün bayramın haberi içindir, bayram haberi veya müjde günü denir ve ilk gün “kirdar” edilir, sarı yağ ile pilav ve niyaz yapılır. İkinci gün hizmet günüdür ve yine niyaz yapılır ayrıca sarı yağ ile pilavlar pişirilir. Bu pilav el ile yenir. Bu günde ayrıca “kemircan” da pişirilmelidir. Kemircan bu günde kesilmesi gereken kurbanlığa denir. Olursa herkes kemircan keser, olmazsa bütün köylü para toplayıp bir kemircan almalıdır. Üçüncü günün adı Padişah günüdür ve Mevla'nın kendi adına adanmıştır. Bu günde her aile veya her ev bir horoz keser ve yine cem evinde dağıtılır. Dördüncü gün Pir Munis Zerrin Kalem adına adanmıştır. Bu gece kader ve ameller yazılır ve kısmet ile ilgili olduğu söylenir. Beşinci gece ise keyveni (kadın) gecesidir ve Hatun Arazbar (Fatma-i Zehra) aşkına yapılır. Keyveni hizmeti (pilav) yapılır ve kadınları günüdür.

Padişah gecesinde Sofu köyünde cem evine gitmeyenlerden bazıları toplanır yemekler yer şarap içip eğlenirlermiş. Çocuklar ise bir araya gelip oyun oynarlar, hava karardığı zaman ise sırasıyla hikayeler ve masallar anlatırlarmış. Ama Karazemin'de bu adet yoktu ve Ağa Bayramı günlerinde içki içilmesi iyi karşılanmazdı.

⁶³ Gordlevsky'nin 1916 yılındaki derlemesinde Ağa Bayramının çıkış noktası aşağıdaki gibi anlatılmıştır ancak ben hiç kimden böyle bir hikayenin anlatıldığına şahit olmadım.

“Kardeşlik sofrası bir ayın, bir dini merasim olarak Ali'nin mucizevi şekilde kurtuluşunun anısına “Ağa Bayramı” veya “Ali Bayramı” adlanan bayram zamanı düzenleniyor. Rivayete göre, bir kere Ali Osmanlılar tarafından tutuklanıp götürülüyor. Onlar bir kuyunun yanında duruyorlar ve Ali orada kayboluyor. Karakoyunlular diyorlar: “Ali'nin kurtuluşunun mutluluğu sebebinden biz bu bayramı düzenliyoruz”. Bu hikaye Sünni Osmanlılar'a karşı gergin ve keskin münasebetin tezahürüdür. Bu husus (yani Osmanlı'ya nefret) İran'ın ve Türkiye'nin tüm tarikatçılarına ait olan bir özelliktir”. (Gordlevsky, 81-123)

2.3.3.2. Arazbar

Bir gün yaz (İlkbahar) ve iki gün de yay (yaz) günlerinde bütün Ehl-i Hakların koyun ve inekleri sağılır ve hiç yenmez. Üç gün⁶⁴ boyunca toplanan süt pişirilir ve yoğurt yapılır. Daha sonra yoğurtlar tuluklarda çalkalanır ve yağı ayrılır. Bu yağlar Arazbar günü toplanır, cem yapılır ve daha önce evlerde pişirilen ev başına iki niyaz ve “fetirler”⁶⁵ ile karıştırılır ve yine cem ayini ile dağıtılır. Sarı yağ ile karıştırılan bu niyazlara “döymeç” denir.

Bu bayramın adının Hz. Fatime’nin lakabı olan Hatun-ı Rezbar’dan alındığı söylenmektedir. Yaresan piri olan Arezmbar’ın adıyla yakınlığı da şüphe uyandırmaktadır.

2.4. HALK İNANIŞLARI

2.4.1. Yatır / Ocak / Ağalık

Karakoyunlu bölgesinde ve etrafında çok sayıda yatır, ocak ve ağa evi bulunmaktadır. Bunlardan bazıları tarikat büyüklerinin mezarı, bazıları evleri, bir kısmı ise pirlerin keramet gösterdikleri yerlerdir.

Karazemin köyünde her hangi bir ocak, ağa evi veya yatır bulunmamaktadır. Bu nedenle Karazeminliler, hayrat, teberrük ve niyaz için başka köylere giderler. Sofu ve Tazekend en çok gidilen köyler arasında yer almaktadır. Tazekend’de bulunan Muhammed Hasan Ağa ocağı⁶⁶ ve Sofu’daki Kara Oğlan ocağı

⁶⁴ Gordlevky bu bayram hakkında bu böyle bilgi vermiştir: “İlkbaharda tarikatçılar beş gün içinde koyun sütü içmekten imtina ederler. Süt, umumi ibadet töreni olan “muhabbet sofrası” için toplanıyor. Bu törene imamın neslinden olan seyit veya pir de davet ediliyor”. Görüldüğü gibi günümüzdeki uygulamayla 1916 yılındaki uygulama arasında bayramın gün sayısı konusunda farklılık gözükmemektedir. Bu konuyu Gordlevsky’nin makalesi elime geç ulaştığı için araştırma şansım olmadı.

⁶⁵ Süt ile pişirilen niyaz ekmeği demektir.

⁶⁶ Anlatılara göre Pehleviler döneminde hükümet bu ocağın bir merkez haline gelmesini engellemek için köye asker göndermiş. Askerler ocağın içindeki eşyaları toplamağa başlamışlar. Sıra duvardaki kılıcı almaya gelince kimse bunu yapamamış. Her seferinde kılıç daha yükseğe

bölgenin en meşhur ocaklarıdır. Hatta bu ocaklara Ehl-i Hak olmayan kişiler de gelmektedir. Kara Oğan ocağı küçük bir ormancıktan ibaretti ve birkaç yıl öncesine kadar duruyordu. Köydeki yol inşası ve evlerin yenilenmesi sırasında bu ormancığın büyük bir kısmı yıkıldı.

Karakoyunlu bölgesindeki Ehl-i Haklar arasında bir çok kutsal mekan ve kişi adı dillerde dolaşmaktadır. Bunları bir kısmı Kirmanşah tekkesinin büyükleri ve onların neslinden gelen pirlerdir. Tazekend'deki Muhammed Hasan Ağa da Kirmanşah pirleri soyundan idi. Onun evi, mezarı ve soyundan gelen Ağa günümüzde de saygı görmekte ve ziyaret edilmektedir.

Ocaklar ve saygın kişilerin adlarını şöyle sıralayabiliriz: Kara Oğlan Ocağı, Muhammed Hasan Ağa Ocağı, Yedullah Mirza Ağa Ocağı, Mensur Mirza Ağa, Ferruh Mirza Ağa, Duvana Dere Ocağı, Baba Kanber Ocağı, seyit Bulağı, Ağa Büzürg Ağa, Muhammed Nebi Mirza Ağa, Şah Gulamrıza, Ağa Nizam, Ağa Habibi, Muşe'sei, Şahruh Ağa v.s.

Muhtemelen Karakoyunlu'daki Ehl-i Haklar bölgeye yerleştikten uzun bir süre sonra tarikat gereği bir tekkeye bağlanmak zorunda kalmışlar. Çünkü Karakoyunlu Ehl-i Haklar ile Kirmanşah'takiler arasında ne etnik ne de soy bakımından her hangi bir bağ bulunmamaktadır. Kirmanşah tekkesinden bölgeye pirler gönderilmiş ve böylece Karakoyunlular Kirmanşah tekkesine bağlanmışlar. Karazeminliler, Kirmanşah'ın Ateş Beyi hanedanına mensup olduklarını söylüyorlar. Kirmanşah'taki Gerrevan⁶⁷ tekkesi yine Ehl-i Hakların en çok saygı duydukları ve en kutsal saydıkları tekkedir.

kalkmış. Askerler bunu görünce toplama ve kapatma işinden vazgeçip bir daha bu işe kalkışmamışlar.

⁶⁷ Karakoyunlular arasında Gerrevan olarak bilinen tekke aslında Kirmanşah'taki tekkenin bulunduğu kasabanın adıdır. Bu kasabaya Kirmanşah'ta Gereh-ban denmektedir. Kirmanşah'taki Ehl-i Haklar Fars veya Kürt kökenlidirler.

Selmanı Duvanası adlı ocak Sokkar dağındadır. Rivayete göre Şah Muhammed ile Selman⁶⁸ bir ara bölgeden geçerken yaylaya uğramışlar. Bir gün ikisi de yaylada uyuyormuş, Selman uyandığında bakmış ki Şah Muhammed gitmiş, her tarafı aramış, bulamayınca aklı başından gitmiş ve dağda kalmış. Bulunduğu yerden su çıkmış ve böylece adı Selmanı Duvanası kalmış. Daha sonra Şah Muhammed gidip Türkiye’de zuhur etmiş.

Kara Oğlan ocağı Sofu köyündedir. “Şah Muhammed dikmesidir” denir. Yani Şah Muhammed tarafından yapılmıştır. Çok eski zamanlarda çehresi siyah olan bir pir oraya gelmiş. Bir kadın ekmek yapmaktaymış. Korları ve ateşi karıştırdığı ağacı⁶⁹ kadının elinden almış ve tandıra dikmiş. Bu an Mevla’nın emri ile ağaç gövermiş, daha sonra çoğalarak Sofu köyünün büyük bir bölgesine yayılmıştı. Ağaçlardan en büyüğüne Koca Kara Oğlan denirdi. Belirli günlerde özellikle yılın son Çarşamba günlerinde köylüler bu ağacın üzerinde mum yakıp dilek tutarlardı. Diğer köylerden yaylaya gidenler ise bu ağaçlıktan geçerken Koca Kara Oğlan’ı ve ağaçlığı ziyaret edip, üzerine çiçekler koyup geçerlermiş. Bu ocak o kadar kutsal olmuş ki halk ağızında yemin için de kullanılmaya başlamış. Bu gün Sofulular ve Karazeminliler “Koca Kara Oğlana and olsun!” şeklinde yemin ederler. Kadılar dilek tutup bu ağaçlara bez bağlıyorlar⁷⁰. (bakınız: 2.4.1. Yatır / Ocak / Ağalık ve 2.4.9. Diğer Halk İnanışları)

⁶⁸ Karakoyunlular arasında yaygın olan anlatılarda Selman dünyevi bir kişiliktir. Doğaüstünü kavrayamaz ve hep insani aklıyla düşündüğü için bazen yanılır.

⁶⁹ Tandırın içindeki korları karıştırmak için kullanılan ağaca “kösev” denmektedir.

⁷⁰ “Orta Asya ile Anadolu arasında bir geçiş sahası sayılabilecek olan Kuzey İran’da da, bilhassa Ehl-i Hak (yahut Ali İlahi) lar mezhebine mensup Karakoyunlu Türkmenleri’nde yaygın bir ağaç kültü bulunduğunu ilk defa Evliya Çelebi aracılığıyla öğreniyoruz. Daha sonra Gordlevsky ve günümüzde M. Bazin, bu bölgedeki incelemelerinde bu kültü geniş çapta ele almışlardır. Evliya Çelebi’nin “ağaca ibadet eden ademi kavmi” diye hayretle zikrettiği Karakoyunlu Türkmenleri, takdis ettikleri ağaçların etrafında kalabalık sayıda mum yakarak ayin yapmakta, ağaçlara demir parçaları asmaktadırlar. İnançlarına göre, kim ağaca demir takarsa, ağaç ona büyük faydalar sağlayacak, cehennemde yanmaktan korunacaktır. Gordlevsky’nin tespitine göre ise, bu Türkmenler arasında orman kültü de vardır ama, ağaç kültü daha hakimdir. İnançlarına nazaran, ağaçlara zarar vermek şiddetle yasaktır. İlkbaharda Karakoyunlu kadınları bu ağaçlara çiçekler asarlar ve kurbanlar takdim ederler”. (Ocak, 88)

Seyit Bulağı yine Çirkin dağındaki yaylada bulunan kutsal bir sudur. Anlatıya göre Muhammed Hasan Ağa yaylaya geldiğinde, çadırını çeşmenin yanına kurmak istemişler, Ağa kadınlar rahat olsun diye kabul etmemiş ve çadırını başka bir yere kurmuş. Ehl-i Haklar orada su olmadığından rahat edemeyeceğini söylemişler. Ağa “Merak etmeyin” demiş, esasını yere batırmış ve çıkardığında yerden su çıkmaya başlamış. O suyun adı ise Seyit Bulağı kalmış. Bu suyun günümüzde de aktığı söylenir.

Bazı evlerde veya kişilerde ocaklardan veya meşhur pirlerden teberrük için aldıkları eşyalar vardır. Kartal kanadı, turna teli⁷¹, şahin tırnağı v.s. bu kutsal eşyalar içinde yer almaktadır. Ağaların veya pirlerin elbiselerinden parçalar, kutsal yerlerden getirdikleri bezler, çorapları gibi eşyalar yine teberrük olarak saklanan eşyalardır.

Birisi hastalandığı zaman ümitler her yerden kesilirse ocağa gidilir. Gidilen ocakta Ağa nezir-niyaz edilir. Ağa suya dua okuyup hasta olan kişiye verir. Suya dua okunup verilmesine “su afsunlamak⁷²” denmektedir.

Not 1: Ahmet Yaşar Ocak'ın Karakoyunlu Ehl-i Haklar arasında yaygın olan ağaç kültü ile ilgili verdiği bilgiler doğrudur. Ancak yukarıda Evliya Çelebi'den alıntılanarak aktarılan bilgiler Karakoyunlular ile ilgili değildir. Evliya Çelebi bu bilgileri “Ademi” aşireti hakkında vermiştir. (Dağlı ve Diğerleri, 267) Karakoyunlu bölgesindeki Kara Oğlan ormancığındaki ağaçlara demir parçaları asılmaz ancak buna benzer bir uygulama meyve vermeyen ağaçlar üzerinde icra edilmektedir. (bakınız: Not: 2)

Not 2: Meyve vermeyen ağaçların kurşunlanması bu kültürle ilgili olduğunu düşünüyorum. (bakınız: 2.4.5. Tabiat Olaylarıyla İlgili İnanışlar)

Not 3: Ağaç ve ocak kültürüyle ilgili olup, kadınlara özel olan ve yılın belirli günlerinde yapılan bir tören ise Tepe Nene'de yapılan eğlencelerdir. Tepe Nene Hoy şehrinin kuzeydoğusunda bulunan Pir Kendi'ndedir. Bu tepenin üzerinde bir ocak ve bir de ağaç bulunmaktadır. Kadınlar buraya toplanır, halaylar çeker ve eğlenirler. Tepede bulunan ağaca dilek tutup bez bağlarlar. (detaylı bilgi için bakınız: Zafarkhah, 79)

⁷¹ Turna kanadı

⁷² Afsun Farsça büyü demektir.

Ehl-i Haklarlar arasında ocaklara inanmak ve oralardan yardım ummak çok yaygındır. Ocaklara yalan veya sahte diyenlere de yaygın olan bir hikaye anlatılıyor. Anlatılan hikaye şöyledir: “Bir gün köylünün birisi eşiyle çöldeyken, eşi ölmüş. Yıllar boyunca kendisine hizmet ettiği için, eşiğinin kurda kuşa yem olmasın diye gömmüş. Birkaç gün sonra oradan geçen birisi mezarı görmüş ve saygın birisidir diye Fatiha okuduktan sonra mezarın üzerine mum dikmiş. Yine birkaç gün sonra yoldan geçen bir kervancı mübarek bir kişinin mezarı sanıp oraya bir türbe yaptırmış. Böylece o mezar çok kutsal yer olarak bilinmeye başlamış halk nezir-niyaz için oraya gitmeye başlamış ve mezar ocak haline gelmiş. Yıllar sonra oradan geçen eşiğin sahibi, karşılaştığı manzaraya çok şaşırmış ve ziyaretçilere nedenini sormuş. Yanlış bilinen türbenin gerçeğini söylemek isteyince gökten bir nida gelmiş ve demiş ki; bunu söylersen seni taş ederim. Bunlar aslında dilediklerini ocaktan değil inançlarından alıyorlar. Şunu bil ki inanarak kara taştan bile muradını istersen, alırsın”⁷³.

2.4.2. **Nazar / Nazarlık**

Genellikle nazardan korunmak çocuklar için uygulanan ritüeldir. Nazardan korunmak için birkaç farklı yöntem uygulanır. Bunlardan en yaygınları üzerlik yakmak, göz boncuğu veya nazar boncuğu takmak ve çocuğun başına tuz dolandırmaktır. Üzerlik yakıldıktan sonra parmağın ucuyla üzerliğin külünden biraz alınır ve çocuğun alına sürülür.

Üzerlik yakılırken şöyle söylenir:

“Üzerliksen havasan,
Min bir derde davasan,
İsteyen istemeyen,
Bak bu odda yanasan,
Dert kapıdan gelende,
Sen bacadan kovasan”.

⁷³ Hüseyin Kara (müstear ad)

Farklı bir yöntem olarak tandır sıcak iken hamurun arasına bir tür çekirdek konur ve göz şeklinde yapılır. Bu hamur tandırın içine atılır. İçindeki çekirdekten dolayı bu hamur patlar ve tandırın üstündeki saca değer. Böylelikle nazarlı gözün patladığı ve artık etkili olamayacağına inanılır.

2.4.3. Cin / Büyü

Kışın, dört gün kısa çile ve dört gün de büyük çileden, toplam sekiz gün çok soğuk geçer. Bu sekiz günün adına “çarçar”⁷⁴ denir. Bu günlerde “al arvadı”⁷⁵ ve cadılar çok uğraşır ve kurnazlık yaparlar. “İnanışa göre büyük çile ve küçük çile (bakınız: 4.2.3. Çile Gecesi) iki kız kardeşin adlarıdır. Büyük çile kırk gün sürer, ardından küçük çile gelir ve sorar: Canım kardeşim, ne yaptın? Büyük çile der: Gittim gelinlerin yanakların, büyüklerin ayakların dondurdum, çocukları hasta ettim geldim. Küçük kardeş der: Başaramadın ay kardeşim, ben gidip karıları kürekten, gelinleri bilekten, körpeleri belekten edip geleceğim⁷⁶. Büyük kardeş der: Bacın ölsün, ömrün az, dalın yaz!⁷⁷. (Kayakızı, 114)

Eskiden köyde memeleri büyük olan kadınların al karısı olduğuna inanılıyordu. Memesi büyük olan ve hafif meşrep olan kadınlara “Al karısı gibi memesini arkasına attı ve falanca şeyi yaptı” denirmiş ve günümüzde bu söylem bir deyim olarak kullanılıyor.

Kara Çuha, sarıklı ve sarı hırkalı bir erkektir. Bazen görünür ve ansızın gözden kaybolur. Gözüktüğünde mutlaka bir kurban veya hayrat verilmesi gerekiyor, aksi takdirde kötü sonuçlara neden olabilir.

İnanışa göre şeytan da cinler gibi kötü varlıklar olup, insanları aldatmaya çalışır. Karanlık, yüksek ve تنها yerlerde şeytan insanların peşinden gider, onları

⁷⁴ Çahar-Çahar; Farça dört-dört demektir.

⁷⁵ Al karısı

⁷⁶ Yaşlı kadınların belini, gelinlerin elini kıracağım ve çocukları belekten öldüreceğim.

⁷⁷ Büyük çile (büyük bacı) kırk gün sürdüğü için, daha kısa süren küçük çileye (küçük bacı) acır ve “ömrün kısadır, arkandan da hemen bahar gelir” der.

yollarından caydırır veya yükseklikten aşağıya itmeye çalışır. Bir yerde örümcek görüldüğünde üç kere “tu şeytana!”⁷⁸ denir ve örümcek dışarı atılır. Muhtemelen örümceğin ağ kurması ile şeytanın insanları tuzağa düşürmek için kurduğu ağlar arasında bir ilişkinin olduğuna inanılır.

Karazeminliler Sofulu birisinin cini tuttuğuna inanılıyor. Bu kişi ahırda atlarını binen cinleri yakalamak için atın beline zift sürmüştü. Cinlerden birisi yine atı bindiğinde zifte yapışmış ve kaçamamış. Cinini tuttuktan sonra yakasına bir iğne takmış ve kölesi gibi sürekli çalıştırmış. Söz konusu cin bir kız imiş. Bir gün kızı su getirmek için çeşmeye gönderir. Kız orada bir çocuktan yakasındaki iğneyi çıkarmasını ister, çocuk iğneyi çıkarır ve böylece cin kurtulmuş olur. Cin kendisini tutan kişinin damının üstüne çıkar ve bacadan ona der ki: “Sen üç şeyi bana sorup öğrenmedin; birisi genç yaşta ölmenin sırrı, ikincisi evin tozlanmasının kaynağı, üçüncüsü ise hayır ve bereketin sırrı”.

Cinlerden kurtulmak için dua yazdırılıyor ve yakaya dikiliyordu, üzerine ise iğne takılıyordu. Bazen de yazılan dua su içine atılır ve onunla yıkanır, daha sonra dua mezarlıkta gömülüyordu. Başka bir yöntem olarak gece gizlice yedi farklı kapıdan çöp toplanıp yakılıyordu. Köyde aynı zamanda “aleybanı” ve “kuleybanı”⁷⁹ denen ve cin gibi olan varlıklara da inanılmaktadır. Bunlar İnsanları yoldan çıkarırlar ama hiçbir zaman görülemezler.

Yine bir inanışa göre birisi cin ile ilgili konuşursa veya her hangi bir şekilde cinden söz edilirse, cinlerin birisini öldürdüğüne inanılır. Bu durumda “cinler kan eyledi” denir.

⁷⁸ “Tu!” tükürük atmak için ağızdan çıkarılan sestir. “Tu şeytana!”, şeytanın yüzüne tükürük atmaktır.

⁷⁹ Al yabani ve kul yabani

Karazemin’de konuşulan dilin özelliklerini görebilmek için cinlerle ilgili bir anlatı söylendiği gibi, orijinal şekliyle aktarılmıştır. Bu hikayeyi Gülü Abbasi (bakınız ek: 34) söylemiştir⁸⁰:

“Deir bizim anamızın täräflärinnänidi, deir Alı varıdı, kişinin adı Alı’ymış, bı gedir suya, suya gedir, häyä, suya gedir, qayıdıb gäländä tüşür bınnarın yığınağına, bınnarın yığınağına tüşür. Toyumuş, deir özü deirdi, toyumuş, tüşür bınnarın yığınağına, oturur binnarnan çay içir, çöräh yeyir, baxır mām gälinimin patlarını bınnarın biri geyibdi, häyä, geyibdi, deir bı belä gör zaddı, xälbätcä älin basır yağa, sürtür bı, gälininin ki patların geyib, bının üstünä, sürtüb, heş käs dä bilmir. Guva da bälkä onnar bilillä. Bō bı durur gälä, bınnarın biri deir Alı gedirsän, säni çağırsalar dalına baxmagınan, bı qoyur gälir, baxır bı daldan çağırıla Alı! Alı! Heş bı säs vermir, qoyur gälir. Gälir, oturur ävdä bir gün, iki gün, oturur, bir gün iki gündän sora baxır ki ädä pâyädä tapatap gälir. Durur gedir, bunun gözü açığımış da, görürmüş onnarı, baxır ki vallah elä atı miniplär, atı pâyädä qavilla bı yana, qavilla o yana. Bı gätirir atın belinä qır salır. Atın belinä qır salır. Bı gälir atı minändä ehmalca yapışır elä o qıra. Qalır ön üstündä. Bı gänä bir gün gedir baxır ki bälı bı yapışıbdı elä atın üstündä qalıb. Bına deyir ki gä mäne birdan yendir da, yalvarır deir mäne birdan yendir. Bı yaxasından sancağı inyäni çağadır sancır bının yaxasına. Sancır bının yaxasına bını gätirir ävä. Gätirir ävä, bı oturur binnarnan çay içir, çöräh yeyir, heş käs dä binnan älava, Alı’dan älava, heş käs bını görmür. Bına dëllä get su gäti, tez gäginän. Bı gedir gej gälir. Dëllä get biräz gej gä, baxısan bıdı gäldi. Bäräksidi. Bir gün elä bı ävdä bı tәkiymiş, ävdä dä bir uşax varıymış. Bı uşağa deyibdi ki gä mām bı yaxamnan bı inyäni çağatgınan. Çağat sal tändirä. Uşax annamırmış ki, nä

⁸⁰ Bu anlatıda “ä” işareti açık “e” yerine kullanılmıştır. Azerbaycan Türkçesi yazı dilinde bu ses “ə” işaretiyle gösterilmektedir. Gırtlak “h” yerine “x” işareti kullanılmıştır. Bu işaretin Arap harflerindeki karşılığı “خ”dir. “G” işareti “gemi” ve “gitmek” sözcüklerinde olan ve ağızda biraz daha gırtlığa yakın yerden çıkarılan ses için kullanılmıştır. Bunun eski harflerle karşılığı “گ” veya “ک”dir. “Q” işareti ise eski alfabedeki “ق” sesi için kullanılmıştır, bu ses damaktan çıkmaktadır. Türkiye Türkçesinde çoğu kez “k”ye dönüşmüştür. Bazen iyelik ve ilgi ekleri, zamir ekleri ve hal ekleri yerine, sözcüğün ünlü harfi uzatılarak söylenir. Bu durumlarda ünlü harfi tekrarlamak yerine ünlünün üstünde “~” işareti kullanılmıştır.

bilirmiş ki bı nãdi. (uşaxlara görsänirmiş?) bilmiräm da, män eşitdiyim odu, Bının uşax yaxasınnan iynãn çağadır. Çağadanda ehmalcana gedir oturur bacanın üstündä. Hã bı deir Alı! Deir hã, deir sãn männän hãr zadı xäbär aldın, bir cavan ölümü xäbär almadın, bir ävin zibilin xäbär almadın, bir dâ ikisini-birini deir, o da mãm yadımnan çıxıbdı. Bı yalvarır deir ön da mänä de, deir yox da demenem. Deir qoydu getdi da heş demädi”⁸¹.

2.4.4. Uğur / Bereket

Önceki bölümlerde de değinildiği gibi Hıdır Nebi'nin diri olduğuna ve harman zamanı gelip buğday, arpa ve un torbalarına dokunacağına ve böylece bereketli olacağına inanılır. Bu nedenle bayram günleri veya harman toplandıktan sonra torbaların ağzı açık bırakılır veya bir tabağa un konur ve açık bir alana bırakılır. Eski evlerde buğday veya unun saklanması için “marança” ve “kendi” varmış. Marança un torbası, kendi ise gizli depoya denirdi. Hıdır Nebi törenleri sırasında bunların da ağzı açık bırakılıyordu.

2.4.5. Tabiat Olayları İle İlgili İnanışlar

Köylüler yıldırımın çıktığı yerde elmas bulunacağına inanıyorlar. Bu inanca göre yıldırımın yerle temas ettiği yere anında gidilirse elmas bulunabilir. Yağmur yağdığı anda ise Fatma nene halısını gökyüzüne serer ve gökkuşağı şeklinde gözükür.

Doğayla ilgili başka bir inanışa göre meyve vermeyen ağaçlar kurşunlanırsa, ya da gövdelerine çivi veya hançer takılırsa uyanır ve sonraki yıllarda meyve verirler.

⁸¹ Bu anlatı, Türkler arasında son derece yaygın olan “cin” ve “al karısı” anlatılarıyla büyük ölçüde örtüşmektedir. “Al karısının at sahiplerince veya lohusanın yakınları tarafından atın üstüne kara sakız koymak ve kendisine çengelli iğne batırmak suretiyle yakalandığı ve yıllarca kendisini yakalayanın evinde hizmetçilik yaptıktan sonra serbest bırakıldığına yahut çeşmeye su almaya gittiğinde durumu bilmeyen bir çocuk veya bir kadından iğneyi çıkarttırarak kurtulup kaçtığına dair memoratlar ve efsaneler son derece yaygındır”. (Çobanoğlu, 124)

2.4.6. Rüya İle İlgili İnanışlar

Bir kişi rüyasında bir başkasının kurbanlık kestiğini görürse mutlak ona söylemelidir ve o kişi kurbanlık kesmelidir. Rüya gören kişi onun yakını ise kendisi de kesebilir.

Görülen rüyalar iyi ve hayırlıysa ya kimseye denmez, ya da suya denir. Rüya da kara bastı'ya karşı ise yakaya şeve denen siyah bir taş takılır veya uyurken yastığın altına Kuran sayfası konur.

2.4.7. Hayvanlarla İlgili Adet ve İnanışlar

Ehl-i Haklar kurbanlık hayvanların cennete gittiğine inanıyorlar. Kesilen hayvanların gözleri ya yenmez, yendiği takdirde ikisini de aynı kişi yemelidir. Yaz mevsiminde (kuyruk doğduğu zaman⁸²) koçları kuyruk vurmasın diye undan “hörre” denen bir macun yapılıyordu ve koçların üzerine yakılırdı. Kuyruk doğduğunda hava durumu değişir ve köyün havası yayla gibi serin olur. Bu durumda yaylaya giden göçebeler yavaş yavaş geri dönmeye başlıyorlar. Bunun en güzel ifade biçimini köylülerin söylediği bir türküde bulmaktayız:

“Kuyruk doğdu aran yaylak bir oldu,
Eller göçtü geldi dağ arasına,
İstir gönlüm katık kaymak isteye,
Kaymağı koysunlar yağ arasına”.

Yaz günlerinde havalar sıcak olduğu için köylüler geceleri evlerin damlarında geçiriyorlar ve damlarda uyuyorlardı. Kuyruk doğduğu gece, damdakiler kuyruk vurmasın diye yorganların üstüne hamurdan bir ay çiziyorlardı. Aynı şekli evin kapısının üstüne de çiziyorlardı. Böylelikle bütün hastalıklar ve zararlardan korunuyorlardı.

⁸² Yıldızların durumuna göre belirlenen zaman birimidir. Anlatılara göre Kuyruk bir yıldızdır ve görüldüğü zaman titrer. İlk görüldüğü gün yarım metre kadar yükselir. Kuyruk yıldızı görüldüğü zaman otlar ve yeşillikler yağlanır ve daha verimli olur. Sütlerde böylece bol yağlı ve lezzetli olur. “Kuyruk vurmak” terimi bu süreçte hava koşullarından dolayı hayvanların zarar görmesinin ifadesidir. Kuyruk güneş takvimine göre yazın tam ortasında doğar.

Köy ahalisinden yaşlıların çoğu kendi gözleriyle ejderhaları gördüklerini ve zincirler ile gökyüzüne çekildiklerini söylüyorlar.

İbadullah (bakınız ek: 31) adlı kişinin ejderha görmesiyle ilgili anlatıyı oğlu şöyle aktarmıştır: “Altı veya yedi yaşlarımda iken köy ile selleri aktığı derenin arasındaki buğday tarlamızda bir ejderha yatıyormuş. Öğlen zamanlarında babam eve geldi ve anneme hayrat için niyaz yapmasını istedi ve bir de kurban kestik. Babam dedi ki o ejderha uyanırsa bütün köyü yutacaktır. Ejderha tüylü imiş ve horuldayarak tarlada uyuyormuş. Kurbanı kestikten sonra dışarı çıktık ve bir de baktık ki ejderha gökyüzüne çekilmektedir, ben kendim zincirleri görmedim ama ejderha yükselirken arkası bize doğru olduğunda sim siyah oluyordu, döşü ve sinesi bize doğru iken güneşin ışığını yansıtıyor ve parlıyordu. Ejderha tamamen gözlerden kaybolduktan sonra uyuduğu yere gittik ve baktık ki büyük bir alanı ezmiş ve yerinde kanlı köpükler vardı”.

Turna çok kutsal bir kuş sayılmaktadır. Avlanmaz ve öldürülmez. Yazın göç sırasında köyden geçen turnaları etkilemek ve yaklaştırmak için “elek, kalbur” diye seslenilir. Böylece turnaların daha aşağıdan uçacaklarına inanılır. “Aranda buğdaydan, Bağdat’ta hurmadan olmak⁸³” deyiimi de turnalar için kullanılır.

Köyde Hazret Kulu adlı bir kişi vardı. Bu kişinin adına Devler Kıran da deniyordu. Çok iyi masal ve hikaye anlatıyordu. Anlattığı masal ve hikayelerde sık sık dev ve ilginç canavarlar geçer ve sonunda hepsi kahramanlar tarafından darmadağın edilirdi. Bu sebeple Devler Kıran adıyla da biliniyordu.

2.4.8. Yıldız Takvimi ve Adların Hikayesi

Halk kültürüyle ilgili dikkatimi çeken hususlardan birisi yaşlıların ay takviminin kullanması ve burçlar üzerinden zaman belirlemeleri olmuştur. Gerçi bazen bunlar birbirleriyle örtüşmez ve tam tutarlı olmaz ama o insanların zaman

⁸³ Aranda buğdayı, Bağdat’ta hurmayı kaçırmak.

algılarıyla ilgili önemli bilgiler verir. Köylüler, özellikle yaşlılar arasında günümüzde de kullanılmakta olan, resmi takvimden farklı bir zaman belirleme sistemi vardır. Bu sistem yıldızların gökyüzünde konumları üzerinden belirlenir. Bunlardan hareketle yılın bazı mevsimleri ve özel gün veya dönemleri tespit edilir. Gerçi günümüzde artık bu sistem işlevini kaybettiği için yavaş yavaş unutulmaktadır.

Eskiden takvim olmadığı zamanlarda yılın önemli günleri, bayramlar, mevsim ve hava değişimleri yıldızlar üzerinden belirleniyordu. Büyük Çile, Küçük Çile, Bayram Ayı⁸⁴, Kuyruk Doğması, Hıdır Nebi, harman mevsimi v.s. gibi gün veya zaman birimleri yıldızlar üzerinden belirlenen örneklerden bazılarıdır. Kervan Kıran yıldızı, Ülker, Cütçü Hodek, Şafak, Dan yıldızı, Leyla ile Mecnun, Yedi Kardeşler ve Nizam Terazi bilinen bazı yıldızların adıdır. Bu yıldızların adlarıyla ilgili ilginç hikayeler anlatılmaktadır. Aşağıda bu hikayelerden örnekler sunulmaktadır.

Kervan Kıran gece vakti Şafak yıldızından bir iki saat önce çıkar. Kışın, bu yıldız çok soğuk saatlerde çıkar tipi olacağının işareti olduğuna inanılır. Günlerin birinde bir kervancı gece olunca bütün mal ve hayvanları bir dağın yamacına yerleştirmiş ve gecelemişler. Birkaç saat sonra kervancı başı gökyüzünde doğmuş olan bir yıldız Şafak yıldızı sanmış ve herkesi uyandırmış ve hareket etmişler. Meğerse bu yıldız tipi başlayacağını gösteriyormuş. Az sonra çok şiddetli bir tipi başlamış ve kervandaki bütün hayvanlar ölmüş. O günden beri o yıldızın adı Kervan Kıran yıldızı kalmış.

Eskiden öküzler sabah erkenden ve güneş doğmadan önce otlatılıyor ve çift sürmeğe hazırlanıyorlardı. Bunun tam ne zaman olacağını belirlemek için yine o saatlerde çıkan bir yıldızdan hareket ediliyordu. Bu nedenle o yıldızın adı Cütçü Hodek kalmış. Çift sürürken bu dörtlük söyleniyordu:

⁸⁴ Bayram Ayı için halk arasında “çile beçe” ve “çık çönbel” adları da kullanılmaktadır. Havalarda bu ayda gittikçe iyileştiği için köylüler dışarıya çıkar ve sırtlarını güneşe vererek evlerin önünde oturuyorlarmış. Bu sebepten dolayı bu aya “çık çönbel” denmiştir.

“Öküz, öküz, han öküz,
Boynu kızıl kan öküz,
Çek çayırı çimenden,
Sana kurban can öküz”. (Yekani Zare, 17)

Güneş battıktan sonra çıkan ilk yıldız Leyli'dir. Az sonra Mecnun yıldızı çıkıyor. Bu iki yıldız birbiriyle mesafeli duruyorlar ama her yıl biraz yaklaşıyorlar. Belli bir süre geçtikten sonra bu iki yıldız birbirlerine kavuşuyor ve tekrar ayrılıyorlar. Leyli dağlarda (yayla) Mecnun ise aranda olur. Bununla ilgili halk ağzında bir şiir söylenmektedir;

“Mecnun derd elinden gedir yaylağa,
Gören deyir Leyli⁸⁵ gedir yaylağa”.

Ülker yıldızı gecenin yarısına bir saat kala doğar, Şafak yıldızı ise havanın aydınlanmasından kısa bir süre önce gözükür ve az sonra kaybolur.

2.4.9. Diğer Halk İnanışları

Karakoyunlu Ehl-i Haklara özgün bir inanç da ruhla ilgilidir. Buna göre insan öldüğünde ruhu iyi veya kötü bir hayvana veya başka bir insana geçer.

Köyün dört tarafından “kelek” denen yerler vardır. Bunlardan birisi Mergenler köyüne doğru giden yol üstündedir. Bu keleş için birkaç yıl önce birileri kazmıştır. Diğer ise Tevere yolunun üzerindedir. Bazıları keleklerin köyü koruduklarına inanıyorlar. Bazıları ise pirlar ve tarikat dervişlerini karşılamak veya uğurlamak için sınır mahiyetinde olduklarını söylüyorlar.

Dünyanın bir sarı öküzün boynuzlarının üzerinde durduğuna inanılır. Deprem olduğu zaman bu öküz sinekler tarafından rahatsız edilir veya sarı öküz hapşırır.

⁸⁵ Muhtemelen ikinci dize şöyledir; “Gören deyir meyli gedir yaylağa”.

Ehl-i Haklar ve genel olarak Türkler arasında zengin bir çay kültürü vardır. Köy inanışına göre yeni demlenen çayın ilk bardağını kim içerse sözü keserli olur. Düğün ve hayırlı törenlerden getirilen paylar bekarlara kismet olsun diye özellikle onlara yedirilir.

İnsanlar hapşırdıkları zaman “Hak ya Ali!” derler ve böylece esen kalacaklarına inanıyorlar.

Gece karanlığında tırnak kesmek günah sayılır, birisi bu saatlerde tırnak keserse ve tırnaklar kaybolursa diğer dünyada kirpikleriyle toplayacaklar.

Dileklerin kabul olması için ağaca bez parçası bağlanır. Bunun için kutsal yerlerde olan ağaçlar seçilir. Örneğin Sofu köyündeki Kara Oğlan ağaçlarına bağlanır.

Köyde keramet sahibi oldukları söylenen bazı kişiler vardır. Bunlardan bazıları günümüzde hayattalar ama olaylarla ilgili sorulduğunda genellikle hepsi susar ve ağlarlar ve olanları bir sır gibi gizlerler. Halk bunların, cem evinde törenler sırasında ateş korunu ellerine aldıklarına, korları ve cem evinde yanmakta olan mum veya çırağları öptüklerine şahit olmuşlardır. Konuyla ilgili bilinen tek şey şu ki 1963 yılında köyden birisi ağa evine gitmiş. Döndükten sonra iki kardeşi ve dört başka kişiyle birlikte üç ay kadar köşeye çekilmiş ve her gün cem töreni yapıyorlarmış.

Ehl-i Hak inanç sahipleri, inançlarıyla ilgili olaylar, terim, kavram ve anlatıları yabancıların yanında söylemezler ve bu konuda çekinceli davranırlar. Bu işin adına “sır saklamak” derler. Ehl-i Haklara göre tarikatın sırları başkalarına söylendiği takdirde “ocak sahipleri” onları bağışlamayacaktır. Gordlevsky alan araştırması yaparken tarikatçıların “sır saklamak” konusunda duyarlılıklarını şöyle anlatmıştır: “Bazı hallerde tarikatçılar benim onları müşahede etmekten daha ziyade onlardan sır almayı amaçladığımı sanki hissediyorlardı ve onlar bunu anladıklarını bana ifade ediyorlardı. Benim yol üzerinde rastlayıp

durdurduğum bir tarikatçı bana şöyle demişti: Bak, eğer Muhammed Hasan hayatta olsaydı, o, senin sır almak için beni sorguya çektiğini hemen anlardı”. (Gordlevsky, 84)

Kuraklık olduğu zaman çocuklardan aşağıdaki şiirin okunması isteniyordu:

“Ala dağın bulutu,
Kara dağın bulutu,
Allah bir yağış gönder,
Demlerimiz kurudu.

Kara dağın bulutu,
Çocukların umudu,
Allah bir yağış gönder,
Ekinimiz kurudu”. (Yekani Zare, 113)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARAZEMİN KÖYÜNÜN ANONİM HALK EDEBİYATI

3.1. HALK EDEBİYATI NAZIM ÜRÜNLERİ⁸⁶

3.1.1. Bayatı

Anonim şiirin yaygın türlerinden birisi bayatıdır. Bayatılar yapı açısından dördlülere benzer, her dize genellikle yedi heceden oluşur. Bir, iki ve dördüncü dizeler kafiyeli olur. Bayatının mazmunu ve ereği son iki dizede anlatılır. Bayatılar çoğu zaman “azizim” veya “men aşık” ile başlar. Konularını yaşamdan alan bayatılar genellikle hikmet, başarı-yenilgi, gam, neşe, aşk, gurbet, vatan, sevgi, ve dert gibi duyguları anlatır. Bayatılar düğün, yas, kutlama v.s. gibi ortamlarda söylenir. Bayatının etimolojisi hakkında farklı görüşler ortaya konmuştur. Bayat Oğuz boylarından birisinin adıdır. Bayatı bu boya mensup şiir biçimine denir. Kaşgarlı Mahmut, Divanü Lugat-it Türk'te “bayat”ın totem olduğunu söyler.

Bu tür dördlülükler sadece Azerbaycan Türkçesinde “bayatı” olarak bilinmektedir. Diğer Türk boyları arasında çeşitli adlarla tanımlanmaktadır. Örneğin Kuzey Irak Türkmenleri buna “hoirat” derler. Anadolu'da “mani” veya “türkü” adlarıyla bilinmektedir. Bayatı türü ile müzik arasında çok yakın bir bağ vardır ve bazı müzik terimleri de bu adı taşımaktadır. Örneğin; Türk Bayatı, Şiraz Bayatı, Kürt Bayatı, Çoban Bayatı v.s.

Halk arasında ağıt olarak söylenen anonim şiirlerin çoğu bayatı ile yapı olarak aynı olduğu için ağıtlar da bayatılar ile beraber bu bölümde verilmiştir.

“Azizim odu geçti,

⁸⁶ Bu bölümde yer alan manzum parçalarda halkın ağız özelliklerini göstermek ve şiirlerin vezinlerini bozmamak için bazen standart ağza aktarma yapılmamıştır.

Çırağın odu geçti,
Avcı gözün kör olsun,
Avin ... geçti⁸⁷.

“Azizim kuzu kurban,
Koç kurban, kuzu kurban,
Merdin bir pak tüyüne,
Namerdin yüzü kurban”.

“Azizim od yandırmaz,
Yar seni od yandırmaz,
Ele ki sen yandırdın,
Heç vede⁸⁸ od yandırmaz”.

“Azizim yana yana,
Od düşer şirin cana,
Korkuram koyup gedem,
Kalasan yana yana”.

“Azizim vatan yahşı,
Giymeye keten yahşı,
Gezmeye garip ülke,
Ölmeye vatan yahşı”.

“Bu bağlar elmalıdır,
Elması kalmalıdır,
Burada bir yar sevmişem,

⁸⁷ Kaynak kişi ortadaki sözcüğü hatırlamıyordu. Bayatıların yapısını göz önünde bulundurursak unutulmuş sözcüğün birinci ve ikinci dizide tekrarlanan “odu” ile ses ve hece sayısı bakımında benzer olması gerekmektedir. Bu durumda son dizenin şu şekilde olması muhtemeldir: “Avinin ödü geçti”.

⁸⁸ Hiç vade; hiç vakit, hiçbir zaman

Kadası⁸⁹ almalıdır”.

“Azizinim sarı gül,
Sarı gonca, sarı gül,
Yaz gelip bahçe olup,
Yarı gonca, yarı gül”.

“Sözü sözden alan var,
Zülfü yüze salan var,
Giden oğlan tez Gayıt⁹⁰,
Gözü yolda kalan var”.

“Horoz ban veren yerde,
Yaram kan veren yerde,
Anam gelsin yetişsin,
Oğul can veren yerde”.

“Mene felek eyledi,
Okun lelek eyledi,
Girdi güllü bağıma,
Elek elek eyledi”.

“Aman Allah bu dağa,
Kimse dözmez⁹¹ bu dağa,
Men düştüm hiç ananı,
Salma daha bu dağa”.

“Bayatının ahırı⁹²,

⁸⁹ Kada: kaza, bela

⁹⁰ Geri dön. (gayıtmak: geri dönmek)

⁹¹ Dözmek: Kaldırmak, tahammül etmek.

⁹² Bayatının ahırı: Bayatının sonu

Şişe saklar çakırı,
Darıhma⁹³ deli gönül,
Yar senindir ahırı”.

Aşağıda verilen şiir örnekleri ve “Sara” ağıtı ise Abdullah Guliyev’in günlüğünden alınmıştır:

Sara⁹⁴

“Sara’mın gözleri kara,
Eğnine giymişti hara⁹⁵,
Sara’m oldu bahtı kara,
Apardı seller Sara’mı,
Bir ala gözlü balamı.

Arpa Çayı aka aka,
Gözüm kaldı baka baka,

⁹³ Darıhma: Darılma, gam yeme, üzülmeye

⁹⁴ Sara (Saray) ile Han Çoban’ın hikayesi Azerbaycan Türkleri arasında hemen hemen her yerde bilinmektedir. Hikayenin gerçek bir olaya dayandığı söylenmektedir. Anlatılara göre amcası oğlu; Han Çoban’a nişanlanmış olan Sara adlı bir aşiret kızını, Muğan Hanı almak istemiş. Töreye göre nişanlanmış kızın hiçbir şekilde başkasıyla evlenemeyeceğini söylenince Hanın adamları Sara’nın babasını öldürmek istemişler. Bunu gören Sara babasını kurtarmak için Hanla evlenmeyi kabul etmiş ancak gelin giderken kendini Arpa Çayı’na atarak saf aşkını ve namusunu kurtarmış. Dursun Yıldırım Han Çoban ve Saray ile ilgili şu bilgileri vermektedir: “XVIII. yüzyılda yaşadığı tahmin edilen Azerbaycan aşıklarından bir diğeri de Han Çoban’dır. Hayatı hakkında bilgi pek azdır. Halk nağmesine benzeyen “Saramı” adlı müstezadı ile tanınır. Han Çoban şiirlerinin büyük bir kısmı hafızalardan silinip gitmiş olduğu için arkada, yazıya geçmiş pek az eseri kalmıştır. Onun adıyla bağlı “Han Çoban” destanı, kendisinin hayatıyla ilgili olduğu kadar Ebülğasim Nebati’nin hayatı ve yaratıcılığı ile de, sesleşmektedir. Destanın musannifi muhtemelen Ebülğasim Nebati adındaki aşık şairdir. [...] Onun (Han Çoban) Arpa Çayı ırmağında sele kapılarak ölen “Sara” adlı güzel bir kız için söylemiş olduğu ünlü müstezadı bu elim faciayı dile getirmektedir”. (Yıldırım, 213-214)

⁹⁵ Hara: Bir kumaş türüdür.

Gelin Sara'm suda aka,
 Apardı seller Sara'mı,
 Bir ala gözlü balamı.

Arpa Çayı aş aşı,
 Halil dur odayı döşe,
 Sara'm şimdi attan düşe,
 Apardı seller Sara'mı,
 Bir ala gözlü balamı.

Gedin deyin Han Çoban'a,
 Gelmesin bu yıl Muğan'a,
 Muğan batıp na-hak kana,
 Apardı seller Sara'mı,
 Bir ala gözlü balamı.

Yeher⁹⁶ tuttum güle güle,
 Sara'm gidip emisi⁹⁷ gile,
 Sara şimdi kapıdan gire,
 Apardı seller Sara'mı,
 Bir ala gözlü balamı.

Beyazımı ele aldım,
 Seni gelin yola saldım,
 Her gelenden haber aldım,
 Apardı seller Sara'mı,
 Bir ala gözlü balamı.

Bin Manat⁹⁸ verdim koyuna,

⁹⁶ Yeher: Yular

⁹⁷ Emi: Amca

⁹⁸ Manat: Para birimi

Beyleri çağırdım toyuna,
 Bakmadım Sara boyuna,
 Apardı seller Sara'mı,
 Bir ala gözlü balamı.

Arpa Çayı aştı taştı,
 Sel Sara'mı aldı kaçtı,
 Sara'm bir kalem kaşlı,
 Apardı seller Sara'mı,
 Bir ala gözlü balamı”.

“Ezelden aşına idik, yad olduk neden,
 Sana kurban olum ey nazik beden,
 Danışıp söyleşeydim senle sübhe tek,
 Şehd ü şeker dilin kurbanı canım”.

“Abdullah'ın var hayali yerinde,
 Siyah zülfü, kaddi, dalı yerinde,
 Aklı, huşu, her kemali yerinde,
 Sen nişanda kızın kurbanı canım”.

3.1.2. Ninni / Laylay / Okşama

Genellikle yaşlı kadınlar tarafından, torunlarını uyutmak maksadıyla söylenir. “Ninni”, “laylay”, “nazlama” ve “azizleme” adlarıyla bilinen bu türe Karazeminliler “okşama” derler. Okşama çocuklar uyutulurken veya beşikte sallanırken⁹⁹ söylenir. Ölen kişi için söylenen ağıtlar, hasret, gurbet derdi v.s. gibi konularda söylenen ahenkli dizeler de yine okşama adlandırılmaktadır. Bu bölümün sonunda hasret ve gurbet içerikli bir okşama verilmiştir.

“Lay lay balam yatasın,

⁹⁹ Beşikte çocuğu salmak için “yırgalamak” fiili kullanılmaktadır.

Kızıl güle batasın,
Kızıl gül gölge salsın,
Gölgesinde yatasın”.

“Laylay beşiğim laylay,
Evim eşiğim laylay,
Sen yat şirin uyku¹⁰⁰ gör,
Çekim keşiğin lalay”.

“Atım tutum men seni,
Şekere katım men seni,
Akşam baban gelende,
Önüne atım men seni”.

“Laylay deyim ucadan,
Çıksın sesim bacadan,
Allah seni saklasın,
Boğmadan kızılıcadan¹⁰¹”.

“Güzel balam başmakların yağlaram,
Güzel balam üstüne gül bağlaram,
Güzel balam geceleri yubansan¹⁰²,
Güzel balam desmal alıp ağlaram”.

Köylü kadınlar eskiden inek ve diğer hayvanları sağarken de laylay okuduklarını söylüyorlar. Bunlar hayvanların hareketsiz ve rahat durmaları için söyleniyordu. Örnek:

“Pitte¹⁰³ nenem nenem nenem nenem nenem,

¹⁰⁰ Rüya

¹⁰¹ Boğma ve kızılca hastalık adlarıdır.

¹⁰² Yubanmak: Gecikmek

Seni sağan menem menem menem menem”.

Ninni başlığı altında verilen bir başka konu ise kadınların tuluk alkalar iken söylenilen türkülerdir. Örnek:

“Tuluğum oyun eyler,
Kuzumu koyun eyler,
Toplar dünya parasın,
Oğlumun toyun eyler”.

“alka alka yağ olsun,
Yağ tulukta dağ olsun”.

“Dayday atın pınađı¹⁰⁴, Yusuf’un atına yaraşır,
İncili¹⁰⁵ sedef kolbağı gelinime yaraşır,
Mirsi kılıç bel bağı son beřiđime¹⁰⁶ yarařır¹⁰⁷”.

“Ne müddettir ayrılmışam elimden,
Süsenimden¹⁰⁸ sümbülümünden¹⁰⁹ gülümünden,
Kime deyim bu feleğin elinden,
Ayırdı elimden aralı saldı.

¹⁰³ Pitte köylülerce kılı koyun için kullanılan bir ad olduğu söyleniyor.

¹⁰⁴ Pınak bir tür at süsüdür.

¹⁰⁵ Kaynak kişi bu dizeyi “İncili sedef” yerine “İngiliz sedef” şeklinde söylemiştir. Bu konu muhtemelen “inci” sözcüğünün bilinmemesinden kaynaklanmaktadır.

¹⁰⁶ Son beşik: Ailenin son çocuğu, yani yaşça en küçük olan çocuğa denir. Son ocuk Anadolu’da “son beşik altın kaşık” diye sevilir, biraz aşağılamak için “tekne kazıntısı” deyimini kullanılır. Karazemin’de son çocuklar “evim, eşiğim, son beşiğim” veya “evim, eşiğim, sarı pişiğim(kedi)” şeklinde sevilir.

¹⁰⁷ Kaynak kişi bunu kendi oğlu olan Yusuf’a hitaben söylediği için öyle verilmiştir.

¹⁰⁸ Süsen bu dizede tevriyeli olarak kullanılmıştır. Bir çeşit iek adı olan süsen, ayrıca Guliyev’in gurbete giderken terk ettiği kız kardeşinin adıdır.

¹⁰⁹ Başak

On dört ildir gurbetlikte gezirem,
 Başa gelen kazaları yazıram,
 Yahşı yaman her sözlere dözürem,
 Ne yaman ayırdı elimden felek.

Gene göründü göze Sokkar'ı¹¹⁰,
 Gönülüm isteyir ondaki karı,
 Hak özü yetirsin elime barı,
 Gafleten ayırdı elimden felek.

Yol oğluyam yolçuların yolunda,
 Yalan olmaz men yazığın dilinde,
 Atamdan birce men kaldım yerinde,
 Korkuram eylesin yok felek meni.

Doğru desen doğrulardan doğruyam,
 Öğru desen oğrulardan oğruyam,
 Adım Abdulla, Esadulla beyin oğluyam,
 Çoktandı görmürem mezarın onun.¹¹¹

3.1.3. Türkü

Türkü başlığı altında verilen dizelerde kaynak kişilerin hatırlayamadıklarından dolayı eksiklikler vardır. Bazıları ise bir hikayenin veya masalın içinden hatırladıkları şiir parçalarıdır. Fazla bölümlendirme yerine yaygın olan ve

¹¹⁰ Sokkar: Sofu köyünün güneyindeki yüksek dağların adıdır. Karazeminlilerin yaylaları bu dağlarda yer almaktadır. (bakınız ek: 16)

¹¹¹ Bu şiir Abdullah Guliyev'in günlüğünden alınmıştır. Şiir yazılmış olduğu ağızda verilmeye çalışılmıştır. Vezin gereği bazı kelimelerin farklı okunması gerekmektedir. Azerbaycan Türkçesinde, konuşma dilinde Abdullah ve Esedullah adlarının sonundaki "h" harfleri söylenmemektedir. Guliyev'in babası olan Esedullah köyde "Esedullah Bey" olarak adlanıyordu. Bu sebeple Guliyev şiirde babasının lakabını da yazmıştır ama vezin gereği "beyin" sözcüğü okunmamalıdır.

genellikle müzik veya ezgiyle söylenen tüm şiirsel dizeler “türkü” başlığı altında verilmiştir.

“Tello” Türküsü¹¹²

“Köyneği yaşıl oğlan, tello
Acep yaraşır oğlan, tello
Kapımızda dolanma, tello
Anam savaşır oğlan, tello

Kızıl gülü dererler, tello
Mahmel üste sererle, tello
Hayrı olsun o kız ki, tello
Sevdiğine verirler, tello

Kızıl gülü dermişem, tello
Mahmel üste sermişem, tello
Güzel kızlar içinde, tello
Sen güzeli seçmişem, tello

Aman tello, tello can, tello
Canım tello, tello can, tello”. (Kayakızı, 8)

“Tak tak takkıldama,
Şak şak şakkıldama,
Her gelene göz edip,
Gak gak gakkıldama,

Dam dam üste damımız,
Tak tak takkıldama,
Koşadır eyvanımız,

¹¹² Bu türkü genellikle düğünlerde söylenmektedir. Kaynak kişiler bu türküyü ezberden söyleyemedikleri için Shahrbanoo Kayakızı’nın kitabından alıntılanmıştır.

Şak şak şakkıldama,
 Sen ordan gel, men buradan
 Tak tak takkıldama,
 Kör olsun düşmanımız,
 Şak şak şakkıldama”.

Dilberi çayda gördüm,
 Elinde bayda gördüm,
 Ne öptüm ne dişledim,
 Onda ne fayda gördüm.

Turnalar katar gider,
 Ay gelir batır gider,
 Dünya bir penceredir,
 Her gelen bakar gider.

Araz üste buz üste,
 Kebap yanar köz üste,
 Koy meni öldürsünler,
 Bir ala göz kız üste.

Araza vurdum teşti,
 Dingildemedi geçti,
 Yarım mene rast geldi,
 Selam vermedi geçti.

Araz akar liliyle¹¹³,
 Deste deste gülüyle,
 Men yarımı sevirem,
 Şirin şirin diliyle.

¹¹³ Lil: Çamurlu su

Tebriz üstü güneydi,
 Şişeler dolu meydi,
 Yardan bir yazı geldi,
 Bütün arzı gileydi.

Gökte yıldız ellidir,
 Ellisi de bellidir,
 Adaklı-baz oğlanın,
 Kaş-gözünden bellidir.

Azerbaycan Türkleri arasında çok yaygın olan “Guleyli” türküsü aşağıda verildiği biçimiyle Karazemin köyünde bilinmektedir. Düşün, eğlence ve kutlama gibi ortamlarda söylenen bu türkünün nakaratının anlamı bilinmemektedir. Nasır Menzuri bu türkünün nakaratının bir Sümer “sicirinin”¹¹⁴ kalıntısı olduğunu söylemektedir¹¹⁵.

Kızıl yüzüğüm lakları, guleyli,
 Verdim anam sakladı, guleyli,
 Anama kurban olum, guleyli,
 Yarı konak sakları, guleyli,
 Ay guleyli guleyli guleyli,
 Anam senden gileyli¹¹⁶ guleyli.
 Pencerenin milleri, guleyli,
 Açıp kızıl gülleri, guleyli,
 Oğlanı yoldan eyler, guleyli,
 Kızın şirin dilleri guleyli,
 Ay guleyli guleyli guleyli,

¹¹⁴ Sicir: Edebi eserlerin şiir ve nesir olarak iki bölüme ayırt edilmeden önceki biçimine denir. Sicir şiirin ve nesrin ana kaynağıdır. Yani şiir ve nesir sonraki dönemlerde sicirlerden meydana gelmiştir. (Manzoori, 1-89)

¹¹⁵ Menzoori bu konuyu “Dil ve Ayın Düşünce” başlıklı makalesinde ortaya koymuştur. (Dilmac Dergisi, Sayı: 34)

¹¹⁶ şikâyetçi

Anam senden gileyli guleyli.

Ağaçta leylek yuva bağlar gider,
Kız seven oğlan kame¹¹⁷ bağlar gider.

Armut bağda gül bahçede sallanır sallanır,
Men öptükçe kaymak dudak ballanır ballanır.

Ay gitti batan yere, bala, melekler batan yere,
Emi kızı kurna olsun bala, emi oğlu yatan yere.
Sındırın kızlar, sındırın kızlar, sındırın budaklarını,
Girim o yarın koynuna balam, emim o dudaklarını.

Bizim elde burcu burcu kaleler,
Garip kuşlar gider orda balalar,
Üç gün kalır Şah Senem'i alalar,
Garib'e denen (deginen) gel!¹¹⁸

[Haydi] durun yatalım,
Öküzleri çatalım,
Oğru¹¹⁹ sekiz biz dokuz,
Belki birin tatalım.

Eskiden sevdiği kızı kendilerine vermedikleri zaman erkekler kız kaçırıyorlardı.
Bu durumda erkek akrabaları ve çocuklar tarafından bu dizeler söyleniyordu:

“Ay atlılar atlılar,
Atların oynattılar,
Gidin ... deyin ki,

¹¹⁷ Hancer

¹¹⁸ Bu parça kaynak kişilerden birisinin Şah Senem ile Garip hikayesinden hatırladığı bir dizedir.

¹¹⁹ Hırsız

...’yu kaçırdılar¹²⁰”.

3.1.4. Kelam / Zikir

Kelam veya zikirler genellikle cem ayinlerinde topluca söylenir. Eskiden köy ahalisi cem töreni olmadığı zamanlarda da bazen bir araya gelir ve zikir söylerlerdi.

“Yer yok idi, gök yok idi, sen (Hak) ezelden var idin,
Gevherin bir tanesinden ireli pirkar¹²¹ idin,
Gevheri su eyledin tuttu dünyanı ser-ta-ser,
Yedi yeri, yedi göğü yaradan settar¹²² idin, ya Ali!”

Adil İsmail’dim geldim cehana,
Yere göğsü dolu menem,
Bilmeyenler bilsin meni,
Men Ali’yem, Ali menem,
Men Hakkam Haktan gelirem,
On iki imamın biriyem,
Zat-ı kudret Ali menem,
Girdim adem cismine,
Kimse bilmez sırrımı,
Bu beytullah içinde,
Tanınan Ali menem¹²³.

¹²⁰ Birinci boşluk yerine kızın babasının adı, ikincisinde ise kızın adı söyleniyordu.

¹²¹ Anlamı konusunda emin olmamakla beraber Tanrının veya Hz. Ali’nin “Bayat” anlamına gelen eski ve kadim sıfatı olduğunu düşünüyorum.

¹²² Tanrının bir sıfatıdır, ayıpları ve günahları örten ve gizleyen anlamına gelir.

¹²³ Gordlevsky 1916’da Sofu köyünde Sultan adlı bir kişiden bu şiiri derlemiştir. Onun verdiği bilgilere göre bu zikir Şah İsmail Hatayi’ye aittir. Gordlevsky’nin derlediği şiir şöyledir: “Adil Şah İsmail’em, geldim cihana, Yere gün doli menem. Bilmeyen bilsün meni, men Ali’yem, Ali menem, Ali menem, Ali menem. Men Hak’kam, Hak’tan gelirem, Oniki imamın biriyem. Çehar köşeni men aluram, Zat-i kudret-i Ali menem. Kendi yazar, kendi bozar, Münkirin kökünü kazar.

Ya sahip zaman kerem kanı,
Salma nazardan sen yaristanı / Yaresan'ı.

Dinim dünyam kerem kanı,
Sen bizi ceme bağışla,
Pir Benyamin'den ettiğin,
Şert-i ilgare bağışla¹²⁴.

Sahip zaman kerem kanı,
Sen bizi hakka bağışla,
Pir Benyamin'den ettiğin,
Şart-ı kirdara bağışla.

Ya Ali, ya evliya, ya bu'l Hasan, ya bu'l turab,
Hall-i müşkil, server-i din, şafi'i yevm'il hesap.

Ya Ali, ya pir-i vilayet¹²⁵ medet,
Ehl-i Hakka senden himayet medet.

El-aman hu, ya el-aman hu ya el-aman
El-aman hu ya dad-res sahip zaman.

Ehl-i yakine rehber, kimdir Ali'den özge,
Hak yolunda veren ser, kimdir Ali'den özge.

Ya Şah-i Merdan yad eyle bizi,
Götür (kaldır) perdeyi şad eyle bizi.

Deli menem, deli menem, deli menem, Seyr edüb cihanı gezer. Zülfikar kırk arşın üzre, Her kim hakkı irade gözler. Arı odur, balı menem. Hatayı'yem pirim şahdur, Yakınım var, şekkim yokdur, Ali'nin keremi çokdur, Ali sultan, kuli menem". (Gordlevsky, 81-123)

¹²⁴ Bu dize bu şekilde de söylenmektedir: "Koyduğun şert-i ikrare bağışla".

¹²⁵ Bu zikir bu şekilde de okunmaktadır: "Ya Ali, ya şir-i vilayet medet, Ehl-i Hakka senden himayet medet".

Cem evinde dede dua ettiği zaman bu şekilde zikir ettiği söylenmektedir: “İşare-i şah, şert-i Benyamin, rıza-yı Davut, hatın (hatır-ı?) Arezm-bar-ı pak, Pir Munis-i Zerrin Kalem, keremli Mevla hu!. Allah kabul etsin”.

3.2. HALK EDEBİYATI NAZIM-NESİR ÜRÜNLERİ

3.2.1. Bilmece

İran’da günümüz ilkokulları ders kitaplarında mevcut olan bir bilmecenin daha önce hiç karşılaşmadığım manzum bir biçimi köyde Türkçe olarak yaygın bir şekilde binmektedir.

Birkaç tane kaz gökte uçmaktayken, çolak ve uçamayan bir kaz aşağıdan onlara seslenerek; “Ey gökte uçan yüz kaz, beni de özünüze düz kaz! (aranıza kabul edin!)” demiş. Uçan kazlardan birisi yerdeki kazın cevabında; “Biz yüz değıliz, bir bizce (bizim kadar), bir de bizce, bir de bizim yarımızca, ve yarımızın yarisica, sen de bize katılsan, o zamana oluruz yüz kaz” demiş. Uçmakta olan kazların sayısı kaçtır? Otuz altı.

Hay gider, huy gider, bir karış yol gider? Kapı.

Alçak dağıdan kar eliyor? Elek.

Yükü olursa gider, olmazsa gitmez? Ayakkabı.

Sabah erkenden durdum, boz oğılağı yere vurdum? Sümük.

Beş kardeş, aynı kuyuya taş atıyorlar? İnek memesi.

O nedir ki dağıdan attım kırılmadı, taştan attım kırılmadı, suya attım kırıldı? Kağıt.

3.2.2. Atasözleri

Tilki var baş aparır¹²⁶, kurdun adı pise¹²⁷ çıkmış.

Toydan sonra kınayı göte yakarlar.

Palazı bürün, el ile sürün.

Ala gider bula gelir, levil levil tula¹²⁸ gelir: Durumun iyileşeceği yerine kötüye gitmesi durumunda kullanılır.

Dananın büyüğü peyededir¹²⁹: İşin daha zor olan kısmının daha gelmediği anlamında kullanılır.

Yılan öldürene ağaç vermez: Pek hayır işlerde veya herkese yarayan eylemlerde bulunmayan kişiler hakkında kullanılır.

Her yerde usta idi, özüne naşı oldu: Kendilerine yaramayan kişiler için kullanılır.

Öz gözünde tiri¹³⁰ görmez, özgenin gözünde kılı seçer: Kendi ayıplarını görmeyip, hep başkalarının ayıbını söyleyenler için kullanılır.

Adını koydun Reşit, cevabını işit: Her hangi bir şey yaptığın zaman iyi veya kötü sonucuna katlanma zorunda olduğunu bilmelisin.

Ağ karayı basınca kara ağı basar: Suçlu veya hata işlemiş olan birisi, azarlanmayı beklemeden kendisi öne geçip diğerlerini azarlarsa bu atasözü kullanılır.

¹²⁶ Baş aparmak: Baş almak, öldürmek, canını almak

¹²⁷ Kötü

¹²⁸ Tula sözıyla atın veya eşiğin yavrusu kastedilir.

¹²⁹ Peye: Ahır, koyun ve kuzuların kaldığı yer

¹³⁰ Tir: Ağaç gövdesi

Mertten çıktı oğlağım, mert götüne parmağım: Birisine iyilik ettiğin zaman karşılığında kötülük edilirse bu atasözü kullanılır.

Yumurtadan çıkmış cüce (civciv) dünkü tavuklara gak gak öğretir: Kendisini akıllı sanıp, bilen birisine bir şeyi öğretmeye çalışan kişiler için söylenir.

On iki imama yalvarıncaya kadar, bir Allah'a yalvar.

Önce dananı bağla, sonra Allah'a tapşır!(ısmarla)

Sen yılanı tut ben gözüne çöp sokayım: İşin zor kısmını başkasına yaptırıp kolayla kaçanlar için kullanılır.

Eşek diyor anıranda karaneyden¹³¹ uca sesim var benim: Beceriksiz veya bir işten anlamayan birisi becerikli olduğunu veya o işi iyi bildiğini iddia ederse ona karşı bu atasözü kullanılır.

Elması yok, ayvası yok, gören der Şah Budağ'ın bağı var: Dışarıdan çok abartılı olan ve yanıltan ama gerçekte hiçbir şeye sahip olmayan kişiler için kullanılır.

Beş parmağını bala bas, koy ağzına, acıdır der.

Sıçan deliğini satın alır: Çok kötü ve tehlikeli durumla karşı karşıya kalan birisi zor koşulları kabul ederse bu atasözü kullanılır.

Uzakların döymecini¹³² holayla¹³³ ovarlar: Bir şey veya bir kişi uzaktan büyük ve abartılı gösterilebilir ama aslında o öyle değildir.

¹³¹ Bir musiki aletidir.

¹³² Özel ekmek ve sarı yağ karışımından oluşturulan bir yemek türüdür.

¹³³ Küme, büyük, yumru

Tike karın doyurmaz, muhabbet (sevgi) artırır.

Bahtı göt veren çıktı.

Gülme komşuna, gelir başına.

Dedi dedi ev yıkar: Dedi kodu ev yıkar. Dedi kodu yapılmaması gerektiğinde söylenir.

Kazan der dibim altındır, çömçe¹³⁴ der; yalan dersin, şimdi bulandım çıktım: Kişi kendisini aşırı övüp, abartılı övgüler ve gerçek dışı şeyler söylerse bu atasözü kullanılır.

İnek gibi süt vermeyen öküz gibi kotan (saban) sürer.

Dadanmışsın dolmaya, belki bir gün olmaya: Yemek veya her hangi bir şeyi tüketirken tasarruf etmeyip, geleceği düşünmeyenler için söylenir.

3.2.3. Deyimler

Anadolu Türkçesinde de “Hey gidi hey” şeklinde mevcut olan “Ha gidi ha” terkihi köyde deyim olarak kullanılır. Birisi bir işi yaparken acele ederse ve sanki elinden kapacaklarmış gibi yaparsa bu deyim kullanılır.

Hak yolunda veren itirmez¹³⁵.

Terazi götü gütmek: Alış veriş işi ile uğraşan veya dükkancı olan kişilere denir. Daha ziyade cimrilik söz konusu olduğu zaman bu atasözü kullanılır. .

¹³⁴ Tahta kepçe

¹³⁵ İtirmek: Kaybetmek

Badımcı¹³⁶ nökeri¹³⁷ olmak: Bedavaya veya ucuza çalışıldığı durumlarda kullanılır.

Başta olmamak: Farkında olmamak.

Ne koydu ne götürdü veya koyup götürmek: Sözü eksiltmek ve artırmak.

Perde çekmek: ölmek.

Kırk kazanda kaynamak¹³⁸: Olgunlaşmak, kemale ermek, yetişmek.

Bel bağlamak: Bir işe koyulmak, işe başlamak, himmet etmek.

Tumancaklık¹³⁹ eylemek: Kötü bir şey için ısrarcı olmak.

El ayağa düşmek: Acil bir durum karşısında ne yapacağını şaşırarak.

Niye toyun top kara ağacında çalınır? Neden mutsuzsun veya moralin neden bozuktur anlamında kullanılan bir deyimdir.

Dede kargır böyle olur: Birisi velilerinin rızasını kaybedip kötü durumda düştüğü durumda kullanılan bir deyimdir.

Don-be-don olmak¹⁴⁰: Ölmek, başka kılığa girmek.

Don değiştirmek¹⁴¹: Ölmek, başka kılığa girmek.

¹³⁶ Domates veya patlıcan

¹³⁷ Köle

¹³⁸ Bu deyim cem ayini ve Kırklar cemi ile ilgili bir olaya işaret etmektedir.

¹³⁹ “-cak” eki “sız” ekiyle aynı anlamda kullanılır. Tumancak tumansız demektir. Elbisesiz veya pantolonsuz.

¹⁴⁰ Ehl-i Hak inancına göre birisi öldüğünde sadece don değişir, yani insani kılıktan bir başka kılığa girer.

İslam'ın badyası¹⁴² yatır: birisi kendi yaptığı işi çok önemli sanırsa ve yapılmadığı takdirde çok kötü sonuç vereceğini söylerse bu deyim kullanılır.

Kırıldatmak: Bu deyim şehirli veya gelişmiş olanların taklidi yapanlar ile dalga geçmek için kullanılır.

Gözüm su içmiyor: Umut etmemek, beklenti dahilinde olmamak.

Yeke¹⁴³ cırmak: Abartmak anlamında kullanılır.

Bir şeyin yurdunu tutmak: Onun gibi olmak, onun özelliklerini bir birine taşımak.

Kurtla kıyamete kalmak: Uzun yaşamak, bu deyim genellikle olumsuz şekliyle kullanılır: “Kurtla kıyamete kalmayacak ki!”. (Kayakızı, 161)

Dönergesi dönmek: Durumu kötüye değişmek.

Bir ayağı kabirde olmak: Yaşlı olmak, ölmek üzere olmak.

Eleği elenip, kalburu gökte kırılmak: Yaşlanmak, ölmek üzere olmak.

Çekil oyana başına Mehemed gelir: Aylak ve aptal birisiyle karşılaşınca söylenilir.

¹⁴¹ Ahmet Yaşar Ocak Bektaşiler arasında İslam öncesi motiflerinden söz ederken Uzak Doğu ve İran'dan kaynaklanan motifler bölümünde “Şekil (Don) Değiştirme” konusundan bahsetmektedir: “Şekil değiştirme genellikle üstün bir güç (yerine göre Allah, sihirbaz, cadı, evliya) tarafından, ya yapılan bir iyiliğe karşılık mükafat veya kötülüğe ceza olarak gerçekleştirilmektedir. Çoğu defa bu motifle, bir ağacın, hayvanın yahut cansız bir nesnenin şimdiki haline nasıl geldiği açıklanmaya çalışılır. Şekil değiştirmeyi ifade için Türk menkıbe, masal ve efsanelerinde “donuna girmek” deyiminin kullanıldığı görülür”. (Ocak 154)

¹⁴² Bayda bayrak'ın bozulmuş şeklidir.

¹⁴³ Büyük

Küre sözü: Sözü'n aslı, kaynağı ve en doğrusu anlamına gelir. Vurgu yapmak için, başlangıç veya arasöz olarak kullanılır.

Dostum meni yad elesin bir içi boş girdekanla¹⁴⁴!

Götüyle kuymağa düşmek: Aniden iyi duruma sahip olmak, hak etmeden veya çalışmadan iyi şeyler elde etmek.

Kaş gabah sallamak: Surat asmak.

Ülke sınırına koymalı değil: Utanç duyulur birisi için kullanılır.

Kurda giden olmak: Güçlü ve cesur olmak.

Koltuğuna karpuz vermek: Gaza getirmek.

Ağzı süt kokmak: Çocuk olmak, ergen olmamak, akıllı olmamak.

Araya çöp atmak (uzatmak): İki kişinin arasını bozmak.

Gabahdan gelenlik eylemek: Kendi suçluyken, başkalarını suçlamak.

Hala hatırı kalmamak: Tamamıyla rızasını almak, razı ve mutlu etmek.

Anıp anşırmak: ucundan köşesinden hatırlamak.

Ya itler leşe, ya cütler¹⁴⁵ heşe¹⁴⁶: Yıl çok soğuk geçecek olursa hayvanlar ölür ve köpekler leşleri yer, havalar iyi geçecek olursa sabanlar koşulur ve tarlalar ekim için hazırlanır.

¹⁴⁴ Girdekan: Ceviz

¹⁴⁵ Cüt: Saban

¹⁴⁶ Heş: Toprağı işleyip ekim için hazır hale getirmek. Buna ayrıca şumlamak da denmektedir.

3.2.4. Alkışlar ve Kargışlar ve Yakarışlar

Alkış ve Yakarışlar:

Allah kırkların cemine bağışlasın.

Evin dikilsin.

Behtever¹⁴⁷ olasın.

Yedi yerde çırağın yansın. (yedi oğlun olsun ve evlensinler)

Mevla yardımcın olsun.

Boş yere el uzatmayasın.

Yüzün nurlu olsun.

Bir koyup bin götüresin.

Hak emeğini itirmesin¹⁴⁸.

Ahırın hayırlı olsun.

Az ekip çok biçesin.

Allah (Hak) kazandığını kendine kısmet (nasip) etsin.

El öpenin çok olsun.

Fatma nene kenizi¹⁴⁹ olasın.

Ali nökeri¹⁵⁰ olasın.

Sofran Ali sofrası olsun.

Başıma / başına hayır.

Ocağın isti olsun.

Kazanın kaynar olsun.

Kurbanların sahibi yardımcın olsun.

Kurbanın İsmail kurbanına tay olsun.

Ali kapısında kul olasın.

“Ne edeyim nasıl edeyim”e kalmayasın.

Dalınla¹⁵¹ kapı açmayasın.

Kabrine kar yağsın.

¹⁴⁷ Mutlu ve mesut

¹⁴⁸ Hak emeğini unutmasın!

¹⁴⁹ Nedim

¹⁵⁰ Köle

¹⁵¹ Dal: Arka

Başına döneyim / dolanayım.
 Kadan alayım.
 Kadan belan bana gelsin.
 Toprağı bol olsun.
 Başınız sağ olsun.
 Toprağı sayısınca yaşayasınız.

Kargışlar:

Yanına¹⁵² yara çıksın.
 Virğın¹⁵³ vursun.
 Sancı koltuklarına dolsun.
 Yanın yerde gözün kapıda kalsın.
 Ocağın batsın¹⁵⁴.
 Ocağın sönsün.
 Sonsuz kalasın.
 Ocağın küle dönsün.
 Ocağın geçsin.
 Gafil (ani, habersiz) belaya gelesin.
 Geçen günün geçmiş, gelen günün hayra dönmesin.
 Evin yıkılsın.
 Adın adlara kalsın.
 Kara güne kalasın.
 Adını bir ada da koyayım.
 Boyunu yere sokayım.
 Koltuğun donbalsın (şişsin).
 Gedesin gelmeyesin.
 İsti buğlu kurbanlar seni o güne koysun¹⁵⁵.

¹⁵² Kıç

¹⁵³ Bir tür hastalık ve sinek adıdır.

¹⁵⁴ Bu deyimden de anlaşıldığı gibi, ocak sadece bir mekan değil, hanedan ve aile ve soy anlamında da kullanılmaktadır.

¹⁵⁵ Sıcak ve buharlı kurbanlar hatırına Tanrı seni kötü duruma düşürsün!

Kara gülle¹⁵⁶: Dert!
 Gafil gülleye (kurşuna) gelesin.
 Sesin sarı salın altından gelsin: Ölesin!
 Sesin kara yerden gelsin.
 Bala (çocuk) tapmayasın: Çocuğun olmasın.
 Bala yüzüne hasret kalasın.
 Balandan çekesin.
 Beşiğin boş kalsın.
 Kül başına olsun.
 Dalın (arkan) boş kalsın.
 Taş olayım başına düşeyim.
 Taş başına olsun (gelsin).

Yalnız tek bir durumda küfür veya kargış farklı amaçla kullanılır ve ya farklı işlev taşır. Şöyle ki birisi kaza geçirdiği zaman veya askere gittiği vakit, ondan her hangi bir haber geldiğinde, yakınlarına bildirildiği anlarda, korkmamaları için veya diri ve sağlam olduğuna inandırmak maksadıyla gurbette olan kişiye veya askere küfür edilir.

3.2.5. Yeminler

Yemin için Azerbaycan Türkçesinde and içmek veya and vermek denir. Genellikle kutsal veya saygın kişiler ve şeylerden sonra “için” veya “hakı” sözcükleri eklenerek yemin edilir. Bu sözcükler yeminlerde bozularak bazen “akı” ve “üçü” şeklini almışlardır. And içmek ve and vermek için yaygın olarak kullanılan terimlerden birkaç örnek:

Başın üçü.
 Kuran akı.
 Hak bilir.
 Dedemin ruhuna and olsun.

¹⁵⁶ Kurşun

İmam akı.
 Hazret-i Abbas'a and olsun.
 Dedem akı.
 Gagaşımın canı.
 Babamın canı.
 Çörek akı.
 Şükrana akı.
 Bu çöreğe and olsun.
 Ceme and olsun.
 Cem bilir.
 Ocak akı¹⁵⁷.
 Şah-ı Çırak'a and olsun.
 Koca Şah Muhammed'e and olsun.
 Kara Oğlan'a and olsun.
 Özüm ölüm.
 Bu başı kabre koyayım.
 Sen Allah.
 Sen bil Allahın.

3.3. HALK EDEBİYATI NESİR ÜRÜNLERİ

3.3.1. Nağıl¹⁵⁸ / Masal / Hikaye

Köyde eskiden beri Köroğlu, Aslı ile Kerem, Leyla ile Mecnun, Susenber ile Gulam Hayder, Ferhad ile Şirin, Şah Senem ile Garip, Abbas ile Gülgez v.s. hikayeleri bilinmekte idi. Dede Korkut hikayelerinin hepsi bilinmese de Tepegöz boyu bir masal gibi anlatılırdı. Genel olarak Dede Korkut ilçede Baba Gurgud

¹⁵⁷ "Hele de, hele de bizim yerlerde,

Sade insanların andı çırağıdır,

Halkın arasında, köyde, şehirde,

Mukaddes yerlerin adı ocaktır". (Yekani Zare, 45 [Bulut Karaçörlü-Sehend'den alıntı])

¹⁵⁸ Nağıl Arapça söylemek ve aktarmak anlamına gelen "Nakl" kökündendir.

olarak bilinir. Makülü bir ressamın¹⁵⁹ çizdiği Baba Gurgud resmi ekler bölümünde yer almaktadır. (bakınız ek: 30)

Aslı ile Kerem hikayesini söylerken, kaynak kişilerin söylediği bu dizeler dikkatimi çekmiştir;

“Kerem senin akl u huşun olsaydı,
Öz yerinde sultanıydın, hanıydın,
Uymaz idin bu çemberin ferine¹⁶⁰,
Gence güzeline birini alan”.

Masal bittiğinde anlatıcı şöyle söyler: “Gökten üç elma geldi, biri nağıl diyenin, biri benim, biride kulak asanların¹⁶¹”.

3.3.1.1. Cumud Kasap Nağılı

Günlerin birinde Müslüman olmayan bir ülke ve o ülkenin bir padişahı varmış. Padişahın bir aba, bir hırka ve bir de asası varmış. Ülkenin padişahı ölmek üzereyken eşini çağırmış ve demiş ki; “Ben öldükten sonra iki oğlum servet ve ülkemi paylaşacaklar ve o konuda bir sorun olmayacak, ancak aba, hırka ve asayı bölemeyecekler, o durumda Müslümanların Ali diye bir halifesi var, o iyi böler, oğullarımı ona gönderirsin”.

Bir süre geçti, padişah öldü, iki oğlu mal, mülk ve servet sahibi oldular ama aba, hırka ve asayı bölmek söz konusu olunca yapamadılar ve aralarında sorun çıkmaya başladı. İkisi de “İkisi benim, biri senin olsun” diyordu. Anneleri onları yanına çağırdı ve babalarının vasiyetini onlara söyledi. “Aba, hırka ve asayı bölmek için Müslümanların Ali’sine gidin!” dedi. İki kardeş kalkar ve Hz. Ali’nin yanına gelirler. Çalarlar kapıyı, Ali çıkar ve edep-erkan ile onları ağırlar ve daha sonra onlara ne için geldiklerini sorar. Kardeşler konuyu anlattıktan sonra Ali

¹⁵⁹ Bu resmi çizen kişinin kim olduğunu tam olarak öğrenmedim. Ama Makülü şair Abbas Penahi’nin oğlu veya yakın bir akrabası tarafından çizildiği söylenmektedir. (bakınız ek: 30)

¹⁶⁰ Fer: Hile

¹⁶¹ Kulak asan: dinleyici (kulak asmak: dinlemek)

küçük kardeşe hitaben der ki; “Büyük kardeş büyüktür, sen Hak yolunda ikisini ona ver, biri de senin olsun”. Küçük kardeş kabul etmemiş ve “Bu ne biçim bölüştürmektir, böyle olur mu?” demiş. Hz. Ali “Hak yolunda veren kaybetmez” demiş. Kardeşler ise “Hak nedir? Biz bilmeyiz”, bunu kabul etmiyoruz demişler. Bu durumda Ali der ki; “Ben sorunu çözemedi ve bu üç şeyi bölemedim, sizi bir kişiye göndereceğim, ona gidin o benden daha iyi bölecektir”. Hz. Ali yolu gösterir ve iki kardeş Ali’nin gönderdiği kapıya gelirler.

Kapıyı çaldıklarında içeriden bir ses gelir ama kapıya gelmesi biraz zaman alır. Geldiğinde ise elinde bir tepsi varmış ve tepsinin içinde bir kılıç, biraz ekmek ve iki takım elbise varmış. Ev sahibi kapıyı açar ve kardeşlere buyurun eder. Kardeşler sorar; “Bizim ne için geldiğimizi biliyor musun ki?”. Adam “Ne için geldiğinizi değil ama düşündüm dedim ki aç olabilirsiniz, o yüzden biraz ekmek getirdim, belki eve gidinceye kadar utanır ve demezsınız. Elbiseniz olmayabilir diye iki takım elbise getirdim, giyersiniz diye, yoksa Hak yolunda başımı almak istersiniz diye düşündüm, bir de kılıç getirdim, başımı kesin”. Kardeşler çok şaşırmış ve yine “Hak nedir?” demişler.

Biraz kendi kendilerine düşünmüşler ve demişler ki; “O(Ali) dedi Hak yolunda ikisi büyük kardeşin ve biri senin olsun, bu ise Hak yolunda başımı kesin diyor”. Dönmüşler Ali’nin yanına ve olayı anlattılar. “Ya Ali! O diyor ki Hak yolunda başımı kes, bundan daha fazla Hakkı sevmek olur mu?” Ali belki olur demiş. Kardeşler, “Olursa bize göster!” derler.

Ali Kanber’i çağırır, atını hazırlamasını ister ve yola çıkarlar. Hz. Ali, Kanber ve padişahın iki oğlu günün bir vaktinde oturuyorlar, kardeşler acıkır ve bir şeyler yemek isterler. O dönemde Hz. Ali’nin adına darp edilmiş para kullanılıyordu. Hz. Ali cebinden bir para çıkarır ve kardeşlere verir ve der ki şehirde falanca yerde Cumud Kasap diye birisi var, şehre girdiğinizde onu duyacaksınız. O hep bağırır ve der ki; “Vermezim bi-hakkı Ali, almazım bi-hakkı Ali, gidin ve ondan paramıza göre et alın”.

Cumud kasap daha önce Musevi imiş, Hz. Ali'nin mucizelerini duyduktan sonra Müslüman olmuş ve gelip Müslümanların şehrine yerleşmişti ama daha önce Ali'yi hiç görmemişti.

Kardeşler kalkar ve şehirdeki Ali'nin tarif ettiği yere gelirler. Bakıyorlar ki Ali'nin bahsettiği kasap “Vermezim bi-hakkı Ali, alazım bi-hakkı Ali” diyor ama eti kesip tarttıktan sonra parasını alır ve öyle verir. Sorarlar; “Madem parasını alıyorsun, neden böyle diyorsun?”. Kasap demiş ki; “Ben fazla vermem bi-hakkı Ali, eksik de almam bi-hakkı Ali”. Parayı kasaba vermişler ve ona göre et istemişler. Kasap parayı görmüş ve Ali'nin sikkesi olduğunu anlayınca, “Bu paranıza göre benim etim yok” demiş. Kardeşler verdikleri paranın az olduğunu düşünmüşler ve “Paramız mı az?” diye sormuşlar. “Hayır, verdiğiniz paraya yetecek kadar etim yok, isterseniz alın bütün koyunları götürün!” demiş kasap.

Kardeşler şaşırılmış ve kasabın kendileriyle dalga geçtiğini sanmışlar. Fazla ısrar edince kasap bir koyunu kesmiş, temizlemiş ve ikiye bölüp kardeşlere vermiş. Dönmüşler kardeşler ve Ali'ye olanları anlatmışlar. Ali getirdikleri etin fazla olduğunu görünce kabul etmemiş ve demiş ki “Onu geri verin ve paramıza göre alın!”. Kardeşler tekrar kasaba gitmişler ve aynı şeyler olmuş. Kardeşler yine geri dönüp olayı Ali'ye anlatmışlar.

Bu sefer Ali “Ben de sizinle geleceğim” demiş ve hepsi birlikte kasaba gitmişler. Kasap Hz. Ali'yi daha önce görmediği için tanımamış. Ali sormuş “Bu ne ettir, neden bu kadar vermişsin, bizim paramız bu kadar etmez”. Kasap yine var olan bütün etleri vermek istemiş, Hz. Ali kabul etmeyip, “Öyleyse bizim paramızı geri ver!” demiş. Kasap “Ama sizin paranızı harcadım, artık yok, istediğinizi götürebilirsiniz” demiş. Bu an kasabın cebinden para sıçramış ve Hz. Ali'nin avucuna düşmüş. Bunu kasap görünce kasap elini ağaca koymuş “Ya Hak” demiş ve satırla elini kesmiş ve demiş ki; “Bu parayı tutamayan el kesilmelidir”. Hz. Ali Kanber'e kesilen eli almasını söylemiş. Kasap yalvarmış, oradaki herkesi evine davet etmiş ve misafirim olun demiş. Kabul etmişler. Kasap oğlu ile

beraber misafirleri eve göndermiş ve demiş. Misafirleri yolu bildiklerini ve arkada gitmesini söylemiş.

Kasap daha önce evinde bir oda yapmıştı ve o odanın kapısı hep kilitli duruyormuş, eşi ve çocuklarına demişti ki; “Bu kapıyı kimseye açmayınız, burayı Ali bize misafir olduğunda açacağım”.

Misafirler eve girdiklerinde odanın kapısı kendiliğinden açılmış, misafirler geçip içeriye oturmuşlar. Cumud Kasap eve geldiğinde eşi aman yalvarmış ve kapıyı açmadığını, kendiliğinden açıldığını söylemiş. Kasap iş içinde bir iş olduğunu anlamış, bu an kapı çalınmış, kasap çıktığında bir atlı ve yanında askerleri görmüş. Atlı falanca ülkenin padişahının hastalandığını ve iyileşmesi için Müslüman kanı gerektiğini söylemiş ve kasaptan baş almaya geldiğini anlatmış. Kasap “Hak yolunda mı alacaksınız?” diye sormuş ve atlı “Nasıl istersen ver, bize Müslüman kanı lazım” demiş. Kasap “Hak yolunda alacak iseniz, buyurun başımı kesin!” demiş.

Bu esnada oğlu kasaba mani olmuş ve demiş ki; “Ata! Evde misafirlerimiz var, sen onlara bakmalısın, izin ver benim başımı kessinler”. Kasap oğluna razı olup olmadığını ve helal edip etmediğini sormuş, oğlu ise razı olduğunu ve helal ettiğini söylemiş. Atlılar kesmişler oğlunun başını ve kanını aldıktan sonra kasap cenazeyi ve kesik başını saklamaya çalışırken eşi gelmiş. Kasap eşine “Hiç üzülmeyin, oğlumuzun başını Hak yolunda verdik, Hak yolunda verilen kaybolmaz. Misafirlerimizi ağırlayalım, onlar gittikten sonra gömeriz” demiş ve eşiyle beraber cenazeyi evin odunluğuna saklamışlar.

Yemek zamanı geldiğinde Ali kasaba oğlunun nerde olduğunu sormuş ve kasap komşuya gittiğini söylemiş. Ali ise misafirin daha önemli ve adap-erkan gereği gitmemesi gerektiğini söylemiş. Kasap başka bahane uydurmağa çalışmış ama bir türlü olmamış. Hz. Ali ve diğer misafirler, “Biz bu durumda yemeğinden bile yemeyiz” demişler. Kasap bu durumla karşı karşıya kalınca gerçeği söylemek mecburiyetinde kalmış ve oğlunun başını Hak yolunda verdiğini söylemiş.

Misafirler görmek istemişler. Kasap onları cenazenin olduğu yere götürmüş. Cenazeyi ve kesik başını görünce Ali Kanber'e gusül vermesini söylemiş. Yıkadıktan sonra Ali iki rekat hacet namazı kılmış ve demiş ki; "Ya Hak! Bunların hepsi senin hilendir, artık necat vermek senin işindir". Namaz bittiğinde kasabın oğlu dirilmiş, kalkmış ve Ali'nin eteğinden tutmuş ve "Üzülme ata, başımı kesen de yine Ali idi" demiş.

Bu olanları gören şahın iki oğlu bölemedikleri aba, hırka ve asayı Ali'ye vermişler ve "Biz Müslüman olduk ve kendi halkımızı da Müslüman yapacağız" demişler. Hz. Ali ise küçük kardeşe hitaben "Birini sen al, ikisini ise Hak yolunda büyük kardeşine ver!" demiş. Kardeşler razılaşmışlar ve ülkelerine geri dönüp halklarını Müslümanlığa çağırmışlar.

3.3.1.2. Şah Abbas ve Vezirin Nağlı

Bir gün Şah Abbas'ın çok zeki ve çalışkan bir veziri vardı. Bu veziri Şah Abbas çok sever ve terkim ederdi. Veziri kıskananlar arkasından dedikodu etmeye başladılar ve sonunda Şah Abbas veziri kovdu ve saraydan dışarı attı. Vezir şehirde yaşayamadı ve bir köye yerleşti. Vezirin durumu çok kötüye gitti, elbise bile alamaz oldu. Bir gün Şah Abbas'a gidip yıllarca hizmetini hatırlatarak para istemeye karar verdi. Dışarıdayken bir çeşmenin başında yorgunluk gidermek için uyudu. Şah Abbas ise yeni veziri ile beraber geziye çıkmıştı. Adeti üzere o çeşmeden su içmeye geldi. Çeşmenin başına geldiklerinde eski veziri çok sefil durumda ve uyurken görürler. Şah Abbas önce tanımaz ama yeni vezir onun eski vezir olduğunu söyler. Şah Abbas onu utandırmamak için uyandırmaz, bir yazı yazar, içine ise biraz altın koyar. Yazıda şöyle der; "Dünyayı nasıl tutarsan öyle gider, sen neden öyle bir şey yaptın ki ben seni kovdum".

Vezir uyanmış ve yazıyı görünce Şah Abbas'ın oradan geçtiğini ve kendisini gördüğünü anlamış. Parayı ve yazıyı almış ve şehre gitmiş. Kendisine çok kaliteli elbise ve bir de at aldı. Evine döndü ve yeteri miktarda para bıraktı ve eşine uzun sürecektir bir yolculuğa gideceğini söyledi. Kul pazarına gelip bir de kendisine kul aldı. Kel birisi kabul etti ve vezire kul oldu. Bir at da kuluna aldı ve

ikisi beraber payitahttan uzak bir şehre gitti. Orada kendisini ünlü bir tüccarın oğlu olarak tanıttı ve dedi ki; “Burada büyük bir ahır ve ambar yaptırmak istiyorum, birkaç gün sonra babam gelecektir”. Her şey dilediği gibi yapıldı, bütün tacirler onun görüşüne geliyorlardı ve hediyeler getiriyorlardı. Birkaç gün geçti ve tacirin babasından haber olmadı. Vezirin yine parası bitmek üzereydi, şehirdeki tacirlerden birer birer para borçlandı, tacirler ise geleceği düşünerek memnuniyetle vezire para veriyorlardı. Yine uzun bir süre bu olayın üstünden geçti. Babası gelmeyince tacirler dedikoduya başladılar ve vezirin kırık kişiden borçlandığı ortaya çıktı. İçlerinden birisi vezirin yanına gitti ve paralarını geri istediler. Vezir dedi “Ben aslında Şah Abbas’ın oğluyum, buraya teftiş için geldim, buradan ise Osmanlı ülkesine gideceğim, sizin borcunuzu unutmadım, dönüşte fazlasıyla takdim edeceğim”. Bunu deyince tacirler yine paraları yağdırmaya başladılar. Vezir Osmanlı ülkesine gitmek için kendisine eşlik etmek isteyenleri götürebileceğini söyledi. Tacirler yine memnuniyetle kabul ettiler ve birer çadır eşyaları ve mülazımlarıyla birlikte yola çıktılar. Vezir kırk çadır ile beraber Osmanlı sınırına kadar geldi ve Osmanlı padişahına bir mektup yazdı. “Ben İran şahının oğluyum, ülkeyi gezmeğe çıktım, izniniz olursa sizin de ülkenizi gezmek isterim” dedi. Osmanlı padişahı buna izin verdi ve yine Osmanlı sarayından ve tacirlerinden inanılmayacak kadar hediyeler gönderildi. Eski vezir topladığı hediyeler ile yanındaki tacirlerin borcunu ödemek istediğinde bu sefer tacirler kabul etmediler. Bir süre orada kaldıktan sonra yine Osmanlı şahına mektup gönderir, teşekkür eder ve gitmek için izin ister. Mektup Osmanlı padişahına ulaştığında vezirleri ile beraber düşünür ve ona layık bir hediye vermek ister. Vezirler der ki; “O şah oğludur, hiçbir şeye ihtiyacı yoktur, sen istersen kızını ona ver”. Osmanlı şahı razılaşır, mektubun cevabında der ki; “Şehzadem, iki ülke kardeşliği adına kızımı muhterem babanıza cariye olarak vermek isterim”. Vezir cevabında der; “Ben babamdan izinsiz bunu yapamam, babama yazıp izin alırsanız memnuniyetle kabul ederim.”

Osmanlı padişahı Şah Abbas’a mektup yazar ve konuyu anlatır. Mektup Şah Abbas’a ulaştığında şaşırır ve veziri ile düşünür. Kendisinin öyle bir oğlu olmadığı için ne yapacağını şaşırır. Vezir der ki; “Ey Şahım! Oğlan kim olursa

olsun, İranlıdır, ve senin oğlun sayılır, sonunda İran'a gelecektir, sen kabul et, bakalım ne olacaktır". Şah Abbas kabul eder ve cevabında konuyu bildirir. Osmanlı padişahı çok muhteşem bir törenle kızını İran şahının oğluna verir ve cariyeler, hadimler ve ordu ile birlikte yolcu eder.

Bu tarafta ise Şah Abbas'ın veziri der ki; "Ey Şahım! Osmanlı padişahının kızı orduyla beraber İran'a gelmektedir. Onları karşılamak lazımdır. Oğlun olmasa bile onlar bunu bilmiyorlar, onları kibarca ağırlamak gerekir". Şah vezirin dediğini mantıklı bulur, gelen kervanı ve orduyu iyice karşılar ve ağırlarlar. Birkaç gün tören yapıldıktan sonra misafirler geri döner. Şah Abbas eski veziri yanına çağırır ve der ki; "Bu ne biçim oyundur, nedir bunun anlamı?" Eski vezir cebinden Şah'ın çeşme başında kendisine bıraktığı mektubu çıkarır ve Şah Abbas'a verir ve der ki; "Şahım, sizin buyruğunuzdur bu, dünyayı nasıl tutarsan öyle gider, ben böyle tuttum ve böyle oldu". Şah bunu öğrenince eski vezirini bağışlar ve yine saraya getirtir.

3.3.1.3. Kerem'in Namazı

Bir gün Kerem çölden köye doğru gelirken köylüler uzaktan Kerem'i görmüşler ve onunla dalga geçmek istemişler. Köylülerden birisini yere yatırmış ve üzerine beyaz bir örtü sermişler. Kerem geldiğinde ona; "Bu kişi ölmüş, onun cenaze namazını kılır mısınız?" diye sormuşlar. Kerem kabul etmiş ama demiş ki; "Benden namaz kılmamı istiyorsunuz, bu kişi için ölü namazı mı kılalım, diri namazı mı?". Bunun üzerine köylüler; "Bizimle alay mı ediyorsun? O ölmüş, tabi ki ölü namazı kılacaksın!" demişler. Kerem namazı kılmış ve herkes gülmeğe başlamış. Kerem gittikten sonra örtüyü açınca yere yatan kişiyi ölü bulmuşlar.

Köyde konuşulan dilin özelliklerini görebilmek için yukarıdaki hikayeyi söylendiği orijinal şekliyle aktarıyoruz. Bu hikayeyi Sultan Ebadi (bakınız ek: 37) söylemiştir¹⁶²:

¹⁶² Bu anlatıda "ä" işareti açık "e" yerine kullanılmıştır. Azerbaycan Türkçesi yazı dilinde bu ses "ə" işaretiyle gösterilmektedir. Gırtlak "h" yerine "x" işareti kullanılmıştır. Bu işaretin Arap harflerindeki karşılığı "ح"dir. "G" işareti "gemi" ve "gitmek" sözcüklerinde olan ve ağızda biraz

“Deir Käräm irehmettihy, Äslî Käräm ha, deir Käräm belä dolanırmış da, äşqä tüşmüşdü, Allah’ın işiydi da, deir Käräm elä dolana dolana gälirmiş bir kändä, baxıblar ki Käräm gälir, camaat birbirinä deyib; yığışın bıra, säfeh Käräm gälir. Yığışıpla, biy năfəri uzadıplar yerä, deyiplä uzangınan, üstü örtäcäyix, Käräm gälir. Diyäcäx gä bının namazına. Bı uzanıp, üstün örtüplär, camaat belä durup. Käräm gälip salam verip, salam alıp. Yanıx Käräm gä bının namazına dur! Käräm’ä deyiplär. Käräm”ä camaat deyip gä bının namazına dur, bı ölüpdü! Käräm deyip; bının namazına män durdum, ölü namazına durum, ya diri namazına durum? Käräm camaata deyip. Deir deyiplä; ölü namazına dur. Hä, deyir Käräm bının namazına durup, namazın qılıp, Hämd suräsin oxuyub, kutarıp. Böm deir camaat gülüp, camaat gülüp deyip; filan käs dur! Dur! Duran kimdi? Neçä dăfä deyiplä bı durmuyup, gedip üstünü açıpla ki baba bı ölüp, da böm başlarına tapdıyıplar. Käräm amandı, bı nă işdi, deyip bə özüz dediz ölü namazına dur da. Özüz deyipsiz, män neyniyim. Hä indi gadä alım; bändä qısnıyanı Allah kısınamaz, Käräm’i Allah o äşqä salmışdı da, Allah’ın işiydi, ämä başına dăyildi ki”.

3.3.2. Efsane

3.3.2.1. Yaratılış¹⁶³ Efsanesi

Bu anlatı Türk mitolojisindeki yaratılış destanı, yani Ülgen Tanrı’nın yeri ve denizleri yaratması ve Karahan ile yaşadıkları olaylarla örtüşmektedir.

Hakkın emri ile yedi kat yeryüzü yarandı. Başlangıçta karalar yoktu ve her tarafı denizler ve sular kaplamıştı. Cebrail dünya etrafında geziniyordu. Ansızın bir ses duydu, Cebrail’e sordu; “Ya Cebrail! Sen kimsin, ben kimim?” Cebrail ise cevabında, “Sen sensin, ben benim” dedi. Bu an Cebrail’in kanatları alevlendi,

daha gırtlığa yakın yerden çıkarılan ses için kullanılmıştır. Bunun eski harflerle karşılığı “گ” veya “ك”dir. “Q” işareti ise eski alfabedeki “ق” sesi için kullanılmıştır, bu ses damaktan çıkmaktadır. Türkiye Türkçesinde çoğu kez “k”ye dönüşmüştür. Bazen iyelik ve ilgi ekleri, zamir ekleri ve hal ekleri yerine, sözcüğün ünlü harfi uzatılarak söylenir. Bu durumlarda ünlü harfi tekrarlamak yerine ünlünün üstünde “~” işareti kullanılmıştır.

¹⁶³ Bu ad yaratılışla ilgili olduğu için verilmiştir.

yandı ve denize battı. Bir rivayete göre Cebrail yetmiş yıl ve başka rivayete göre yetmiş bin yıl suların içinde kaldı. Yine bir gün ansızın aynı soru Cebrail'e soruldu ve Cebrail yine aynı cevabı verdi ve yine kanatları yandı. Bir gün Cebrail denizin yüzünde bir çocuk görür, çocuk Cebrail'e kaç defa o sesi duyduğunu ve kanatlarının yandığını sormuş. Cebrail demiş; "Gökyüzünde bir yıldız var ve yetmiş bin yılda bir gözüküyor, ben yetmiş kez o yıldızı saydığım zaman o sesi tekrar duyuyorum. Çocuk der ki; "Ya Cebrail! Mademki sen öyle cevap veriyorsun, kanatların yanacak ve sen sulara batacaksın, bu defa sana sorulduğunda de ki; Sen yaradansın ben yaratılmışım, sen can alansın, ben ise can veren. Bunu dediğin zaman kurtulursun".

Üçüncü defa ise Cebrail'e aynı soru sorulduğunda, Cebrail çocuğun talim ettiği gibi cevap vermiş ve denizden kurtulmuş. Bu an Hakkın emri ile denizin ortasından kara parçası çıkmış ve Cebrail onun üzerine oturmuş.

Daha sonra Hz. Peygamberin zamanında ve Hz. Ali doğduğu zaman Cebrail Peygamberin arkasına saklanmış. Hz. Muhammed bunun nedenini sormuş ve Cebrail çocuğun kendi üstadı olduğunu söylemiş.

3.3.2.2. Nevruz İle Bahar'ın Efsanesi

Peygamber zamanında başka bir ülkenin padişahı varmış. Ülkedeki halk dahil, herkes gavurmuş. Padişahın Nevruz adlı bir oğlu varmış ve Bahar adında olan bir kızı istiyormuş. Baş vezir padişahın kardeşi idi. Vezirin de oğlu yine Bahar'ı seviyormuş. Bahar'a yüzük gönderiyorlar ve kiminle evlenmek istediğini öğrenmek istiyorlar. Kız padişahın oğluyla evlenmek ister.

Padişah düğün hazırlıkları için emir verir, yedi gün yedi gece düğün yapılır, vezirin oğlu Nevruz'un sağdıcı olur ve Bahar ile Nevruz evlenir. Düğünün bittiği gün vezirin oğlu gerdek odasına saklanır, gece damat ile gelin odaya girdiklerinde yüzünü kapatır ve kılıçla Nevruzun başını keser, Bahar ise bayılır ve hiçbir şey yapamaz. Sabah sarayda kapının önüne kan aktığını gören hadimler Bahar'ı baygın buluyorlar. Padişah olayı öğrenince derhal katili bulmak

için ferman verir. Bakıcılar ve falcılar dahi seferber olur ama her hangi bir şekilde katil bulunamaz. Bu sırada bir aksakal der ki; “Müslümanların bir peygamberi var, o bu işi çözer, ona gidin!”

Nevruz’un cesedini temizlerler ve mücevherler ile bezenmiş ve süslenmiş bir sandığa koymuşlar. Padişah ordu ve saray büyükleri eşliğinde yola çıkar ve Medine’ye gelir. Peygamberin evini sorarlar, birisi Peygamberin vefat ettiğini söyler. Padişah Peygamberin naibinin olup olmadığını öğrenmek ister. Vardır derler, adı Ebubekir’dir ve şu an camide vaiz etmektedir. Padişah ve adamları camiye giderler, Ebubekir’in vaizinin bitmesini beklerler. Vaiz bittikten sonra padişah sorar halife; “Peygamberin naibi siz misiniz?” der. Ebubekir “Evet” der. “Öyleyse size birkaç soru soracağım, bilerseniz size inanacağım ve dileğimi isteyeceğim, bilemezseniz demek ki siz asıl naip değilsiniz”. “Tamam” demiş Ebubekir ve padişah sorularını sormaya başlamış¹⁶⁴;

- Padişah: O nedir ki birdir ama iki değildir?
- Ebubekir: Allah.
- Padişah: O nedir ki ikidir ama üç değildir?
- Ebubekir: Yer ve Gök.
- Padişah: O nedir ki üçtür ama dört değildir? ...

Ebubekir bir yere kadar cevap vermiş ama gerisini bilememiş. Padişah bu durumda Müslümanların gerçekten Allah adamı olmadıklarını ve Ebubekir’in asıl naip olmadığını söylemiş. Ebubekir, “Ali’yi çağırın, o bunları sorularını yanıtlar” demiş. Ali’yi çağırmışlar, gelmiş ve edep-erkan ile oturmuş. Padişah yine Peygamberin asıl naibini sormuş ve Ali demiş ki; “Aslına bakarsanız Allah’ın emri ile naip-i asıl benim, ama hali hazırda Ebubekir’dir”. Padişah demiş; şimdi size sorularımı soracağım, bilersen senin asıl naip olduğun ispatlanacaktır yoksa sizin hepiniz yalancı olacaksınız. Padişah yine sormaya başlamış;

- Padişah: O nedir ki birdir ama iki değildir?

¹⁶⁴ Bu efsanede yer alan sorular ve verilen cevaplar Bektaşilikteki önemli sayılar ve karşıladıkları kavramlarla örtüşmektedir. “Bir: yaratıcı, yaşatıcı, iki: Tanrı’dan gayri her şey, üç: üçlemedeki Allah, Muhammed ve Ali, dört: Ehl-i Beyt, beş: penc-ten-i al-i aba, ...”. (Noyan, 376)

- Ali: Allah.
- Padişah: O nedir ki ikidir ama üç değildir?
- Ali: Yer ve Gök.
- Padişah: O nedir ki üçtür ama dört değildir?
- Ali: Allah, Muhammed ve Ali. ...

Padişahın soruları on dörde kadar gelmiş ve Ali hepsini cevaplamış. Daha sonra Hz. Yakup'a kadar bütün peygamberleri sormuş ve yine Ali yanıtlarını vermiş. Padişah bu durumda Ali'ye; "Öyleyse asıl naip sensi, sana bir hediye getirdik, hikmetini bilsen senin olacaktır ve Ebubekir'e yetişmez" demiş. Ali sandığın içindekinin hediye olmayıp cenaze olduğunu söylemiş, herkes şaşırmış ve öylesine süslenmiş ve mücevherli sandığın nasıl cenaze olabileceğini sormuşlar Ali'ye. Ali yine cenazedir demiş ve açmış sandığı. Padişah alkışlamış Ali'yi ve demiş ki; "Şimdi sizden bunun katilinin kim olduğunu söylemenizi istiyorum."

Ali padişahın yanındakilere seslenmiş ve demiş ki, "Katil kim ise kendisi söylesin!". Padişah şaşırmış ve "Katil olan kendisi itiraf etmez ki" demiş. Ali demiş ki bizim yaşamızda üç kere sorulur suçluya, işlediği suça itiraf etmez ise elbette ki söylenilecektir. Ali üç defa sormuş ama kimse itiraf etmemiş. Padişah ısrar edince Ali vezirin oğlunu göstermiş ve katilin o olduğunu söylemiş. Vezir bu duruma çok bozulmuş ve kızmış, Ali'nin onlar arasında nifak salmak istediğini söylemiş ve tanık istemiş. Ali ise kılıcın tanık olduğunu açıklamış.

Hala kanlı olan kılıç Allah'ın emri ile vezirin oğlunun kınından çıkmış. Herkes kanlı olduğunu görmüş. Yine Allah'ın emri ile kılıç dil açmış ve demiş ki; "Ya Ali ben vezirin oğlunun kollarının gücü ile kestim". Herkes şaşırmış, vezir ise yine kabullenmeyip, Ali'nin büyücü olduğunu ve demiri konuştuğunu savunmuş. Ali başka tanıklar getirmiş. Padişahın sarayındaki güvercinlere sormak istemiş. Kuşlar Allah'ın emri ile gelmişler ve konuşmuşlar. Kuşlar da Nevruz'un vezirin oğlu tarafından öldürülmesine tanıklık etmişler. Vezir yine Ali'ye büyücü demiş. Bu sefer Ali Kanber'i çağırmış ve cenazeye gusül vermesini istemiş. Kanber

cenazeyi yıkamış, Ali iki rekat hacet namazı kılmış ve dua etmiş; “Ya Allah artık kurtarmak ve diriltmek senin işindir”.

Bu anda Nevruz dirilmiş ve kalkmış. Kendisini vezirin oğlu öldürdüğünü söylemiş. Padişah Nevruz’un dirilmesine çok sevinmiş ve o günü bayram ilan etmiş. Hz. Ali’nin mucizelerini gördükleri için de hem kendileri ve hem de bütün halkları Müslüman olmuşlar.

3.3.2.3. Mevla’nın Zuhuru

Eski zamanlarda Mevla Sultan-i Alem donunda idi. İmam Hüseyin ise Pir Benyamin donunda idi. Taifeler toplandı ve Mevla’nın zuhur etmesini istediler. Şah-i Alem siz bunu kaldıramazsınız dedi. Taifeler ısrar ettiler ve kaldıracabileceklerini söylediler. Bu durumda Mevla, “Aranızdan baş veren olursa zuhur ederim demiş”.

Bütün Ehl-i Haklar baş verebileceklerini ve bunun için hazır olduklarını söylemişler. Sultan-i Alem demiş ki öyleyse Pir Daver’in ovasına gidelim. Orada bir çadır kuracağız, ben baş aldıktan sonra zuhur edeceğim. Mevla Pir Benyamin’e diyor ki ben biliyorum bunlar baş veremeyecekler, bir koç getir ve çadırın içine sakla.

Taifeler toplanır ve baş verebileceklerini söylüyorlar. Mevla içinizden birisi gelsin diyor, herkes korkar ama içlerinden Pir Benyamin zikir söyleyerek çadırın içine girer. Bu an Mevla koçun başını keser, Ehl-i Haklar çadırın dışına akan kanı görünce korkarlar. Bu durumda artık kimse baş vermek için aday olmaz. Mevla der ki bundan sonra Mevla’nın zuhuru için baş vermek yerine kurbanlık ve hayrat verin ki başınız sağlam kalsın. Böylece baş parası ve baş bağlamak öğrenilmiş oldu.

3.3.2.4. Kırklar Cemi¹⁶⁵

Kırkların cemi yerde değil arşttır. Hazret-i Peygamber arşa / miraca gittiği zaman Cebrail ile beraber idi. Peygamber Cebrail'e demiş ki "Arşta bir yer varmış, orada aynı kaynaktan dört farklı şey akıyormuş ama birbirine karışmıyorlarmış, orayı gidip görebilir miyiz?". Bunun üzerine Cebrail "Hakkın izni ile gidip görürüz" demiş. Yükselmek istedikleri zaman Peygamber yerinde kalkamadı. Cebrail baktı ki Peygamber'in yakasında bir iğne var. Arştan nida geldi; "Hakkın huzuruna iğne ile gidilmez, çıkar!" Peygamber iğneyi çıkarır ve arşa yükseliyorlar.

Kaynağa gittiklerinde bir kubbeye rastlıyorlar, kaynak kubbenin içinde ama kapısı yokmuş. Cebrail demiş ki; "Ya Peygamber benim dediğimi tekrarla, kapı açılsın". "Ya Hak bi-hakk-ı Ali açılsın". Peygamber ve Cebrail bunu demiş ve kubbenin kapısı açılmış. Bu an yeryüzünden sular yükselmeye başlamış ve bir de görmüşler ki suyun yüzünde bir çocuk yüzerek onlara yaklaşmaktadır. Cebrail o çocuğu görünce Peygamber'in arkasına saklanmış. Peygamber bunun nedenini sormuş ve Cebrail, o çocuğun kendi üstadı olduğunu söylemiş. Peygamber; "Ama o benim amcam oğlu Ali'dir" demiş. Cebrail ise cevabında "Yetmiş bin yıl dalgalı denizlerde yandım, beni kurtaran odur" demiş.

Çocuk kubbenin kapısına gelmiş ve "Buyurun" demiş, peygamber geçmiş ama Cebrail kendisinden önce geçmek istememiş. Çocuk ise "Misafirin ihtiramı vaciptir" demiş ve Cebrail'i buyur etmiş. İçeriye geçiyorlar ve görüyorlar ki duvarda bir yerde "Bismillahirrahmanirrahim" yazıyor ve o çocuk parmağını dört elifin üstüne koyduğunda birinden bal, birinden su, birinden süt ve diğerinden ise çakır (şarap) akıyor.

Peygamber bakıyor ki köşede yine bir kapı var ama kapalıdır. Cebrail'in işaretiyle yine "Ya Hak bi-hakk-ı Ali açılsın" diyor ve kapı açılıyor. İçeri giriyorlar ve içeride kırk kişi görüyorlar. Hepsi diz üstünde oturmuş, başlarında beyaz

¹⁶⁵ Anlatan: Huda Kerim Alizade, Sofu Köyü. (bakınız ek: 33)

sarık var ve zikir söylüyorlar. Peygamber selam demiş ve kırklardan sadece birisi selamın cevabını vermiş. Peygamber Cebrail'e sormuş; "Ya Cebrail bunlar neden cevap vermediler, selamın cevabı vaciptir, ama bunlar adabı bilmiyorlar mı?" Kırklardan birisi, "Ya Resul, bizim birimiz kırkımız ve kırkımız birimizdir, üzülme!" demiş. "Kanıtlayın!" demiş Peygamber.

Kırklardan birisi Resul'e; "Sen şekte kalma!" demiş, bir leğen getirmiş ve kılıçla elini hafifçe yaralamış, eli kanamış ve leğene akmış, diğer otuz dokuz kişinin de eli kanamış ve kanları leğene akmış. Peygamber bu şekilde gerçeği görmüş, daha sonra kırklardan birisi başındaki beyaz sarığını açmış, Peygambere vermiş ve eli yaralı olan kişinin elini bağlamasını istemiş. Peygamber onun elini bağlamış ve bütün kırkları kanı durmuş.

Peygambere "elindeki kanlı sarığı leğendeki kana ban!" demişler. Peygamber yapmış, sarıkta üç renk gözükmüş; beyaz, yeşil ve kırmızı. Kırklardan birisi Peygambere demiş ki; "Ya Resul, beyaz renk senin peygamberliğinin kanıtıdır, yeşil senin torunun olan Hasan'ın zehirlenerek şehit olacağı göstergesi ve kırmızı ise Hüseyin'in şehit olacağını gösterir, evet! Senin ümmetin böyle olacak."

Peygamber ve Cebrail kırklar ile beraber arşta oturuyorlardı. Kelam, zikir ve ya hak sesleri duyuluyordu. Peygambere yemek geldi, ama yalnız yemem dedi. Perde arkasından bir el uzandı ve Peygamber ile beraber yemek yediler; "Geldi dest-i yed'ullah Peygambere hem-rah". Daha sonra bir elma gönderildi, elma Peygambere sunuldu, Peygamber elmayı ikiye böldü, yarısını kendisi aldı ve Ali'ye arş hediyesi olarak sakladı, diğer yarısını ise yine perdenin arkasından uzanan el aldı.

Yine arşta zikir ve kelam sesleri vardı. Peygamber Cebrail'e hitaben; "Bu ses Ali'nin sesi değil midir ama?" sordu. Cevabında Cebrail; "Allah kendi sesiyle senle konuşursa dayanamazsın, o yüzden Ali'nin sesiyle seninle konuşuyor." dedi.

Peygamber yeryüzüne geri döndü. Arştan getirdiği elmanın yarısını Ali'ye verdiğiinde, Ali diğer yarısını çıkarmış ve birleştirmiş. Bu olayı görünce Peygamber demiş ki; “Ya Ali! Anneden doğduğunu görmeseydim sana şek getirir ve Allah derdim”. Orada öyle gördüm, burada ise böyle!

3.3.2.5. Hacı Bektaş'ın Türkiye'ye Gidişi

Şah Muhammed İran'da mucizeler gösterdikten sonra Türkiye'ye gitmiş ve orada Hacı Bektaş olarak zuhur etmişti. Türkiye'de genç bir erkek olarak zuhur eden Hacı Bektaş çalışmak için bir valinin yanına gitmiş. Vali onu işe almış ve bahçıvan yapmış. Kısa bir süre içinde gencin baktığı bahçe öylesine güzel ve büyük bir bahçe olmuş ki her tarafta anlatılmağa başlamış. İçinde kimsenin o güne kadar görmediği türlü türlü meyveler varmış ve o kadar bereketli ki her ne kadar herkese dağıtılıyorduyse bitmek bilmiyormuş.

Vali gencin bu başarısının ve iyiliğini telafi etmek için Hacı Bektaş'a karşılığında ne istediğini sormuş ve Hacı Bektaş bahçenin hemen yanındaki kuraklık yeri istemiş. Vali buna razı olmayınca bahçesinin yarısını gence vermek istemiş ama genç kuraklığı istemekte ısrar etmiş. Vali sonunda kuraklığı Hacı Bektaş'a vermiş. Sonraki gün kuraklıktan üç tane büyük ve beyaz renkli ağaç çıkmış. Kısa süre içinde bu ağaçlık büyümüş ve yine büyük bir orman olmuş. Bu ağaçlığın adı Ağ Oğlan¹⁶⁶ olmuş. Yine bu bahçenin de içinde bilinmeyen ve görülmeyen türler ve meyveler varmış.

Türkiye erenlerinden¹⁶⁷ birisi bu bahçeyi ve genci merak etmiş ve oraya gelmeye karar vermiş. Birkaç gün sonra bu ermiş bahçelere yetişmek üzereyken valinin adamları bunu valiye bildirmişler. Vali görmüş ki eren bir ejderhaya binmiş ve bütün halk bunun şevket ve kerametini izlemeğe durmuş. Vali gence gitmiş ve demiş ki; “Ülkenin en ünlü ereni bizi ziyarete geliyor.

¹⁶⁶ Anlatıya Hacı Bektaş, Sofu köyünde siyah bir genç şeklinde birisinin tandırına kuru ağacı batırdı ve Kara Oğlan ağaçlığı çıktı. Türkiye'de ise beyaz tenli bir genç olarak zuhur etti ve oradaki ağaçlığın adı Ağ Oğlan oldu.

¹⁶⁷ Bazı kaynak kişiler bu erenin adının Mevlana olduğunu söylüyorlar.

Kerametini göster ve bizi bu işten yüzümüzün akıyla çıkar”. Genç kabul etmiş ve valinin duvarının üzerine oturmak için izin istemiş. Vali şaşırılmış ve kabul etmiş.

Ejderha üzerinde ziyarete gelen ereni karşılamak için genç duvara, “Yürü!” demiş ve duvar ejderhaya doğru yürümeğe başlamış. Bunu gören eren ejderhadan inmiş, gencin yanına gelmiş ve demiş ki; “Ben canlı bir mahluk üzerindeydim, sen ise cansız bir şeyi harekete geçirdin. Sen benden daha ulusun. Beni kendi kulluğuna kabul et!”

3.3.3. Latife / Fıkra

Genel olarak köyde Molla Nasrettin ve çok az olmakla beraber Behlul’ün fıkraları bilinmektedir. Bunların yanı sıra köyden kaynaklanan ve belli bir olaya dayanan fıkralar da vardır.

Mah-ı Mübarek Girdi Mi?

Tezekend’de Ramazan ayında birisi açıkça orucunu yiyordu. Köyün imamı her gün sabretmiş ve orucunu yiyen kişinin bu işi terk etmesini beklemiş. Ancak ayın sonu yaklaştığında imam dayanamamış ve adama neden orucunu yediğini sormuş. Adam ise cevabında demiş: Ya! İmam efendi, mah-ı mübarek girdi mi?

Karazemin’in Kurdu Çezdi¹⁶⁸ (pes etti)

Çok eskiden köye zengin ama dolandırıcı ve hırsız olarak bilinen Kürt kökenli ve Kadir adlı birisi geldi. Kadir geldikten bir süre sonra parayı bitirir ve geçim zor olduğu için yine hırsızlığa başlar. Bunun için köyden kendine bir arkadaş arar. Bir süre sonra ... adlı kişiye gider ve ona sorar; “Meşedi ... bana arkadaşlık eder misin bu iş için?” Bu kişi ise; “Evet, tabi ki Karazemin’in kurdu benim” der. İki arkadaş bir süre sonra işlerini geliştirmek isterler. Dolayısıyla yukarıdaki köyden (Sofu) de kendilerine işbirlikçi ararlar. Oradan da ... adlı birisini bulurlar. O da “Sofu’nun kurdu benim” der. Bir gün bu arkadaşlar bir eve girer, birkaç

¹⁶⁸ Anlatan: Asker Ebadi

tane koyun çalarlar. Çaldıkları koyunları köyün Talvar mahallesine saklarlar. O sırada ağaçların arasından birkaç tane gece kuşu uçar, sonbahar mevsimi olduğu için ağaçların yaprakları dökülür, kuşların sesi ve gıcırıltıları ise Karazeminli olan kurdu iyice korkutur. “Durun! Yakaladılar bizi” der. Kadir bunu duyunca “Karazemin’in kurdu sen miydin, Karazemin’in kurdu çekti” der. Bu söz daha sonra halk ağzına düşer ve yaygınlaşır. Günümüzde deyim olarak korkan kişiler için kullanılmaktadır.

Cücem Baba¹⁶⁹ Fıkraları

Bir gün köylüler Cücem Baba’nın yanına gitmişler ve Ramazan ayının uzun sürdüğü için şikayetçi olmuşlar. Köylüler demişler ki; “Ay Cücem Baba, Babır küçücük bir köy, Makü ise büyük bir şehirdir, bunların ikisinin de oruçluk ayının bir ay sürmesi insaf mıdır?”. Bunun üzerine Cücem Baba Makü Hanı’na gitmiş ve köylülerin şikayetini Han’a iletmış. Han bir düşünmüş ve demiş ki; “Haklısınız, bundan sonra Babırlıların oruçluk ayını otuz gün yaptım”. Bunu duyan Cücem Baba sevincinden yolu yel hızıyla geri dönmüş ve haberi köylülere iletmış. Köylüler Cücem Baba’yı tebrik edip, teşekkür etmişler ve demişler ki; “Ay Cücem Baba, Allah senin gölgeni bizim başımızdan eksik etmesin! Sen olmasaydın biz zavallılar bu derdimizi Han’a nasıl iletcektik?”.

Günlerin birinde Babırlının birisi Makü’den keçi kelle paça almış ve köye dönmekteymiş. Yolda Zengimar¹⁷⁰ nehrinin yanından geçerken kelle elinden kaymış ve nehrin içine düşmüş. Zavallı köylü her ne kadar çaba göstermişse kelleyi sudan alamamış. Bu sırada Cücem Baba oradan geçmekteymiş. Köylü Cücem Baba’ya konuyu anlatmış ve yardım istemiş. Cücem Baba demiş ki; “Taş olup başınıza düşeyim, ben olmazsam böyle mi baş edeceksiniz? Bu

¹⁶⁹ Anlatılara göre Cücem Baba Karakoyunlu bölgesine çok yakın olan Dize ve Babır köylerinin aksakallarından idi. 50-60 yıl önce yaşamıştır. Onunla ilgili olan bu fıkraların bazıları sadece Karazemin köyünde bilinmektedir. Bu fıkraları Hasan Ebadi (bakınız ek: 40), Asker Ebadi’den rivayetle aktarmıştır.

¹⁷⁰ Zengimar nehrinin kaynakları Türkiye sınırları içerisinde, Makü’den geçer ve Aras nehrine karışır.

kadar paniğe gerek yok, biraz yeşillik al, suya doğru uzat ve “gıdı gıdı” yap, kelle gelecek”. Köylü dediğini yapmış ama kelle gelmemiş. Bunu gören Cücem Baba demiş ki; “Taş olup başına düşeyim, keçinin ayakları elinde duruyor, nasıl gelecek? Ayaklarını da at suya, öyle “gıdı gıdı” yap!”. Köylü demiş ki; “Ay Cücem Baba, kurbanın olayım, sen olmasaydın ben başıma ne taş koyacaktım, Allah senin gölgeni bizim başımızdan eksik etmesin!”.

Dize köyünde eskiden pamuk tarlaları vardır. Günlerden birinde bir deve tarlalara düşmüş ve pamuk kozalarını ezip dağıtmış. Köylüler olayın kaynağını anlayamayınca Cücem Baba’ya gidip, tarlalarda acayip ayak izlerinin olduğunu söylemişler ve Cücem Baba’dan bu işin çaresine bakmasını istemişler. Cücem Baba olay yerine gidip incelemelerde bulunduktan sonra köylülere demiş ki; “Kül, toprak başınıza, ben olmazsam böyle mi baş edeceksiniz? Burada sadece bir göt yaya yürümüş ve izi kalmış”. Köylüler Cücem Baba’ya teşekkür etmişler. Birkaç gün sonra aynı olay tekrarlanmış, bu sefer köylüler deveyi bulmuşlar ama bir türlü tarladan çıkaramamışlar. Birisi yine Cücem Baba’ya gitmiş ve yardım istemiş. Cücem Baba gelmiş, “Şimdi deve dört ayağı üzerinde tarlada yürüyüp öyle çıkarsa tarlayı mahveder, bunun ayaklarını bağlayıp sürükleyerek çıkarmak gerekir” demiş ve köylüler öyle yapmış.

Her yıl harman mevsiminden sonra han mübaşirleri köylere gider ve hanın hissesini topluyordı. Hisse dışında hana saman parası, sarı yağ da veriliyordu. Ayrıca yılda kişi başına belli miktarda vergi toplanıyordu. Bir gün mübaşirler Kara Ağaç¹⁷¹ köyüne gidip hanın hissesini ve vergileri toplamak istemişler. Vergi vermek istemeyen köylüler her türlü bahane uydurmağa başlamışlar. Köylülerden birisi mübaşirlerin yanına gelmiş, elindeki taşı torbanın içine koymuş, “Bunu bana düşen vergi gibi düşünün, herkes parasını versin, ben de taşıma alıp parayı veririm” demiş. Bunu gören köylüler aynı şeyi yapmışlar ve az sonra mübaşirin önünde büyük bir taş yığını oluşmuş. Mübaşir kızmış ve bunu başlatan kişiyi çağırmış ve parayı vermesini istemiş. Köylü mübaşirin cevabında “zırt” demiş. Bu olaya kızan mübaşir, konuyu hana

¹⁷¹ Kara Ağaç Makü yakınlarında bir köydür.

anlatmış ve o yıldan itibaren o köye ayrıca bir de “zırt vergisi” uygulanmaya başlamış.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KARAZEMİN KÖYÜ HALK KÜLTÜRÜ

4.1. GEÇİŞ DÖNEMLERİ

4.1.1. Doğum

4.1.1.1. Doğum Öncesi

Günümüzde doğum öncesi özel bir şey yapılmamaktadır. Gelin kaynatasının evinde kalıyorsa genellikle doğumdan birkaç hafta önce babasının evine gider ve annesi ona bakar. Doğumlar artık hastanelerde yapılır. Hamilelik dönemi süresince hamile olan kadına iyi bakılır ve çalışmasına izin verilmez. İyiye beslenir ve çocuk güzel olsun diye elma, nar, şeftali, üzüm gibi meyveler yenir. Doğacak olan çocuğun yakınları daha yeni hamile olmuş kadına yiyecek bir şey verirler. Böylece doğacak olan çocuğun huyları ve davranışı o kişiye benzeyeceğine inanılıyor. Bunun adına ise “pay almak” veya “tike vermek” denir.

4.1.1.2. Kısırlık ve Gebelikten Korunma

Günümüzde gebelikten korunma yöntemleri tamamen bilimsel olup, aile doktorlarının tavsiyeleriyle yapılır. Ancak geçmişte birisi hamile kaldıktan sonra her hangi bir sebeple çocuğu aldırarak istediğinde karnına ağır bir taş bağlanıyormuş.¹⁷²

4.1.1.3. Doğacak Çocuğun Cinsiyetini Belirleme

Kaynak kişiler doğacak çocuğun cinsiyetini belirlemek için eskiden farklı uygulamaların olduğunu ancak bunları hatırlayamadıklarını söylediler. Bunlardan birisi kesilen hayvanın kellesi arkaya doğru atıldığında, yere

¹⁷² Kaynak kişilerden birisi konuyla ilgili bu kadar bilgi verdi ve gerisini anlatmadı. Bu yöntemde kullanılan taşın adına ise dester taşı dedi.

düştükten sonra yönüne göre çocuğun erkek veya kız olduğunun belirlenebileceğini söylüyor.

4.1.1.4. Aşerme

Azerbaycan Türkçesinde aş ermek yerine “yeriklemek” terimi kullanılmaktadır. Karazemin köyünde de bu terim yaygındır. “Yerikli” kadına genellikle “kuymak”¹⁷³, “hasta”¹⁷⁴ ve sarı yağlı yemekler pişirilir.

4.1.1.5. Çocuğun Sağlıklı Doğması ve Yaşaması

Çocuk doğmadan önce veya doğduktan hemen sonra sağlıklı yaşaması için kurbanlık niyet edilir. Aynı gün veya ilerleyen günlerde kesilir ve ayinle beraber dağıtılır. Eskiden doğumlar köyde ve evlerde yapılırken köyün tecrübeli bir kadını doğumda yardımcı olur ve çocuğun göbeğini keserdi. Bu kadın yeni doğmuş olan çocuğun mahremi sayılır. Göbek kesildikten sonra, çocuk için arzulanan meslekle ilgili bir yere atılırdı ve böylece büyüdükten sonra o mesleğe sahip olacağına inanılıyordu.

4.1.1.6. Al Karısı

Doğan çocuğun kırkıncı gününe kadar al karısı tarafından çalınma veya öldürülme tehlikesi olduğuna inanılırdı ve bunu engellemek için farklı uygulamalar yapılıyordu. Ancak günümüzde bunlar unutulmuş durumdadır. Al karısının aynı zamanda çocuğun annesine de zarar verebileceğine inanılıyordu. Bütün bunları engellemek için başvurulan yöntemlerden birisi yatağın altına iğne, şiş veya sancak koymaktır. Başka bir yöntem olarak eskiden çocuğun veya kadının bulunduğu odanın kapısının çerçevesinin üstüne bir at nalı asılıyordu. Kadının ve çocuğun kaldığı odada yatağın etrafı çiziliyordu. Böylece al karısının bu sınır içine girmesi engellenmiş oluyordu.

¹⁷³ Kuymak un, yağ ve sütle yapılan bir helva türüdür.

¹⁷⁴ Un, yağ ve pekmez ile yapılan bir helva türüdür.

Ağa evlerinden veya ocaklardan getirilen bezleri çocuğun ve kadının koluna bağlayarak ya da yanlarında Kuran bulundurarak da bunlara karşı önlem alınıyordu.

4.1.1.7. Ad Koyma¹⁷⁵

Çocuk doğduktan birkaç gün sonra ailenin büyüğü sağ kulağına ezan, sol kulağına ise ikame okur, daha sonra çocuğa ad verilir. Çocuğun adını eskiden ailenin büyüğü seçerdi. Aileler bir arada yaşadıklarına göre genelde çocuğun adını dedesi belirliyordu. Bazen de annesi ile babası karar verdikleri adı dedeye söylerler ve o ilan ederdi. Günümüzde artık çocukların adlarını kendi anne ve babaları seçer. Ad verme töreninden sonra en önemli uygulamalardan biri ise başı bağlama törenidir. Bunu gerçekleştirebilmesi için musahipler seçilir ve kurbanlık kesilir. Cem aynıyle beraber çocuğun başı bağlanır.

4.1.1.8. Sünnet

Çocuklar genellikle ya çok küçük iken ya da altı-yedi yaşlarında iken sünnet ediliyorlardı. Sünnet töreninde önce bir yemek verilirdi. Aynı gün bir koç bezenir ve süslenirdi. Çocuğa sünnet töreninde eşlik etmek ve onu avutmak için bir kişi seçilirdi. Bu kişiye kirve denir. Süslenen koç kirvenin evine götürülüyordu. Sünnet günü kirve koçu getirir çocuğun evinde keserlerdi. Sünnetten sonra yine yemek verilir eğlenilirdi. Kirve ile çocuğun ailesi böylece mahrem olur ve kirveden kız alınmaz ve ona kız verilmezdi.

¹⁷⁵ “Ad seçilirken vefat etmiş baba ve annenin, nine ve dedenin, bacı-kardeşin ve diğer yakınların adının tazelenmesine de hususi dikkat edilirdi. Umumiyetle, “adı yerde koymak”, henüz ölmüş aziz kimsesinin adını yeni doğan çocuğa vermemek kötü kabul edilir. Vefat kimsenin ismini çocuğa vermeden önce onun ruhuna dua edilir ve Kuran okunurdu. Eğer çocuğa annenin, babanın, umumiyetle, hangi yakınının adını koymuşlarsa kendi adından çok onu “Anakız”, “Nenekız”, “Baba”, “Kakaş” diye çağırırlardı. Böyle çocuğun adı sorulduğu zaman “Toprağı sende yaşasın”, eğer adı konulan kimse çok yaşamışsa “Adıcan yaşasın” derler”. (Kadirzade, 49)

4.1.1.9. İlk Diş

Çocuk yeni diş çıkardığı zaman hedik denen bir yemek pişirilir ve yakın akrabalar çağırılarak yenir. Hedik buğday, mısır, mercimek, nohut, kemikli et ve sütle yapılan bir yemektir. İlk diş töreni dışında kışın fazla yapılır. Çocuğun akrabaları ona hediyeler alır veya para verirler.

4.1.1.10. Saç Kesme ve Kulak Delme

Çocuk saçı farklı dönemlerde kesilebilir. Saçının boyuna göre bu süre değişebilmektedir. Genellikle üç aylık iken kesilir. Bir yaşını yeni bitirdiği zaman da saçı kesilir. Eskiden kız çocuklarının kulakları iki yaşlarına gelmeden önce geleneksel yöntemlerle deliniyordu. Günümüzde ise bunları hastanede yapılmaktadır. Erkek çocuğun saçı kesilirken erkek ortamında, kız çocukların kulakları delinirken ise kadın ortamında eğlence yapılmaktaydı.

4.1.2. Evlenme¹⁷⁶

4.1.2.1. Evlenme / Evlendirme Biçimleri

Karazemin köyünde akraba evliliği bu gün bile yaygındır. Genellikle Ehl-i Haklar kendi içlerinden birisiyle evleniyorlar ama son zamanlarda Ehl-i Hak olmayan kızlarla evlenme oranı artmıştır. Kızlar da Ehl-i Hak olmayan erkekler ile evlenebiliyorlar. Bütün Türklere olduğu gibi Karakoyunlu bölgesi de evlenmek ve düğün gelenekleri açısından çok zengin sayılmaktadırlar.

Akraba evlilikleri genellikle göbek bağı kesilerek yapılır. Kız veya erkek çocuk yeni doğdukları zaman babaları veya ailenin büyüğü onların sözünü birbirlerine keser¹⁷⁷. Evlenmek isteyip ailelerin rızasını alamayan erkek veya kızlar bazen

¹⁷⁶ Bu bölümdeki materyalin büyük bir kısmı rahmetli Terlan Hanımın (bakınız ek: 35) anlatılarına dayanmaktadır. Manzum parçalar ve bazı törenleri ise Hoşneva Alizade (bakınız ek: 39) anlatmıştır.

¹⁷⁷ Türkiye Türkçesinde “beşik kertme” olarak ifade edilen bu töre şöyle ifade edilir: “... ve ...’nin göbeği birbirine kesilmiş”.

kaçarlar. Geleneksel bir evlenme türü olarak da sevilen kızın başörtüsü¹⁷⁸ çalınıp kaçırlır. Bazen de ailelerinin rızasını alamayan erkek veya kızlar kerametli kişilere veya duacılara dua yazdırır ve duacının dediği gibi uygularlar. Bu dua genellikle kızın veya erkeğin kapısının önünde toprak altına gömülür.

Bunların dışında resmi bir şekilde ve görücü usulü evlenmek en yaygın evlenme biçimidir. Günümüzde artık kız ve erkekler önceden birbirleriyle tanışır ve görüşüyorlar ve daha sonra aileler bir araya gelirler. Zamanla tören ve uygulamalarda değişiklikler olmuştur veya diğer kültürlerin etkisiyle bazı adet ve ananeler unutulmuştur. İki adayın evlenme kararından sonra törelere göre sırasıyla toy adetleri yerine getirilir ve evlilik başlar. Bu adetler bazen peş peşe iki-üç gün içinde yapılır, isteğe göre farklı mevsimlerde ve farklı günlerde de yapılabilmektedir.

Toy¹⁷⁹ geleneği bölgeden bolgeye de az da olsa farklılık göstermektedir. Erkek ve kız ailesinin maddi durumuna göre yapılan ritüeller değişebilir. Örneğin maddi durumu iyi olmayanlar bir gün içinde kızı nişanlarlar (şirni içerler), nikah kıyarlar ve bir kaç gün sonra erkekle kız beraber bir yolculuğa giderler. Bu yolculuk genellikle kutsal topraklar veya iamların mezarlarının ziyareti olarak geçer. Dönüşte ikisi de erkek evine gider ve evliliğe başlarlar.

Bu sırada kız ailesi, erkeği ve ailesini dosttan komşudan araştırır. Erkek, kızın büyükleri tarafından onaylanırsa kızın da görüşünü bu konu da öğrenirler. Kız eğer erkeği seviyorsa 'Atam ne söylerse ona razıyım' der. Ama artık son zamanlarda tanışma sırasında kız ve erkek kendileri bir şekilde tanışır ve karar verirler ve daha sonra aileler araya geçer. Böylece iki adayın birbiriyle

¹⁷⁸ Bu başörtüsünün adına "çerged", "yaylık" veya "desmal" denir. Desmal kaçırma veya desmala sahip olarak sözlenmiş sayılmayı "Bu kala taşlı kala" türküsünde görmekteyiz:

"Bulak başı buz olar,
Üstü dolu kız olar,
Eğil desmalın götür,
Men götürsem söz olar".

¹⁷⁹ Azerbaycan Türkçesinde "düğün" yerine "toy" sözcüğü kullanılır.

evlenmesine karar verilir. İki adayın büyükleri ve aksakallar bir araya gelip düğün için yapılması gereken her şeye karar verirler. Bu geleneğin adına “danışık debi¹⁸⁰” (danışık geleneği) denir.

4.1.2.2. Evlilik Çağı

Eskiden erkek askerliği gitmeden önce veya askerliğini hemen bitirdikten sonra evlendirilirdi. Yani on sekiz yaşlarında iken ye evli ya da nişanlı olurdu. Günümüzde evlilik yaşı ortalaması yirmi beşten az değildir. Erkek askerliğini bitirdikten sonra bir iş bulur ve çalışır. Nişanlı olsa bile aileyi geçindirecek duruma gelmeden önce evlenilmez.

4.1.2.3. Evlenme İsteğini Belli Etme

Evlenecek olan erkek fikrini anne-babasına söylemekten çekindiği için bunu bir aracılar vasıtasıyla velilerine iletir. Aracı kişi genellikle erkeğin kız kardeşi, yakın bir arkadaşı veya varsa evin gelini olur. Anne ve babasının gönlünü aldıktan sonra kız evine görücü (elçi) gönderilir.

4.1.2.4. Görücülük / Kız İsteme

Genellikle erkek belli ortamlarda kızı uzaktan da olsa görür ve beğenirdi. Pınarbaşı, çeşme veya her hangi bir düğün töreni kız beğenmek için uygun bir ortam teşkil ederdi. Erkek kızı beğenip isteğini açıkladıktan sonra ilk başta erkek ailesinin yaşlı kadınları ön görüşme için kız evine giderler. Kız görücü kadınlar tarafından beğenilirse iki ailenin erkekleri de birbiriyle görüşüp tanışmak için bir başka gün belirlenir.

Elçiliğe giden kadınlar eskiden isteklerini belli ettikten sonra, kadın ortamında farklı türküler de söylerlerdi. Gönderilen kadınlarca söylenen türkülerden bir örnek:

¹⁸⁰ Deb: Köyde töre, moda ve gelenek anlamında kullanılan bir terimdir.

“Bahçede merzemiz¹⁸¹ var,
 Gelmişik arzımız var,
 Sizden güzel isterik,
 Özgeye ne sözümüz var”.

veya,

“Evvel baştan şartımızı bilin ki,
 Göy¹⁸² atları başı şallı isterik,
 Bir maya isterik yanında köşek,
 Hoş reftarlı¹⁸³, şirin sözlü isterik,
 Değirmen isterik üstünde meşe,
 Süsen sümbül¹⁸⁴, ter benövşe¹⁸⁵ isterik”

4.1.2.5. Söz Kesme

İki adayın evlenmesine karar verildikten sonra “gend”¹⁸⁶ sındırma gecesi seçilir. Önceden veya bu gece sırasında başlık miktarı iki ailenin büyükleri ve aksakalları tarafından belirlenir. Gend sındırma gecesi kız evinde yapılır. Erkek tarafı iki kelle¹⁸⁷ gend, makas, tarak, başörtüsü, şeker ve çeşitli hediyeler alır ve önceden kız evine gönderir. İki ailenin yakın akrabaları kızın evine çağrılır ve gendi kırarlar. Böylece kız sözlenmiş olur. Sözü kesilen kızı ve törenini kastederek şöyle söylenir: “Falanca kişinin kızının gendini falanca oğlana kırmışlar”.

¹⁸¹ Bir sebze türüdür.

¹⁸² Mavi

¹⁸³ Reftar: Davranış (Farsça)

¹⁸⁴ Başak

¹⁸⁵ Menekşe

¹⁸⁶ Kalıp şeker, bu törende koni şeklinde olan kalıp şeker kullanılır.

¹⁸⁷ Koni şeklindeki her kalıp şekerin sayım birimidir.

Erkek akrabalarının iki saygın ve yaşlısı iki kelle gendi birbirine vurur ve kırıdıktan sonra koninin baş kısmını erkek akrabalarından birisi alır ve onun yerine değerli bir hediye vermesi gerekiyor. Daha sonra gendi kız olan odaya götürürler, bütün kadınlar bu odada toplanır, gend parçaları kızın başının üstünde birbirine sürtülerek yoğrulur. Bu töre sırasında erkek de odada ve gelinin yanında olur.

Söz kesip evlenme olayı kesinleştikten sonra niyaz yapılır, baş cevizi¹⁸⁸ hazırlanır ve cem ayiniyle dağıtılır.

4.1.2.6. Tatlı Yeme¹⁸⁹ / Başlık

Kıza düğün ve kına gecesi elbisesi için farklı kumaşlar, ayna, mum, çanta, ayakkabı, altın, gelinlik ve erkeğin maddi durumuna göre başka hediyelerle alınır ve kızın yakın akrabalarına alınan hediyelerle beraber honçalara¹⁹⁰ koyulur ve kız evine gönderilir. Honçaların içine pasta türlerinden, meyve ve kuru yemiş de koyulmaktadır. Şerbet içme merasimi kız evinde olur. Damadın ve kızın akraba, komşuları ve tanıdıkları şerbet içmek için kızın evine çağırılırlar.

Bu merasimin sonunda damadı kızın yanına çağırırlar ama damat utandığı için gitmez ve sonunda ablası veya kız kardeşi gelir ve onu gelinin yanına götürür. Şerbet içtikten sonra muşata¹⁹¹ gelir ve gelinin kaşını alır. Muşata işin yarısına geldiğinde bırakır, bu sırada damadın yakınları gelip muşataya bahşiş vermesi

¹⁸⁸ Ne zaman ki, insana hakikat ışığı gözükmüyor ve o, tarikat çevresine dahil olmak istiyor, o zaman yine de özel bir sofraya düzenleniyor. Bu sofrada seyyid sadece ceviz dağıtıyor¹⁸⁸. Bu cevizleri Hoy'dan getiriyorlar. Geleneksel olarak bu zaman az adam toplanıyor ve onların sayısı yedi sekiz kişi oluyor. Cevizler paylanırken kimse kıpırdamaz. Yine de karşılıklı öpüşler oluyor, dualar okunuyor ve yeni üyenin tarikata dahil olması töreni böylece gerçekleşmiş oluyor. (Gordlevsky, 81-123)

¹⁸⁹ Bu törenin adına şirinlik içme veya şerbet içme de denir.

¹⁹⁰ Honça: Farsça; sofraya anlamındadır. Damat ve gelinin hediyelerini koymak için kullanılan kumaş türü. Bu kumaş genellikle çiçekli ve rengarenk ve mümkün olduğu kadar kırmızı ve başörtüsünden biraz büyük olur.

¹⁹¹ Gelini süsleyen kişi

gerekir. Muşata tekrar kaş almaya başlar ve yine bırakır. Bu sefer de kızın yakınları hediye verir ve böylece kaş alma işi bitmiş olur.

4.1.2.7. Nişan

Erkek ve kızın evlenmesine karar verildikten sonra erkek ailesi kıza yüzük takar ve kızı nişanlarlar. Nişanlı kız böylece adaklanmış olur. Nişan merasiminde erkeğin kız kardeşlerince türküler okunuyorr. Örnek:

”Al almaya gelmişik,
Şal almaya gelmişik,
Men oğlanın bacısı,
Nişanlamaya gelmişik,
Biz oğlan adamları,
Nişanlamaya gelmişik”.

Günümüzde artık kız ve erkeğin yakın akrabaları (ki genelde anneleri ve kız kardeşleri olur) ile beraber yüzük almaya giderler. Beğendikten sonra kız tarafı erkeğin ve erkek tarafı da kızın yüzüğünün parasını öder ve aynı gün akşam yüzük takma merasimi icra edilir.

4.1.2.8. Nişanlılık

Evlilik adayları uzun süre nişanlı kalacak olurlarsa yılın belirli günlerinde nişanlı kızın görüşüne gidilir ve on pay¹⁹² götürülür. Dini ve tarikat bayramları, çile gecesi¹⁹³ ve yılın son Çarşamba¹⁹⁴ gecesi kıza hediye götürülmesi gereken günlerden bazılarıdır.

¹⁹² Hediye

¹⁹³ Bu hediyein adına çilelik denir.

¹⁹⁴ Bu hediyeye Çarşambalık denir.

4.1.2.9. Nikah / Mehriyye

Resmi nikah töreni ailelerin isteğine göre farklı zamanlarda yapılır. Genellikle şerbet içme töreninden sonra yapılmaktadır. Nikah kıyıldıktan sonra kız ve erkek birbirine helal sayılır. Nikah töreni şehirlerde bazen evlerde yapılır ama köylerde nikah daireleri olmadığı için şehre gidilir ve nikah kıyacak olan kişinin¹⁹⁵ resmi nikah dairesinde yapılır. Daha sonra veya aynı gün molla erkek ve kızın olumlu cevabını duyduktan sonra makası dizinin veya üstüne oturduğu halının altına koyar ve nikahı kıyar. Nikah töreni ya aile içinde kutlanır ya da akrabalar davet edilerek daha görkemli yapılır.

4.1.2.10. Düğün / Kına

Kına yakılacak gün kız ve erkek evinde farklı törenler gerçekleşir. Bunlardan bazıları günümüzde unutulmuştur ama birkaç yıl öncesine kadar son derece titizlikle tamamı yapılıyordu. Biz burada eskiden uygulanan bütün debleri sıralamayı ve anlatmayı uygun gördük.

Şirinlik içme gecesinin ardından kına gecesi törenleri yapılır. Ama bu arada bey (damat adayı) evinde iki ritüel daha gerçekleşir. Bunlardan birincisi yufka götürmek¹⁹⁶ diğer törenin adı ise Bey Başı'dır¹⁹⁷. Bu gün köyde evlenen erkeğin evinde tandır hazırlanır ve toy ekmeği pişirmeye başlar. Köy kadınları erkek evine gider ve kendileriyle beraber birer yufka ekmek götürürler. Bey başı törenindeyse beyin bütün akrabaları, komşu ve tanıdıkları öğle yemeğine çağırılır. Yemekten sonra yakın ve uzak akrabalar beyin ziyaretine giderler. Ziyarete genellikle karı koca beraber gider. Bu törende beyin yanında (sağ ve solunda) iki bekar erkek durur. Bunlara "yasavul"¹⁹⁸ denir. Yasavullar kına

¹⁹⁵ Bu kişiler genellikle molla olurlar.

¹⁹⁶ Bu törenin adına köyde "yuha aparmak" denir.

¹⁹⁷ Muhtemelen erkek evlendikten sonra cem ayiniyle birlikte baş cevizi dağıtıldığı için bu törenin adı Bey Başı olmuştur.

¹⁹⁸ Yasavul: Moğolca bir sözcüktür ve koruyucu anlamına gelir. Eskiden toy törenleri sırasında eğlence olarak toy gününde damat adayını, arkadaşları veya köyün gençleri çalar, babasından

gecesinde “sağdıç”¹⁹⁹ ve “solduş” olarak ilan edilir. Gelen misafirler ziyaret sırasında hediyeler de getirirler. Bu hediye genelde paradır, damat ve yasavullara aittir. Gelen hediyeler kayda alınır.

Bey başı töreni sırasında “bel bağlama” veya “karın karına bağlama” denen bir ritüel daha gerçekleşir. Şöyle ki bey başı törenine gelen konuklar tanıdık ve yakın akrabalarından ise, eğlenmek ve şenlik amacıyla, verdikleri para ve hediye yasavullar tarafından alınmaz ve daha fazla istenir ama misafir fazla para vermemek için direnir. Bu sırada yasavullar para vermeyen kişiyi tek başına gelmiş ise eğer elindeki kırbaçla vurur ve sonunda istediği kadar para alır. Ama eğer eşiyle beraber gelirse karı-koca aynı kırbaçla herkesin önünde karın karına bağlanır. Bu durumdan kurtulmak için yasavulların istediği para ödenir ve karı-koca azat edilir. Daha sonra yasavulların bu şekilde aldıkları paraları sahiplerine geri verirler. Uzak akrabalar ve komşular hediye bırakır ve çay içip şeker yedikten sonra meclisi terk eder.

Kına gecesi töreni hem damat hem de kız evinde yapılır. Eskiden erkek evinin kına töreni daha çok önemseniirken günümüzde kız evinin kına töreni daha çok önemsenmektedir. Bu gece yakın akrabalar akşam yemeğine çağrılır. Yemekten önce damadın evinde toy beyi ve toy seçilir. Toy beyi ve genellikle damadın akrabalarının arasından seçilir. Sözleri geçerli olur ve toy süresince ne derse aynen yerine getirilir. Toy beyi meclisleri yönetir, bahşişleri verir, sorun çıktığı zaman halleder. Toy beyinin en önemli görevlerinden birisi toy yemeğine göz kulak olmak ve zamanında yetiştirmektir. Aşçı yemeği pişirdikten sonra toy beyi gelir ve kazan ağzını açmak için aşçıya bahşiş verir.

Kadınlar arasından da yaşlı birisi “akbirçek”²⁰⁰ olarak kadınların meclisini yönetir. Onun önemli görevlerinden birisi ise kına gecesi erkek evinden gelen honçaları teslim almak ve bahşiş vermektir.

bahşiş isterlerdi. Bahşiş alındıktan sonra damat bırakılırdı. Yasavullar damadı korumak ve çalınmasını engellemek amacıyla sembolik olarak seçilirdi.

¹⁹⁹ Bazıları bunun yerine “sağdış” kullanır.

Kına gecesi yemeğinden sonra diğer konuklar da gelir ve kız evinden kına honçaları erkek evine ve erkek evinden de kız evine gönderilir. Erkek evine gönderilen honçaların içine damadın takım elbiseleri, alt giysileri, çorap, kravat, hamam ve tıraş setleri, sağdıç ve solduşun hediyeleri, toy beyinin hediyesi, bir de kırmızı şal²⁰¹ koyulur. Ayrıca başka bir honçada da bir kese kına, üç tane mum ve biraz da şeker gönderilir.

Bu gece hem kız hem de erkek evinde şenlik merasimi icra edilir, ozanlar ve şarkıcılar getirilir ve eğlenceler yapılır. Gençler ise oynayıp eğlenirler. Yemekten sonra kız evinden honçalar gelir ve erkek evinde ortaya koyulur. Kız evinden gönderilen honçaları genç erkekler tepsi içinde ve başlarının üstünde taşırlar ve damadın evinde honçaları teslim etmek için bahşiş isterler. Toy beyi bahşiş verir ve honçaları teslim alır. Bu sırada damat konukların olduğu yere gelir ve toy beyi konuklara hitaben şöyle der: “Bey kulluğunuza²⁰² selam söyler”.

Konuklar hep beraber “aleykim selam” derler ve toy beyi damadı kibleye doğru duvarın kenarına oturtur. Kız evinden gönderilen mumlar yakılır, damat ve sağdıç-solduşun eline verilir. Toy beyi gönderilen hediyeleri gösterir, kendi hediyesini ki genellikle çorap ve mendil olur, alır ve cebine koyar. Yasavulların hediyelerini de ki genelde gömlek ve kırmızı şal olur, kendilerine verir.

Konuklar toy beyinin gösterdiği hediye baktıklarında “mübarek olsun” derler ve sağdıç onların cevabında “Allah sizin de balalarınıza kısmet etsin” der.

²⁰⁰ Pürçek veya Birçek kadın kulağının üstündeki tüylere denir. Akbirçek kadın erkeklerdeki aksakal gibidir. Akbirçek kadının sözü aksakallarınkinden daha çok tutulur ve hiçbir zaman dediği reddedilmez. Karazemin köyünde Feranse (Fransa) adlı bir kadın vardı ve akbirçek sayılıyordu. Bir gün jandarmayla köylülerden birisinin arasında gerginlik olmuş, köylü silahla ateş etmeğe başlamış ve teslim olmamış. Akbirçek olan Feranse başörtüsünü açmış ve yere atmış. Bunu gören köylü töre gereği teslim olmuş.

²⁰¹ Bel bağı

²⁰² Kulunuz olarak, huzurunuz

Bu sırada mecliste olan konuklara saygı gereği toy beyi sağdıç ve solduğu yerlerinden alır ve konuklara hitaben; “Sonradan demedi demeyin, sözü olan çıksın ortaya!” der. Sonunda yine yasavullar yerlerine geçerler ve ozan gelip önce “kürekeni”²⁰³ ve daha sonra yasavullar ve damadın annesi ile babasını övmeye başlar. Kız evinde ise önce gelin ve daha sonra annesi ile babası övülür. Örnek:

“Yığılıbtır bu meclise Konuklar,
Dağılmasın bele güzel yığınaklar,
Al elvanla bezeniptir tabaklar,
Görüm ay bey toyun mübarek olsun,
Sağdıçın solduğun, ilin mübarek olsun.”

veya;

“Azizim aydın olsun,
Gün doğsun aydın olsun,
Bugün ... beyin toyudur,
Gözünüz aydın olsun.”

veya;

“Diyerem ha diyerem,
Gend ile şeker yiyerem,
Ağaların içinde,
Ağa kürekeni diyerem.
Gül denedir, nar denedir,
Ağalar içinde,
Ağa küreken bir denedir.
Görüm ay bey toyun mübarek olsun,
Sağdıç solduğun, meclis sağ olsun.”

²⁰³ Genellikle damat yerine kullanılır.

veya;

“Gökte bir yıldız var adı Talip’tir,
Işığını bu meclise salıptır,
Hamı enam verip anası kalıptır,
Bele meclis, bele devran var olsun,
Gelen konakların canı sağ olsun.”

Kadınlar arasında ise şu türküler söylenir:

“Pazardan aldık mekeni,
O mekeni²⁰⁴ bu mekeni,
Yaşasın oğlan ekeni,
Toylar mübarek, mübarek!
Pazardan aldık geveni,
O geveni bu geveni,
Sağ olsun oğlan doğanı,
Toylar mübarek, mübarek!
Pazardan aldım karpuzu,
O karpuzu bu karpuzu,
Yaşasın gelin baldızı,
Toylar mübarek, mübarek!
Pazardan aldım badamı²⁰⁵,
O badamı bu badamı,
Sağ olsun oğlan adamı,
Toylar mübarek, mübarek!
Sağ olsun gelin adamı,
Toylar mübarek, mübarek!
Pazardan aldık camları,
O camları bu camları,

²⁰⁴ Mısır

²⁰⁵ Badem

Yaşasın hala²⁰⁶ canları,
Toylar mübarek, mübarek!”

Kız evindeki kına yakma töreni daha erken başlar ve gece biter, halbuki erkek evinde sabaha yakın saatlere kadar sürür. Erkek evinden geline gönderilen honçalar, hediyeler ve kına hazırlanır, oynayıp eğlendikten sonra kızın yakın akrabalarından olan yaşlı ve saf insanlardan bir kadın seçilir ve kınayı gelinin sağ eline sürür. Gelin ise kınayı alıp çevresindeki yedi genç kızın sol eline sürür. Bu sırada konuk kadınlar şöyle derler: "Sağ elinden alasin, sol elinden veresin!²⁰⁷". Böylece kız evinin kına gecesi tamamlanmış olur.

Damadın evinde gece geç saatlere kadar eğlenilir, ozanlar ve şarkıcılar çalar ve oynarlar. Bütün misafirler geldikten sonra kız evinden gönderilen kına hazırlanır, yasavullar oynayıp eğlenerek damadın yanına getirirler. Damadın sağ elini başının üstüne koyar içine kına sürüler. Daha sonra en az yedi subay²⁰⁸ erkeğin eline de kına sürülür ve ‘mübarek olsun’ denir.

Kına gecesinde yapılan bir başka tören ise bey güldürmektir. Bazen bu tören düğün günü ve bey kuşatılır zaman erkekler meclisinde yapılır. Şöyle ki beyin kendi toyunda özellikle kına gecesinde çok gülüp çok eğlenmesi makbul görünmez, dolayısıyla bey daha fazla kibar olmaya çalışır. Düğünde bulunan gençler beyi güldürmeye çalışırlar. Beyi güldürmeyi başaran kişiye toy beyi büyük bahşiş verir. Güldüremezlerse aşık söylediği hikayeler, hiciv veya şiirlerle beyi güldürmeye çalışır ve yine güldürdüğü takdirde bahşiş alır. Örnek;

“Kızıl gül destesi, nergis sefası,
Seni görmeyesin düşmen cefası,
Sen olasın yeddi oğul atası,
Ay bey toyun mübarek olsun.

²⁰⁶ Teyze

²⁰⁷ Bereketli ve hayırlı bir yaşam dileğinin ifadesidir.

²⁰⁸ Bekar

Ellerin erdemli, uzun uğurlu,
 Bağ bahçe yiyesi, hedli suğurlu²⁰⁹,
 Mal kazan çok olsun bal kere bollu,
 Ay bey toyun mübarek olsun.
 Hayatın gülşenli²¹⁰, goncalı, güllü,
 Tufağın²¹¹ nimetli, barlı, sümbüllü,
 Ülkeniz ad-sanlı, elleriz belli,
 Ay bey toyun mübarek olsun.”

4.1.2.11. Çeyiz

Kızın çeyizi önceden hazırlanmış olur. Eksikleri ise daha önce alınan başlık parasıyla tamamlanır. Köyün bazı aksakalları özellikle damad ve gelinin yaşlı akrabaları kızın evine gider ve çeyizin listesini ve değerini kayda alırlar. Çeyizler kayda alındıktan sonra yakın akrabaların ve köylülerin kadınlarına gösterilir. Düğün günü veya çeyiz araçlara yüklenir ve gelin ile beraber damat evine gönderilir.

4.1.2.12. Gelin Alma

Düğünün son günü gelin getirme günüdür. Bütün düğün boyunca toycular²¹² çalar ve köyün meydanında veya büyük boş alan varsa evlerde halay²¹³ çekilir. Halaylara kadınlar ve erkekler beraber katılır. Kızlar da halaylara katılabilmektedirler. Normalde kaynana ve kaynatasıyla konuşamayan ve onların yanında yaşmak tutan gelin bu halaylarda çok rahat bir şekilde, kaynatasının yanında bile oynayabilmektedir²¹⁴.

²⁰⁹ Hedli suğurlu ifadesinin anlamını kaynak kişiler bilmiyorlardı.

²¹⁰ Gülşen: Gül bahçesi

²¹¹ İttifak, birlik ve beraberlik

²¹² Davulcu ve zurnacılar

²¹³ Köye halay yerine “yallı” sözcüğü kullanılmaktadır.

²¹⁴ Konuyla ilgili Gordlevsky şöyle yorum yapmıştır: “Doğu’da İslamiyet’in hükmettiği ve hatta Ermeniler’le Yunanlar gibi Hristiyanlar’a bile tesir etmiş yaşam tarzı tarikatçılar arasında önceki ciddiyetini kaybetmiştir. Öyle ki, bu tarikatçıların düğünlerinde erkeklerle kadınlar bir yerde dans

Gelin alma günü sabah erkenden damat ve yasavullar ve damadın yakın arkadaşları hamama giderler. Hamam ücretini sağdıç öder ve daha sonra kahvaltı yaparlar. Kahvaltı ücretini ise solduş öder ve erkek evine geri dönerler. Aynı gün gelini yakın kız akrabaları ve erkeğin kız akrabalarından bazıları hamama ve kuaföre götürürler. Damat evinde öğle yemeği verilir ve yemekten sonra herkesin önünde beyin takımı giydirilir, toy beyi damadın ceketini giyindirirken üç kere salavat getirir ve daha sonra şeker ve meyve dağıtılır. Bu günün adı “gelin çıkan” günüdür. Öğleden sonra erkeklerin meclisinde “pul salma”²¹⁵ töreni icra edilir. Honça yaşlı ve en çok para verecek kişinin önüne serilir. Diğerleri bundan daha fazla para veremezler. Verilen bütün para ve hediyeler toy beyi tarafından yüksek sesle herkese duyurulur ve kaydedilir. Bu merasim de sona erdikten sonra toy meclisine çay ikram edilir. Akşamüstü saat 4-5 civarında erkek tarafının yakınları ve aksakalları kız evine gider. Kız evinde erkek tarafına çay, şeker ve meyve ikram edilir.

Erkeğin yakın akrabaları kızın evinde bu türküleri okurlar:

“Siz verin bizim gelini,
Özümüz keserik telini,
Kaynı bağlasın belini,
Toylar mübarek, mübarek!

Al almaya gelmişik,

eder ve şarkı söylerler. Görünen o ki, bu husus İran’da Ehl-i Hak mensubu olan Kürt tarikatçıları²¹⁴ Türkiye Kızılbaşları için karakteristiktir. Bunu ilk bakışta şöyle izah etmek mümkündür ki, kadınlar bu tarikatçılar muhitinde Sünni ve Şii Müslümanlar arasında olduğundan daha özgür bir yere sahiptirler. Fakat bu konuda başka bir değerlendirmenin gerçeğe daha uygun olduğunu sanıyorum. Bu değerlendirmeye göre, dans Mevleviler’de olduğu gibi, derviş ya da sufi ayininin insanı vecd halinde Tanrı’ya yaklaştıran bir unsur olarak Karakoyunlu tarikatçılarıнын merasimlerine dahil olmuştur. Yabancı bir gözlemci, tarikatçıların bu danslarını yalnız o zaman göre bilir ki, tarikatçılar dini zaruret yüzünden bu dansları gizli tutmak ihtiyacı hissetmesinler. (yani düğünlerde olduğu gibi mesela)”. (Gordlevsky, 81-123)

²¹⁵ Para verme

Şal almaya gelmişik,
Biz oğlan adamları,
Gelin aparmaya²¹⁶ gelmişik”.

Kızın akrabaları ise cevapta şöyle derler;

“Al Almağın vakti var,
Şal almağın vakti var,
Buyurun bir çay için,
Aparmağın vakti var.

Alınız mübarek olsun,
Şalınız mübarek olsun,
Oğlanın adamları,
Toyunuz mübarek olsun”.

Damat yasavullarıyla beraber gelini kuaförden babasının evine getirir. Gelinin başına kırmızı bir duvak örtülür. Damadın küçük erkek kardeşi, ağabeyi veya dedesi ya da babası gelinin belini kırmızı kurdele ile bağlar. Daha sonra gelin ailesi ile vedalaşır ve aile tarafından damadın dedesi, babası veya bir başka aksakal akrabasına emanet edilir. Gelinin belini bağlarken hayır dualar²¹⁷ verilir, Allah’tan onun için bir kaç tane çocuk istenir. Örneğin şöyle denir: “Belini dört oğlana bağlıram”. Eskiden gelinin belini bağlama sırasında odaya aşık da getiriliyordu. Temenni edilen hayır duaları aşıklar şöyle dile getiriyorlardı:

“Sovkat²¹⁸ aparmağa öz baht evine,
Muhabbet²¹⁹ bezekli yüreğin²²⁰ olsun,

²¹⁶ Aparmak: Almak

²¹⁷ Örneğin şöyle denir: “Tarı’dan senin için hoş-bahtlık, ağzı şirinlik, sah can arzu elirem, anadan emdiğin süt helalin olsun, atanın emeği yadından çıkmasın”. (Tarı: Tanrı, sah: sağ ve sağlam)

²¹⁸ Hediye

²¹⁹ Sevgi, samimiyet

Analık yoluna kadem koyan kız,
 Bu yolda muhabbet kömeğin²²¹ olsun.
 Giyinip bezenme söylemirem men,
 Başarsan hem giyin hemi de bezen,
 Ama istesen ki güzelleşesen,
 Vefa, ismet, vakar bezeğin olsun". (Kayakızı, 5)

Gelin babasının evinden ayrıldığı sırada damat yakınları tarafından şöyle denir:

"Elleri kına gül bağlar,
 Kız gider anası ağlar,
 Elleri kına gül bağlar,
 Kız gider atası ağlar.
 Verdik bir dana,
 Aldık bir sona.
 Ay kız anası / atası
 Kal yana-yana.
 Elleri kına gül bağlar,
 Kız gider anası/atası ağlar".

Gelin babasının evinden ayrılırken tuz ve çörek²²² etrafına dolandırılır ve daha sonra damad evine doğru yola çıkar. Yol boyunca özellikle köy içinde bir kaç yerde gelin konvoyunun önü kesilir. Damat iner ve yolu kesen kişiye bahşiş verir ve geçme izni alır.

4.1.2.13. Gelin İndirme

Gelin konvoyu yola çıkmadan önce herkesten hızlı gidebilen birisi haberci olarak damat evine haber götürür. Bunun adına "destmal aparmak" denir. Bu kişi damadın evine geldiğinde destmal teslim eder ve bahşiş alır. Gelinle

²²⁰ Gönül

²²¹ Kömek: Yardım

²²² Ekmek

beraber ayna ve tavuk gönderilir. Bunlar konvoyun önünde giderler. Gelin damadın evinin önüne gelince damad damdan elma atar. Ayrıca bir ağaç dalı bezenir, para, şeker ve türlü türlü yiyecekler bağlanır. Damad damın üstünden bu ağacı aşağıya doğru sallar ve çocuklar bunları toplarlar. Daha sonra damat yasavullar ile beraber iner ve gelini içeri alırlar. Gelin içeri girdiğinde baldızlarının veya kaynanasının tuttuğu Kuran'ı öper ve altından geçer. Daha sonra bir tabak içine koyulan yumurtaya basar ve kırır. Gelin damadın veya kayınatasının evinde ocak veya tandır etrafına dolandırılır. İçeride gelin için üzerlik yakıp şöyle bir türkü söylerler:

“Üzerliksen havasan,
Her bir derde davasan,
İsteyen, istemeyen,
İsterem bu odda yanasan”.

4.1.2.14. Duvak Açma / Ayak Açma

Gelin geldikten sonra damat evinde şenlik biraz daha devam eder, damat geline hediye verir ve yüzünü açır, buna ise yüz açma denir. Mecliste bulunanlar özellikle damadın yakın akrabaları ve kız kardeşleri bu türkülerini söylerler²²³:

“Ey gül-i reyhan biçerem,
Beyin yolunda candan keçerem.
Ey gül-i reyhan biçerem,
Gelin yolunda candan keçerem”.

veya,

“Gelin gelin kız gelin,
El ayağı düz gelin,
Yeddi oğlan doğgunan,

²²³ Bu törene “gelin okşama” denir.

Birce dene kız gelin.
 Gelin gelin kız gelin,
 İncileri yüz gelin,
 Yeddi oğlan isterem,
 Son beşiğin kız gelin.
 Geli gelin düz gelin,
 Kaş gabağı süz gelin,
 Yeddi oğlan isterem,
 Son beşiğin kız gelin.
 Anam-bacım kız gelin,
 Al-yanağı düz gelin,
 Yeddi oğlan isterem,
 Son beşiğin kız gelin.
 Gelin gelin naz gelin,
 Dere tepe düz gelin,
 Yeddi oğlan isterem,
 Bir denesi kız gelin".

4.1.2.15. Gelin Görüşü

Gelin getirildikten sonra ilk üç gün içinden damadın yakın akrabaları gelini görmeğe gelirler. Bu törenin adına "gelin görüşü" veya "ayak açma" denir. Gelen misafirlere gelin çay veya başka içecek ikram eder, yaşlıların ise elinden öper. Misafirler ise geline hediye verir. Verilen hediyelere "el öpme payı" denir.

4.1.2.16. Aile Ziyareti

Gelin geldikten birkaç gün sonra damatla beraber "el öpmek" için babasının evine gider. Bu sırada gelinin diğer yakın akrabaları da ziyaret edilir.

4.1.3. Ölüm

4.1.3.1. Ölüm Sırasında Yapılan İşlemler

Ölmek üzere olan kişi, can verirken çok incinirse veya can çekişirse, birisi başının üstünde Kuran okur veya okuması olan olmaz ise Fatiha okunur. Öldükten sonra ağzı ve gözleri kapatılır.

Ölen kişinin gözlerinin açık kalması konusunda şöyle inanılır: “Ölü ölmek üzereyken Hakkı görür ve onun zevkinden gözleri onun yüzüne baka kalır. Bu sebepten ölünün gözleri açık kalır”.

Ölünün ellerini ve ayaklarına kına yakılır. Gusül verdikten sonra kafur denen bir tozu ölünün bedeninin yedi farklı noktasına koyarlar. Bu noktalar ibadet ederken yere dokunan noktalardır. Kına ölünün iki ayağı, dizleri, alını ve iki elinin içine sürülür.

4.1.3.2. Ölüm Olayının Duyurulması / Gömme İşlemleri

Birisi öldüğü zaman köyde ezan verilir ve herkes ölü öldüğünü öğrenir. Köyün mollası veya yoksa başka yerden molla getirilir. Gömüldükten sonra ilk gece mezarın üstünde ateş yakılır. Kaynak kişilerden bazıları cenazenin vahşi hayvanlar tarafından yenmemesi için yakıldığının söylüyorlar. İlk gece ise ölü için yakınlarından birisi vahşet namazı kılır.

Ölüm olayından sonra ölen kişi için baş cevizi²²⁴ dağıtılır. Bunun için cem ayini yapılır. Maddi durumu iyi olanlar kurbanlık keser ve baş cevizi ile beraber cem evinde dağıtırlar.

²²⁴ Daha önce de değinildiği gibi bir kişi için hayatında üç kere baş cevizi dağıtılır; doğduğu, evlendiği ve öldüğü zaman. Kişinin başı bağlanırsa veya birisiyle ikrar kardeş olursa yine baş cevizi dağıtılır. Bu cevizin adına coze-hindi veya Hint cevizi denir. Normal cevizden biraz daha küçük oluyor. Yoğrulur ve kağıt üstünde paylanarak herkese dağıtılıyor. Biraz kokuludur. Bu tür ceviz Ehl-i Haklar arasında sadece bu tören için kullanılır. Kokulu ve baharat gibi olduğu için çayla beraber tüketiliyor. Karakoyunlular arasındaki baş cevizi ve uygulama biçimleri Yaresan

4.1.3.3. Ölüm Sonrası İşlemler

Ölüm olayından sonra baş sağlığı için ölen kişinin evine gidilir. Ölüm olayının kırkıncı gününe kadar bütün perşembe günlerinde mezarlığa gidilir, helva pişirilir ve dağıtılır. Yılın sondan ikinci perşembesi²²⁵ yine ölü helvası pişirilir. Eskiden ölü helvası un ve pekmez ile pişirilirdi ve bu helvaya Kara Helva denirdi. Kara Helva sabah erkenden dağıtılırdı. Ölen kişinin evinde ilk üç gün fazla misafir olur ve bütün öğünlerde yemek verilir, bu nedenle gelen misafirler maddi yardımda bulunurlar.

4.1.3.4. Yas Tutma

Ölen kişinin ailesi saç ve sakallarını kırkıncı gününe kadar kesmezler. Beşinci veya yedinci gün ölen kişinin kızı evliyse kadınlar tarafından evine götürülüyor. Oğlu ise erkekler ve aksakallar tarafından evine götürülür. Eskiden yine kırkıncı güne kadar televizyon seyredilmezdi ve sonunda bir aksakal gelir ailenin televizyonunu açardı.

Köyde belirli günlerde ölü yemeği verilmektedir. Bu yemeğin adına “ihşan” denir ve genellikle üçüncü ve kırkıncı günde ve yıldönümünde verilir. Kırkına kadar akrabalar ve köylüler ailenin ziyaretine gelir ve baş sağlığı verirler. Bu ziyaretlerde şu dualar söylenir: “Başınız sağ olsun!”, “Toprağı bol olsun!”, “Yeri cennet olsun!”, “Toprağı sayınca yaşayasınız!” v.s.

Köyde bayram günleri gelince önce azalı ailenin ziyaretine gidilir. Düğün veya her hangi bir şenlik yapılacak olursa azalı ailenin evine bir hediye götürülür ve onlardan izin alınır.

Ehl-i Hakların uygulamalarına benzemektedir. (detaylı bilgi için bakınız: Sefizade, Seddig. Dore-ye Heftvane-ye Serencam. Tahran: Tahuri Yayınları, 1986)

²²⁵ Yılın son iki perşembesine “Arafa günleri” denir. Sondan ikinci perşembeye ölü arafası ve son perşembeye diri arafası denirdi. Dirilerin arafasında de eskiden helvası dağıtılıyordu. Günümüzde bu tören yapılmamaktadır.

Genellikle ölüm olayının kırkıncı günü veya yıldönümünde mezar yapılır. Maddi durumu iyi olan aileler mezarı taştan yaptırırlar. Yazılar ise Türkçe veya Farsça yazılmaktadır.

4.1.3.5. Ölen Kişinin Eşyaları

Eskiden ölen kişinin elbiseleri ölüyü yıkayan kişiye verilirdi, bir kısmı ise fakirlere dağıtılıyordu. Bazıları ise onun anısına saklanırdı.

4.2. TÖREN VE KUTLAMALAR

4.2.1. Hıdır Nebi

Güney Azerbaycan da dahil, İran genelinde bu bayram fazla bilinmemektedir. Bu nedenle Hıdır Nebi törenlerini Ehl-i Hak bayramları başlığı altında aktarmayı uygun gördük.

Hıdır Nebi törenleri küçük çile veya Bayram Ayı'nda yapılır. Anlatılara göre eskiden bu törenler üç²²⁶ haftada yapılıyordu. İlk hafta Bayram Ayı'nın ilk perşembesinden başlar ve bir hafta sürerdi. Bu haftadaki törenlere Hıdır denirdi. İkinci tören ikinci perşembeden itibaren başlar ve yine bir hafta devam ederdi. Bu haftanın adı Nebi idi. Üçüncü haftanın adı ise İlyas'tı. Hıdır dağların²²⁷, Nebi

²²⁶ Karazemin köyünde derlenen bazı anlatılara göre Hıdır Nebi törenleri üç hafta değil, iki haftada yapılıyordu. Bunların adı ise Hıdır Nebi ve İlyas'tı. Hıdır Nebi haftası dağların, İlyas ise aranın veya Çaybasar'ın törenlerine denirmiş. Ehl-i Haklar arasında Nebi adı yaygın olduğu için muhtemelen halk Hıdır Nebi'yi iki farklı kişinin adları olarak anlıyor ve İlyas ile beraber üç ad olduğu için törenlerin de üç hafta sürmesi gerektiği mantığıyla törenlerin üç hafta sürdüğünü söylüyorlar.

²²⁷ Kaynak kişiler dağlar bölgesi dediklerinde Çirkin dağları ve Sokkar dağını kastediyorlar. Bu dağlardaki köylerden bazıları Ehl-i Hak inancına sahip olmadıkları için muhtemelen Müslüman olup, Ehl-i Hak olmayanların bölgeleri kastedilir. Onların Hıdır Nebi törenleri Ehl-i Haklarınkinden farklı olarak yapıldığı düşünülür.

Çaybasar'ın²²⁸ veya aran'ın²²⁹ haftası olarak kutlanıyordu, İlyas ise Ermenilerin²³⁰ törenlerine denirdi.

Halk inanişına göre Hıdır Nebi törenleri sırasında, Hıdır Nebi gizlice evlere gelir, un²³¹ tabaklarına elini basar ve böylece bereketli olurdu. Dolayısıyla açık alanda bir tabağa un koyulurdu. Bazıları Hıdır'ın elinin izini kendisinin gördüğünü anlatır. Ayrıca törenler süresince tahıldan çorba pişirilir ve koyun-kuzunun kaldığı yere serpilirdi, böylece bol süt vereceklerine inanılırdı.

Hıdır Nebi törenlerinin eski zamanlarda olmazsa olmazı haşıl denen bir temektir. Haşıl pişirildikten sonra üstüne pekmez ve sarı yağ konurdu. Törenler süresince pişirilen yemekler içinde pirinç pilavı da yer almaktaydı.

Kosa çıkarmak bu törenlerde yapılan bir farklı eğlence ritüelidir. Eskiden Hıdır Nebi törenleri sırasında köylerde şenlikler düzenleniyordu. Bu törenlerde biri kadın ve diğeri erkek kılığına girmiş ve başına deriden saçlar takmış ve tüyden kuyruk takmış iki kişi, kendilerine köy çocuklarından yandaşlar²³² almış bir eğlence gurubu köyde kapı kapı gezer ve bayramlık toplarlardı. Katılımcıların ellerinde torba ve tencere oluyordu. Her evde veya evin önünde gösteri ve eğlence yaptıktan sonra bayramlıklarını alır ve giderlerdi. Torbalarda un veya buğday, tencerelerde ise sarı yağ toplarlardı. Eğlenceye katılan bütün yandaşların ellerinde iki ağaç oluyordu. Ağaçlar çalınır ve eşliğinde Hıdır Nebi

²²⁸ Halk arasında genel anlamıyla dağlık olmayan bölge ve özel olarak Çirkin dağlarının eteklerine yani Sofu, Karazemin ve başka köylerin bulunduğu düz araziye Çaybasar denir. Çaybasar akar suların, özellikle dağdan gelen sel veya karların erimesi sonucu oluşan nehirlerin aktığı alanlara denir.

²²⁹ Dağlık bölge karşılığı olarak kullanılır ve düzlük araziye denir, Çaybasar ile aynı anlama gelir ve aynı bölgeleri kapsar.

²³⁰ Müslüman olmayan bütün kesimler kastedilmektedir.

²³¹ Anlatılara göre çok eskiden köyde su değirmeni varmış ve Orta Kerizin suyuyla çalıştırılıyormuş. Yaklaşık olarak yirmi beş yıl öncesine kadar köylüler buğdayı öğütmek için Şot'a götürüyorlardı. Daha sonra köyde yeni bir değirmen yapıldı.

²³² Yandaşlar yerine "yançılar" kullanılmaktadır.

törenlerine özel şiirler okunarak oynanıyordu. Kosa kadın kıyafetine girmiş olan karısını kucağına alıp gezdiriyordu ve oynatıyordu. Gezi sırasında birbirisiyle kavga eden ve genellikle küfürlü konuşan karı-koca, konuşmaları ve hareketleri ile köy ahalisini eğlendiriyormuşlar.

Kutlamalarda oyuncular ve köy ahalisi tarafından okunan Hıdır Nebi şiirlerinden birkaç örnek verelim:

“Hıdır Nebi, Hıdır İlyas,
Çiçeklendi geldi yaz,
Men Hıdır’ın itiyem,
Küllesinin²³³ kütüyem²³⁴”

“Bu Kosa ölmektedir,
Gözleri çömlmektedir,
Erşin²³⁵ apar bel getir,
Bu kosanı yerden götür.”

Bu Kosa ahta kosa,
Boynunda nohda²³⁶ kosa, ...

Ehliman Ahundov’un derleyip düzenlediği Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri²³⁷ adlı kitabında da bu günkü Azerbaycan Cumhuriyeti’nde bilinen Hıdır Nebi törenlerine özel şiirler bulunmaktadır. Örnek;

“Hıdır Nebi, Hıdır İlyas,

²³³ Külle tandırı yanında yapılan bacadır ve hava alması için yapılır. Ekmek pişirilirken küllende küt pişirilir.

²³⁴ Küt kullanılamayan veya geri kalan hamurla yapılan sert bir ekmek türüdür. Hayvanlar özellikle köpekler için yapılır.

²³⁵ Hamur tabağındaki hamuru bölmek ve küçük parçalara ayırmak için kullanılan aletin adıdır.

²³⁶ Genellikle eşek yularına denir.

²³⁷ Bu kitabı Prof. Dr. Semih Tezcan Türk çeviri yazısına aktarmıştır.

Bitdi çiçek, oldu yaz.
 Men Hıdırın guluyam,
 Boz atının çuluyam
 Hıdır getdi hayınan,
 Bir gulança dayınan". (Tezcan, 25-26)

Bu örnekte de açıkça görüldüğü gibi Azerbaycan'da Hıdır Nebi törenlerinde okunan şiirler ile Karazeminlilerin kullandığı şiirler arasında büyük ölçüde benzerlik görülmektedir.

Birkaç yıl öncesine kadar düzenli olarak kutlanan bu bayram artık neredeyse unutulmuş durumdadır.

4.2.2. Askerlik İle İlgili Adetler

Erkek askerliğe gittiği zaman genellikle kurban kesilir ve cem ayiniyle dağıtılır. Askere gidecek olan kişinin ellerine eskiden kına yakılıyordu. Maddi durumu iyi olanlar askerlik bittiğinde de kurbanlık keserler. Köylüler askerliğini bitirmiş olan kişinin ziyaretine giderlerdi. Yine eskiden telefon olmadığı için hemen hemen bütün köylüler askere mektup yazardı. Askerin bunlara yazdığı cevap ise köyün camisinde veya herkesin toplandığı bir alanda okunuyordu.

Çok eskiden Kızılca Kala köyünden Polis adlı bir kişi yılın belirli aylarında yola çıkar ve ülkenin hemen hemen bütün kışlaları ve asker alanlarını yaya gezerdi. Askerlerin mektuplarını toplayıp ailelerini ulaştırırdı. Asker ailesi ise Polis'e hediye ve ücret verirdi.

4.2.3. Çile Gecesi

İran takvimine göre Sonbahar mevsiminin son akşamı çile gecesi olarak kutlanır. Yılın en uzun gecesi olan bu gece 21 Aralık'a denk gelir. Sofralar serilir ve bölgenin iklim koşullarına göre bulunan meyve ve çerezler dizilir. Eskiden çile gecesi için Yaz mevsiminden Sonbahara kadar saman içinde karpuz

saklanıyordu. Günümüzde ise güney bölgelerden getirilmektedir. Pişmaniye ve ceviz ve diğer çerezlerin karışımından yapılan “Pazar helvası” çile gecesinin olmazsa olmazı sayılır. Bu gece nişanlı kızlara hediye götürülür, büyüklerin ve hastaların ziyaretine gidiliyor.

Çile gecesinin dışında büyük çile ve küçük çile denen iki zaman kesiti vardır. Büyük çile, çile gecesiyile başlar ve kırk gün boyunca devam eder. Büyük çilenin ardından küçük çile başlar ve yirmi gün sürer.

4.2.4. Son Çarşamba / Çarşamba Suri

Yılın son salı gününün akşamına Çarşamba gecesi denir ve Çarşamba-Suri diye adlanan kutlama törenleri yapılıyor. Bütün köylüler bu gece pınar, çeşme veya akarsuların başına ve olabildiğince kaynağının yanına giderler. Evlerde veya akarsuların yanında ateş yakarlar ve eğlenirler. Eskiden bu gece silahı olan herkes havaya ateş açardı.

Ateş yaktıktan sonra herkes ateşin üstünden atlar ve şöyle der: “Sarılığım sana, kırmızılığın bana!”

Subay²³⁸ kız ve erkekler ise atladıkları zaman şöyle derler: “Atıl batıl Çarşamba, ayna kimi, bahtım açıl Çarşamba!”.

4.2.5. Nevruz Bayramı

En yüksek seviyede kutlanan bayram Nevruz bayramıdır. Bu bayram İran takvimine göre yeni yılın ilk günü olarak kutlanmaktadır. Nevruz bayramıyla ilgili farklı efsaneler anlatılır. Bunlardan birisini anonim halk edebiyatı bölümü, efsane başlığı altında verdik. Bayrama kaç hafta kala hazırlıklara başlanır, ev temizlikleri yapılır ve yeni elbiseler alınır. Bayram miladi takvime göre 21 Mart gününe denk gelmektedir. Nevruz için sofra serilir ve çeşitli meyveler ve kuruyemişler koyulur. Çocuklara bayramlık olarak verilmek üzere bozuk paralar

²³⁸ Bekar

hazırlanır, yumurtalar pişirilir ve boyanır²³⁹ ve çeşitli şekerler alınır. Yeni yıl günün veya gecenin farklı saatlerinde başlayabilir. Ne zaman olursa olsun, bütün aile fertleri uyanır, giyinir, süslenir ve yeni yılın başlamasını bekler. Bazı aileler ise, Çarşamba-Suri kutlamalarında olduğu gibi, yeni yılı akarsuların kenarında kutlarlar. Yeni yıla girildiği an²⁴⁰ ailenin büyüğü herkes için dua eder. Herkes sırayla aile büyüğünün elinden öper ve bayramlığını alır. Kuran okur. Daha sonra bütün aile birbiriyle öpüşür ve yeni yılı tebrik ederler. Büyük olanlar küçüklerin bayramlığını verir.

Köy çocukları ve gençler yeni yıla girdikten sonra yanlarına uzun bir kumaş alır, kapı kapı gezerler. Şal veya “kurşak” kapıdan ev sahibine verilir ve hediye istenir. Bazıları ise damlara çıkıp, bacadan veya pencerenin önünden bunu aşağı doğru sallarlar. Bu törenin adına “şal sallamak” veya “kurşak sallamak” denir. Ev sahibi kurşakları alır ve içine çocukların bayramlığını koyup bağladıktan sonra geri verir.

Nevruz sofrasında sembol olarak farklı şeyler bulundurulmaktadır. Bunlar farklı şekilde yorumlanır. Günümüzde Farsça’nın etkisiyle bu sembollere Heft-Sin²⁴¹ adı verilmiştir. Heft-Sin baş harfi “s” olan yedi çeşit meyve, sebze ve eşyadan oluşmaktadır. Köylülerin ve genel olarak Türklerin sofralarında bereket sembolleri olarak bulundurulan yedi çeşit semboller şunlardır: “Gök ve aydınlık bereketi olarak ayna²⁴² veya Kuran, su (bulunduğu bölgelerde suyun içine balık da koyulur), yer ve toprak bereketi olarak semeni, buğday veya mercimek kavurgası, hayvan bereketi olarak kırmızıya boyanmış yumurta, ağaç bereketi

²³⁹ Yumurtayı boyamak için pişirirken suyun içine kırmızı soğan kabuğu konur.

²⁴⁰ Eskiden yeni yıla girildiğinde evlerinde silahı olanlar havaya ateş açıyorlardı.

²⁴¹ Ali Kafkasyalı, İran Türkleri adlı kitabında Heft-Sin ile ilgili şöyle der: “İran Türkleri de Azerbaycan ve Uygur Türkleri gibi “Yedi Sin Sofrası” açarlar. [Bu sofraya] baş harfi “s” olan yedi çeşit meyve, sebze ve eşya konur. Bunlar genelde, “su” (aydınlık), “sumak” (bereket), “sarımsak” (sağlamlık), “semeni” (ümit), “sirke” (damak tadı), “sikke” (varlık), “saat” (uzun ömür) niyetiyle konulur. Ayrıca yumurta dölün kesilmemesi anlamındadır. (Kafkasyalı, 379)

²⁴² Aynaya aynı zamanda “güzgü” de denmektedir.

olarak elma veya içde, alış-veriş bereketi olarak sikke, gövermek ve gelişmek sembolü olarak yeşillik". (Manzoori, 56)

Bayram günleri sırasında çocuklar aldıkları boyanmış yumurtalar ile yarışmalar düzenliyorlar. Şöyle ki yumurtalarını sırayla bir birine vuruyorlar, yumurtası kırılan kişi oyunu ve yumurtasını kaybetmiş sayılır.

Yeni yılın on üçüncü günü "sizdeh-be-der" adlanır. Bu gün İran genelinde doğa günü olarak kutlanır. Bütün aileler doğaya çıkarlar ve bir günü ev dışında geçirirler. Bayram için yetiştirdikleri yeşilliği ise bu gün bir akarsuda akıtıyor ya da doğaya atıyorlar. Böylece yeşilliği ve yaşamın devamının sağlanacağına inanıyorlar. Bu gün ayrıca yeni canlanmış topraktan belirli sebzeler toplanır ve onunla çorba pişirilir. Bu sebzelerin adına "çöl penceri" denir. Nevruz çiçeği sizdeh-be-der günü toplanan ve yenen bir çiçek türüdür. Bu çiçek sadece yeni yılın ilk 10-20 günlerinde bulunur. (bakınız ek: 36)

4.3. ÇOCUK OYUNLARI

Çocuk oyunları ve bu oyunların adları da farklı bölgelerdekiler ile adlarının ve uygulama biçiminin benzerliği açısından önem taşımaktadır. Bunlardan bazıları şöyledir: Gizlembac, kercime taş, beş taş, cıllı cırtı, hestekin, hülügayda, aşık oyunu v.s.

Cıllı cırtı oyunu sırasında çocuklar sıraya girer ve birbirinin sırtından atarlardı. Dikkat çeken bir başka oyun ise kertenkele oyunudur. Bu oyun sırasında çocuk oyuncular manzum dizeler söylerler. Örnek:

"El ele kertenkele, gelin gidek babam gile (veya; gelin gidek bizim ele), ne yiyek? Hurma yiyek, ...

Oyunun başka bir varyantı ise şöyle başlar:

"Benövşe, bende düşe, bizden size kim düşe?".

Saklambaç oyunu sırasında diğerlerini arayan kişi “Adam madam iysi²⁴³ gelir, şakıdı badam²⁴⁴ iysi gelir”.

Çocuk oyunları sırasından okunan şiir örnekleri aşağıda verilmiştir.

“Ay mestana mestana,
Keçiler düştü bostana,
Taş attım kıcı (ayağı) sındı,
Apardılar hekime,
Hekim dedi bağlıdır,
Keçelin başı yağlıdır,
Keçel dedi vay başım,
Kazanda kaynar başım”.

“Keçel keçel daz keçel,
Peyede peyvaz keçel”.

“Bir iki bizimki,
Üç dört kapıyı ört,
Beş altı diz altı,
Yedi sekiz firengiz,
Dokuz on kırmızı don,
Sağ sol salla bunu çek bunu”.

“Şahşadı baba şahşadı,
Götünde boku gıfşadı,
Anası kurban boyuna,
İki zingirav astı boynuna,
Biri zingıldar, biri dındıldar,
Gıv, gıv, gıv”

²⁴³ Koku

²⁴⁴ Badem

“Üşüdüm ha üşüdüm,
 Dağdan armut taşıdım,
 Armudumu aldılar,
 Mene zulüm sattılar,
 Men zulümden bezaram,
 Keten köynek yazaram,
 Keten köynek mil mili,
 Gel oku bizim dili,
 Bizim dili mu dili,
 Bizim dili nur dili,
 Urmu’dan gelen atlı,
 Belinde darı getirdi,
 Darıyı verdim kuşa,
 Kuş mene kanat verdi,
 Kanat çaldım uçmaya,
 Hak kapısın açmaya,
 Hak kapısı bağlıdır,
 Kilidi deve boynunda,
 Deve Şirvan yolunda,
 Şirvan yolu ser-be-ser,
 İçinde ceyran gezer,
 Ceyranın balaları,
 Meni gördü ağladı,
 Tumanına gığladı”.

“Damba dımbılı dur çay koy,
 Evi süpür nahar koy,
 Menim adım hamledir,
 Ursiye’den gelmedir,
 Ursiye’nin milleri,
 Açıp kızıl gülleri,
 Kızıl gülü dererler,

Mahmel üste sererler,
 ...'in toyunda,
 Bir doyunca süzerler”.

“Mamani ay mamani,
 Hani bu kızın tumani,
 Tumanı ağaç başında,
 Dayısı gilin tuşunda ...”.

4.4. GELENEKSEL HALK TİYATROSU

1980’li yıllara kadar düzenli olarak yapılan “kosa” ve “sayacı” oyunları günümüzde unutulmuş durumda ve yapılmamaktadır. Bu oyunlara, icra şekilleri ve içerikleri itibariyle “halk tiyatrosu” demek mümkündür. Birkaç oyuncudan oluşan gruplar halinde icra edilen ve yılın belirli zamanında yapılan bu oyunların asıl işlevi eğlence ve zaman geçirmektir. Kosa oyunları Hıdır Nebi törenleri başlığı altında anlatıldığı için bu bölümde sadece sayacı oyunlarına yer verilmiştir.

Sayacılar Nevruz bayramı öncesinde²⁴⁵ köylere gelirlerdi. Sayacıların ellerinde bir ağaç, ağacın başında ise yine ağaçtan yapılmış keçi maketi oluyordu. Sayacılar bu ağaçları oynatarak şiirler söyler ve bayramlık topluyorlardı. Söyledikleri şiirlerle halkı eğlendirir ve güldürüyorlardı. Sayacıların oyun törenleri büyük ölçüde Hıdır Nebi törenlerinde yapılan Kosa oyunlarına benzemektedir, oyunlar boyunca söylenen şiirler de benzerlik göstermektedir. Örnek:

Selam aleyk say beyler,
 Birbirinden yeğ beyler,
 Saya geldi görünüz,
 Selam verdi alınız,

²⁴⁵ Bazen sayacılar sonbaharda koyunların doğurdukları günlerde de geliyorlarmış.

Bir koyunla bir keçi,
Sayacıya veriniz.

Saya yahşı sayadır,
Yeri yurdu kayadır,
Onun güzel sözleri,
Yatanları oyadır. (uyandırır)

Bu teke ahta teke,
Boynunda nohda teke,
Gezeyen²⁴⁶ arvatların,
Çömleğine çezer²⁴⁷ teke.

Sayacı geldi sayadan,
Bir donu var yel kavadan,
Getir sayanın payın,
Keyveni bacı evin abadan.

Saya, saya, sayadan,
Damazlığı mayadan,
Getir sayacı payın,
Hanım evin abadan. (Yekani Zare, 102)

Sayacı Memmed geldi,
Hayır bereket geldi,
Necibe rahmet geldi,
Na-necibe lanet geldi.
Koyunlu evler gördüm,
Kurulu bağa benzer,
Koyunsuz evler gördüm,

²⁴⁶ Hafif meşrep

²⁴⁷ Çezmek: osurmak

Kurumuş çaya benzer.

Sürünün gözü koyun,
Dolan gez düzü koyun,
Yılda bir ikiz yetir,
Sevindir bizi koyun.

Çoban diyor:
“Canım kara kaş koyun,
Karlı dağlar aş koyun,
Karanlık gecelerde,
Çobana yoldaş koyun”.

İnek diyor:
“Men doğanda melerem,
Meledikçe dağı taşı delerem
Kurdu günden güne sererem,
Ceyran ceyran kerelerim var benim”.

Öküz deyir; men ağama nökerem,
Üç ay kışı men tevlende bekaram,
Yaz olanda çayır-çimen sökerem,
Ağır ağır harmanlarım var benim.

Koyun geldi geyene²⁴⁸
Tutun sağın leğene,
Tel pürçeğin dört edin,
Bekle kızlar beğene.

²⁴⁸ Ceyen: Sokkar dağının yamacında olan bir köy adıdır.

4.5. YEMEK KÜLTÜRÜ

Karazemin köyü zengin bir yemek kültürüne sahiptir. Özellikle kış mevsimi için hazırlanan ve saklanan ham madde konusunda bunu söylemek abartılı olmayacaktır. Köyde pişirilen çorbaların çeşitliliği de aynı zamanda dikkat çekmektedir. Neredeyse doğadaki bütün otlar, bitkiler ve sebzelerin özellikleri, nerede ve hangi amaçla kullanıldığı bilinmektedir. Ebem gömeci, perpine, yelmik, gazyağı, keşirbaşı, keleme keşir²⁴⁹, kuşdili, evelik, çoğan v.s. doğadan toplanan bitkilerdendir ve çoğu çorba yapmak için kullanılıyorlar.

Çoğan'ın tedavi ve baharat özelliklerinin yanı sıra hijyen özelliği de vardır. Çoğan toplanır ve çekirdekleri ayrılırdı. Yıkanacak olan çamaşırlar, özellikle beyaz olanlar bu çekirdeklerle beraber suda ısıtılırdı. Çoğan'ın beyazlatıcı özelliğinin olduğu da söylenir.

Piştirilen yemek ve tatlı çeşitlerinden bazılarının adı şöyledir: kelecoş, hasta, kuymak, hedik, bozbaş, şorba, umac helvası, haşıl, köfte, dizi, dolma, tandır aşısı, kara helva v.s.

4.6. MÜZİK

Dini yönetim ve yasaklardan nedeniyle müzik diğer topluluklarda olduğu kadar yaygın değildir. Hatta İslami devrim sonrası bir süre bütün müzik aletleri yasaklandı ve müzikli törenlerin yapılması engellendi. Buna rağmen günümüzde farklı tören ve kutlamalarda müzik ve kullanılan aletler önemlerini ve işlevlerinin korumuşlardır. Davul, zurna, kopuz ve kara ney bunların en önemlileridir. Düğünlerde davulcu ve zurnacılar iki-üç gün boyunca ve genellikle erkek evinde çalarlar ve bunların eşliğinde halay çekilir ve eğlenilir. Düğün sırasında erkekler meclisine özel ozanlar (aşık) getirilir. Ozanlar kopuzlarının eşliğinde hikayeler ve efsaneler anlatırlar. Düğünün son gününde davulcu ve zurnacı damat adamlarıyla beraber kızın evine giderler ve orada çalarlar. Gelin babasının

²⁴⁹ Keleme Keşir bitkisiyle ilgili bir manzum parça bulunmaktadır: "Keleme Keşir, aşını pişir, duzunu dad, ... gilin çömleğine dızıldat".

evinden çıktığı zaman ise kara neyici yanıklı hava çalar ve kız adamları ve ailesini ağlatır.

Kadınlar meclisinde 50-60 yıl öncesine kadar kavalcı (tef çalan) kadınlar oluyordu ve kaval eşliğinde türküler söylerlerdi. Ancak günümüzde kadın şarkıcı ve kavalcı bulunmamaktadır.

Bunların dışında bütün tören ve kutlamalarda meşhur ve yaygın türküler ezgiyle söylenir ve eğlenilir.

4.7. DİĞER HALK KÜLTÜRÜ ÜRÜNLERİ

Hayvancılık halkın hayatında çok önemli yere sahip olduğu için, halkın kültürü ve törelerinde de yer almıştır. Geçmişte ve günümüzde de uygulanmakta olan bu gelenekler bunu açıkça göstermektedir. Farklı bölümlerde bunun için örnekler verildi. Burada bir kaç örnek daha verelim.

Eskiden Sonbahar mevsiminin tam ortasında koçlar bezenir ve koyunların içine bırakılırlardı. Koyunların üreme zamanı böylece gelmiş oluyordu. Koçlar “nuşa”²⁵⁰ denen bir toprakla boyanır ve farklı süslerle bezeniyorlardı. Ayrıca kırmızı bir bez içine çoban için hediye²⁵¹ konur ve koçun boynuna bağlanıyordu. Sürü sahibi koçu getirir ve koyunların içine katmak isterdi. Bu sırada çoban önünü keser ve bahşiş alırdı. Çoban kırmızı bezi de aldıktan sonra koçun koyunların içine girmesine izin veriyordu.

Koyunlar ilkbaharda doğarlar. Kuzular büyüdükçe yaşlarına göre farklı adlar alıyorlar. Kuyruk doğduğunda (yazın tam yarısında) ilk kez hayvanlar yıkanır ve kuruduktan sonra kırkılıyorlar. Bu aşamadan sonra artık onlara “tokulu” denir. Kırkılan ilk yünlerine ise “güzem” denir. Nevruz bayramından sonra tokulular artık “şişek” olmuş oluyorlar. Sonbaharda şişekler üreme yaşlarına gelmiş olup,

²⁵⁰ Nuşa bir toprak türüne denir. Rengi sarı veya turuncu olur. Suda çözüldüğünde kına gibi rengi olur. Hayvanlar genellikle böyle boyanıyorlardı. (bakınız es: 42)

²⁵¹ Genelde çobanın hediyesi iğde, hurma, ceviz, kuru üzüm gibi çerezlerden oluşuyordu.

bezelen koçların önüne çıkartılıyorlar. Buna “koça koyulmak” veya “koça gelmek” denmektedir. Şişekler ilk defa doğurduklarında yaşlarını ifade etmek için “şişekliğine doğurmuş” terimi kullanılıyor. İkinci yıl doğurdukları zaman ise “gez gezme” olarak adlandırılıyorlar. Halk hayvanların yaşlarını dişlerinden öğreniyorlar. Daha sonraki yıllarda sırasıyla “üç doğar” ve “dört doğar” sıfatlarıyla biliniyorlar. Erkek olanlar ise sırasıyla “kuzu”, “şişek”, “höyeç”, “maz”, “dırmaz” ve “tırkaç” adlarıyla biliniyorlar.

Köyde kahvehane bulunmamasına rağmen zengin bir kahvehane kültürü vardır. Çay içme adetleri bu konuda köy ahalisinin hangi derecede bu kültüre sahip olduklarını sergilemektedir. Bu adetler ile birkaç örneği bu şekilde sıralayabiliriz: Çay bardağı ve çay tabağının birbirinin içinde veya üstünde durduğu konumuna göre sonraki çayın istenip istenmediği anlaşılıyor. Çay yenildiği zaman “İçiyor musun?” diye sorulmaz.

Köyde ve genel olarak Karakoyunlu bölgesinde kadın konumu diğer toplumlardan farklılık göstermektedir. Kadın her ne kadar başat kültür ve inanç etkisiyle içe kapanık durumda olsa da saygındır ve hiçbir durumda dışlanmaz. Akbirçek kadınlar bazen aksakallarla beraber meclislerde olur ve her hangi bir karar alınacak olursa, görüşlerini bildirirler. Kaynak kişilerden birisinin anlattığı bir olay kadının konumunun biraz daha aydınlanmasına yardımcı olacaktır: “Köylülerden birisi ölmek üzereyken, köy aksakallarından birisini yanına çağırılmış ve çocuklarını ona emanet etmiş. Yanında bulunan karısı kendisinin ne yapacağını sorunca eliyle yukarıyı²⁵² göstermiş. Kız kardeşine ise, “Sen benimle varsın” demiş. Bu sırada karısı ona seslenmiş ve demiş ki; “Başka şey hayal etme, ben ölünceye kadar kolum bu kapıda kösemdir²⁵³, saçım ise süpürge, ben evimden çıkmam. Senin yanına yüzü kara gelemem”. Bu kişi öldükten üç gün sonra kız kardeşi de ölmüş ve karısı hayatının sonuna kadar dediği gibi yapmış.

²⁵² Bu işaret “seni Allah’a emanet ediyorum” demektir. Yani kadın özgür bırakılmıştır. İsterse evinde kalır ve çocuklarına bakar, ya da evlenir.

²⁵³ Kösev tandırın içindeki korları karıştırmak için kullanılan ağaca denir.

SONUÇ

Dört bölümden oluşan bu çalışma sonucunda araştırma alanının tarihi ve demografik özellikleri, inanç yapısı, anonim halk edebiyatı ve halk kültürü ortaya konmuştur.

İnanç yapısının farklılığından dolayı ötekileştirilen ve dolayısıyla değişmeğe uğrayan Karakoyunlu Ehl-i Haklarının inanç yapısı ve gelenek-görenek biçimleri, yüz yıllar süresince uğradığı değişimlere rağmen bu gün bile eski dönemlerin ve geçmişteki inanç ve ananelerin izlerini taşımaktadır.

Bu çalışmada tarih boyunca bütün etkenlere rağmen korunmuş olan ve günümüze kadar süregelen bir kültürün izleri sürülmüş ve ürünleri tespit edilmiştir. Bazı yerlerde ise karşılaştırmalı yöntemle derlenen materyal diğer kültürlerdeki benzerleriyle mukayese edilmiştir. Mümkün olduğu kadar materyaller incelenerek güvenilir olup olmadıkları tartışılmıştır.

Küreselleşen dünyayla beraber hızlı bir şekilde değişen ve kimlik kaybına uğrayan bu topluluk, günümüze kadar taşımış olduğu eski çağın izlerini bu değişim veya kaybolma sürecinde kendisiyle beraber götürmektedir.

Tarih boyunca göçler, yayılıp genişlemeler ve savaşlar sonucunda yeni kültür ve inanç sistemleriyle karşılaşan, etkilenen ve etkileyen Karakoyunlu Ehl-i Hakların kültürü, tarihi ve inanç sistemi etkileşim içinde oldukları diğer kültür alanlarıyla karşılaştırıldıysa da, kesin ve net sonuçların ortaya konması mümkün olmamıştır. Zira derlenen materyallere bakıldığında gerek inanç yapısı, gerekse halk kültür ve edebiyatı bakımından son derece geniş bir alan ve çeşitli kültür, tarikat ve inanç sistemlerinin varlığı ve izleri görülmektedir.

Bu çalışma kapsamında yapmış olduğumuz araştırma ve incelemeler sonucunda Karakoyunlu Ehl-i Hakların boy, kültür ve tarihi kökenleriyle ilgili bir fikir ortaya koyacak olursak bunu en basit şekliyle şöyle ifade edebiliriz: Karakoyunlu Ehl-i Haklar Türkmen göçebelerinden olup, eski tarihlerde

Anadolu'ya yerleşmişlerdir. Anadolu Kızılbaşlarından olmaları muhtemeldir. Konar-göçer hayat tarzları gereği Anadolu'da çeşitli tarikat ve inanç sistemleriyle temas etmişlerdir. Bunlardan en önemlisi Alevi ve Bektaşî tekkeleri olmuştur. Daha sonra İran sınırları içerisine yerleşmişlerdir. Yeni sınırlar içerisinde eski bağlarından kopmuş oldukları için, inanç ve kültür açısından kendilerine çok yakın olan ve merkezi Kirmanşah'ta bulunan Kürt ve Fars kökenli Ehl-i Hak tarikatına bağlanmışlar ve onların etkisi altında kalmışlardır. İnanç sistemi gereği bu tekkeye bağlanmak zorunda kalan Karakoyunlular, inanç sistemi açısında biraz değişime uğramış olsalar da eskiden sahip oldukları gelenek-göreneklerini korumuş ve günümüze kadar taşımışlardır.

Günümüzde geniş bir medya etkisi altında kalan bu topluluk gittikçe kültür bağlarını kaybetmekte ve eski töre ve inançlarından uzaklaşmaktadırlar. Bu çalışmanın sunduğu verilerden yola çıkarak Karakoyunlu Ehl-i Haklar hakkında bir fikre sahip olmakla beraber, az da olsa bu kaybı önlemek mümkün olacaktır. Söz konusu topluluk ise bu vasıta ile kendi farkına varır, kendisine değer verecektir. Bu şekilde kültürün ve geleneğin devamı sağlanır ve değerli kültürel mirasımız gelecek nesillere taşınmış olur. Yapılan çalışmayla, bu yönde verileri ortaya koymak amaçlanmıştır.

Derlenen malzemelerden hareketle teorik incelemeler ve karşılaştırmalar yapmak konuyu biraz daha asıl gayeye yaklaştıracak ve daha net sonuçların elde edilmesine imkan sağlayacaktır.

Son olarak bu çalışmanın bilim alanında yararlı olacağını umar, eksiklerinin çalışılarak giderilmesi ve tamamlanmasını ümit ediyorum.

KAYNAKÇA

Kitaplar ve Makaleler

- Algar, Hamid. "Ehl-i Hak". İslam Ansiklopedisi. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, s: 513-515.
- Atalay, Besim. *Divanü Lûgat-it Türk Tercümesi*. Ankara: Alâeddin Kırıl Basımevi, 1941.
- Ateş, Süleyman. *İslam Tasavvufu*. İstanbul: Radikal Yayınları, 1985.
- Atsız, Nihal. *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Aylı Kurt Yayınları, 1943.
- Babacan, İsrail. "İran Türkleri Arasında Yaygın Bir İnanç Ehl-i Hak ve Kutsal Kitapları". Türk Kültürü ve Hacı Bektaş-ı Veli Dergisi. s 33 (2005) s. 213-230
- Bahadır, İbrahim. *Bilgi Toplumunda Alevilik*. Ankara: Alevi Kültür Merkezi Yayınları, 2003.
- Banarlı, Nihad Sami. *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: MEB Yayınları, 1971.
- Basri Erk, Hasan. *İslami Mezhebler-Tarikatlar*, İstanbul: Varol Yayınları, 1954.
- Caferli, Muharrem. *Destan ve Mif*. Tebriz: Ahter Yayınları, 2006.
- Çobanoğlu, Özkul. *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2005.
- Çobanoğlu, Özkul. *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2003.
- Dağlı, Yücel ve Seyit Ali Kahraman. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi IV. Kitap*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000.
- Dağlı, Yücel ve Diğerleri. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi VII. Kitap*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003.
- Dorson, Richard M. *Günümüz Folklor Kuramları*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1984.

- Ebadi, Gheis Ayaz. "İran'da Karakoyunlu Bölgesindeki Türklerde Eski Türklerin Dili, İnancı ve Geleneklerinin İzleri". TUDOK 2010, Yayınlanmamış Bildiri, İstanbul.
- Erdoğan, Kutluay. *Alevi-Bektaşî Gerçeği*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2000.
- Eröz, Mehmet. *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik Bektaşîlik*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1992.
- Eröz, Mehmet. *Türkiye'de Alevilik Bektaşîlik*. İstanbul: Otağ Yayınları, 1977.
- Esedî, Behram. *Azerbaycan Edebiyatı Konulu Makale Toplusu*. Urumiye: yyy, 2004.
- Farughi, Suraiya. *Anadolu'da Bektaşîlik*, İstanbul: Simurg Yayınları, 2004.
- Fırlalı, Ethem Ruhi. *Mezhepler ve Tarikatlar Ansiklopedisi*. İstanbul: Tercüman Yayınları, 1987.
- Gordlevsky, Vladimir Aleksandroviç. "Karakoyunlu (Maku Hanlığı'na Bir Geziden Derlenmiş Bilgiler)" Çev. Namiq Musalı. *Alevi- Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi*. s:4 (2011), s. 81-123.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *100 Soruda Tasavvuf*, İstanbul: Milenyum Yayınları, 2000
- Gömeç, Saadettin. *Şamanizm ve Eski Türk İnancı*, Ankara: Yapı Kredi Yayınları, 2006.
- Guliyev, Abdullah. *Abdullah Guliyev'in Günlüğü*. Yayımlanmamış Eser.
- Güzel, Abdurrahman. *Dini-Tasavvufî Türk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1999.
- Hadi, İsmail. *Dil Deniz, Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*. Tahran: Ferzane Yayınları, 2000
- Hamzehee, M. Reza. *The Yaresan: a Sociological, Historical And Religio-Historical Study of a Kurdish Community*, Berlin: K. Schwarz Yayınları, 1990.
- İbrahimoğlu Kadirzade, Kadir. *Türklerin Soy Kütüğü Meselesi*. Hazırlayan: Ahmet Doğan. Ankara: Akçağ Yayınları: 2005.
- Kafkasyalı, Ali. *İran Türk Aşıkları ve Milli Kimlik*. Erzurum: yyy, 2007.
- Kafkasyalı, Ali. *İran Türkleri Aşık Muhitleri*. Erzurum: yyy, 2006.
- Kameri, Sirius. *Köroğlu Külliyyatı*. Tebriz: Fahr-I Azer Yayınları, 1967.

- Kayakızı Bagher Muosavi, Shahrbanoo. *Bir Öğretmenin Kara Notları 1, 2*, Almanya-Koln: Forough Yayınları, 2007.
- Kayaoğlu, İ. Gündag. *Folklor ve Etnografya Araştırmaları*. İstanbul: Anadolu Sanat Yayınları, 1985.
- Köprülü, M. Fuad. "Bektaş". İslam Ansiklopedisi. Eskişehir: MEB Yayınları, 2001, s: 461-465.
- Köprülü, M. Fuad. *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.
- Krohn, Julius ve Kaarle Krohn. *Halk Bilim Yöntemi*. Çev. Günsel İçöz. Haz. Fikret Türkmen. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1996.
- Kuhi, Cafer. *Haydarbaba'nın Sırları*, Tebriz: yyy, 2009.
- Manzoori, Naser. "Dil ve Ayın Düşünce". *Dilmac* 34 (2008), s:4-57.
- Mededi, Sirus. *Azerbaycan Nağılları*. Tahran: Andişe-ye No Yayınları, 2009.
- Melikoff, Irene. "Hacı Bektaş'ın Tarihsel Kimliği". Bilgi Toplumunda Alevilik. Hazırlayan: İbrahim Bahadır. Bielefeld: Alevi Kültür Merkezi Yayınları, 2003, s: 3-9
- Movahhed, Samad. *Şeyh Sefieddin Erdebili*, Tahran: Tarhe No Yayınları, 2003.
- Mohammadi, Mohammad. *İran Kültürü*. Tahran: Tus Yayınları, 2004.
- Nicholson, Reynold Alleyne. *Studies in Islamic Mysticism*, London: Cambridge University Press,1921.
- Noah Kramer, Samuel. *Sümer Mitolojisi*, Ankara Agah Yayınları, 2005.
- Noyan, Bedri. *Bektaşilik Alevilik Nedir?* Ankara: Doğuş Yayınları, 1987.
- Noyan, Bedri. *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik*. Ankara: Ardıç Yayınları, 1998.
- Nuri Öztürk, Yaşar. *Tarih Boyunca Tasavvufi Düşünce*. İstanbul: Sümer Yayınları, 1974.
- Ocak, Ahmet Yaşar. "Alevi". İslam Ansiklopedisi. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, s: 368-369.
- Ocak, Ahmet Yaşar. "Bektaşilik". İslam Ansiklopedisi. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, s: 373-379.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri*. İstanbul: Enderun Yayınları, 1983.

- Ocak, Ahmet Yaşar. *Türk Sufiliğine Bakışlar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.
- Oğuz, M. Öcal ve Gürçayır, Selcan. *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*. Ankara: Geleneksel Yayınları, 2005.
- Oğuz, M. Öcal ve Diğerleri. *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 3*. Ankara: Geleneksel Yayınları, 2009.
- Ögel, Bahaeddin. *Türk Mitolojisi*. Ankara: Yapı Kredi Yayınları, 2003.
- Özdemir, Nebi. *Türk Çocuk Oyunları 1*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2006.
- Reis Niya, Rahim. *Köroğlu: Efsane ve Tarihte*. Tahran: Dünya Yayınları 1999.
- Rezmi, Maşallah. "Tebriz'in Kahvehaneleri". *Tribün Dergisi Özel Sayısı*, S: 5, 1999.
- Roshan Zamir, Mehdi. *İki Büyük Şair: Şehriyar ve Mevlana*. Tahran: Mostofi Yayınları, 1996.
- Sakaoğlu, Saim. *Masal Araştırmaları*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1999.
- Seccadi, Seyyed Cafer. *İrfani Sözcük, Deyim ve Terimler*, Tahran: Yyy, 1975.
- Sefizade, Seddig. *Dore-ye Hetvane-ye Serencam*. Tahran: Tahuri Yayınları, 1986.
- Seyyed Salamat, Mir Ali. "Osture Bakımından Bayatı" Tebriz: Haşemi-ye Sudmend Yayınları, 1996.
- Seyyedov, Mir Ali. *Kam-Şaman ve Türklerin Destanları*. Tebriz: Ahter Yayınları, 2002.
- Şardağ, Rüştü. *Her Yönü İle Hacı Bektaş-ı Veli*. İzmir: Karınca Yayınları, 1985.
- Schimmel, Annemarie. *İslamın Mistik Boyutları*, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2004.
- Şirazi, Seyyed Abulkasım. *Halk Kültürü*. Tahran: Esperek Yayınları, 1992.
- Tezcan, Semih. *Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri*, Ankara: TDK Yayınları, 1994.
- Turan. Metin (Hazırlayan). *Pertev Naili Boratav'a Armağan*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.
- Türkçe Sözlük. Ankara: TDK Yayınları, 2007.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvufun Dili - I, II, III*. İstanbul: Mavi Yayınları, 2007.
- Uzun, Enver. *İran İzlenimlerim*. Trabzon: yyy, 2010.
- Uzun, Enver. *İran Türk Folkloru*. Trabzon: yyy. 2007.

Yavuz, Salih Sabri. "Ehl-i Hak". İslam Ansiklopedisi. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, s: 512.

Yekani Zare, Perviz. *Azerbaycan Şifahi El Edebiyatına Bir Bakış*. Andişe-ye No Yayınları, 1999.

Yıldırım, Dursun. *Türk Bitiği*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1998.

Zafarkhah, Ali. *Değerli El Mirası*, Tebriz: Yyy, 2008.

Zafarkhah, Ali. *El Biliği Servetimiz*, Tebriz: Yaran Yayınları, 2005.

Zafarkhah, Ali. *Folklor Hazinesi*, Tebriz: Yaran Yayınları, 2001.

Görüşmeler

Abbasi, Güllü. Karazemin - İran.

Abbasi, Terlan(Aba). Karazemin - İran.

Alizade, İmamkulu. Sofu - İran.

Alizade, Hoşneva. Karazemin - İran.

Alizade, Huda Kerim. Urumiye - İran.

Ebadi, Hasan. Karazemin - İran.

Ebadi, Rızakulu. Karazemin - İran.

Ebadi, Soltan. Karazemin - İran.

Ebadi, Yousef. Karazemin - İran.

Feyzullahzade, Minu. Karazemin - İran.

Guliyev, Hidayet. Bakü - Azerbaycan.

Oryadi, Kudret (İde). Sofu - İran.

İnternet Kaynakları

<http://www.avava.blogfa.com>

<http://www.earth.google.com>

<http://www.gayagizi.persianblog.ir>

<http://www.gayagizi2.blogfa.com>

<http://www.vil.ir>

FOTOĞRAFLAR

1. Makü ve Karazemin Köyünün Uydu Görüntüsü

2. Türkiye / Karakoyunlu İlçesi ve Karazemin

3. Karazemin Köyü ve Çevredeki Yerleşim Alanları

4. Sofu – Karazemin Barajı - Karazemin

5. Karazemin Barajı ve Karazemin Köyü

6. Köyün Yayalarının Bulunduğu Dağlar İle Mesafesi

7. Karazemin Köyünün Uluslararası Karayoluyla Mesafesi

8. Köyün Girişi

9. Orta Keriz

10. Çaylak Kerizi

11. Karazemin Barajı

12. Köyün Mezarlığı

13. Köyün Ağrı Dağı İle Mesafesi

14. Köye Doğru ...

15. Köyün Genel Görünümü

16. irkin ve Sokkar Dağları

17. Talvar / Yukarı Kend Cem Evi

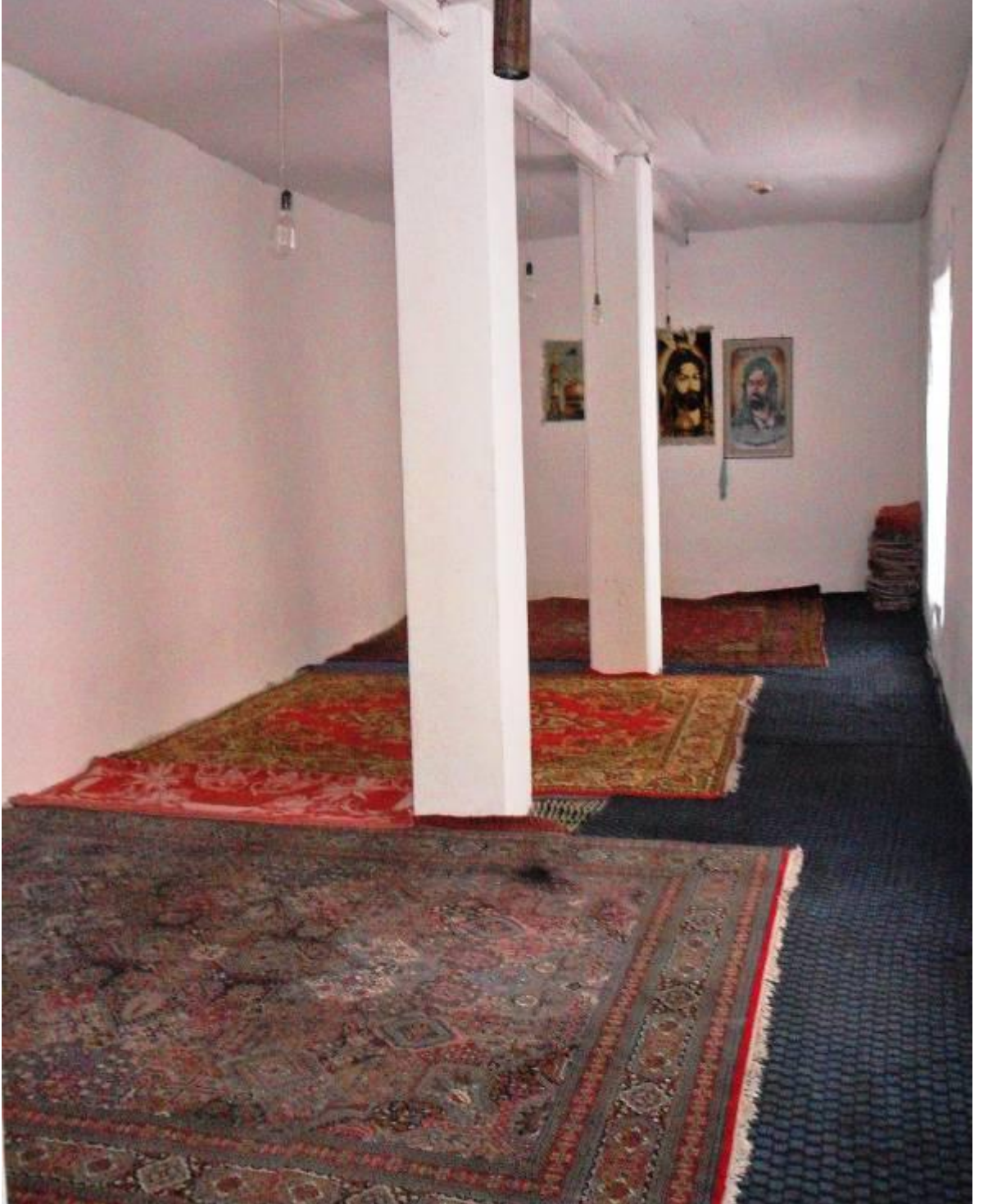
18. Çukur Mahalle Cem Evi

19. Cem Evinin Duvarında “Ya Ali” Taşı

20. Yukarı Kend Cem Evinin İçi

21. Talvar Mahallesi Cem Evinin Duvarındaki Resimler

22. Duvardan Asılan Tahtaya Kazınmış “Ali’un Veli’yullah”

23. Cem Evinin Eşyaları ve Hak Evi Yazısı

24. Cem Evinin Halıları

25. Köyün İnşa Halinde Olan Yeni Camii

26. Karazemin Köyü Muhtarlığı

27. Karazemin Köyü Sağlık Ocağı

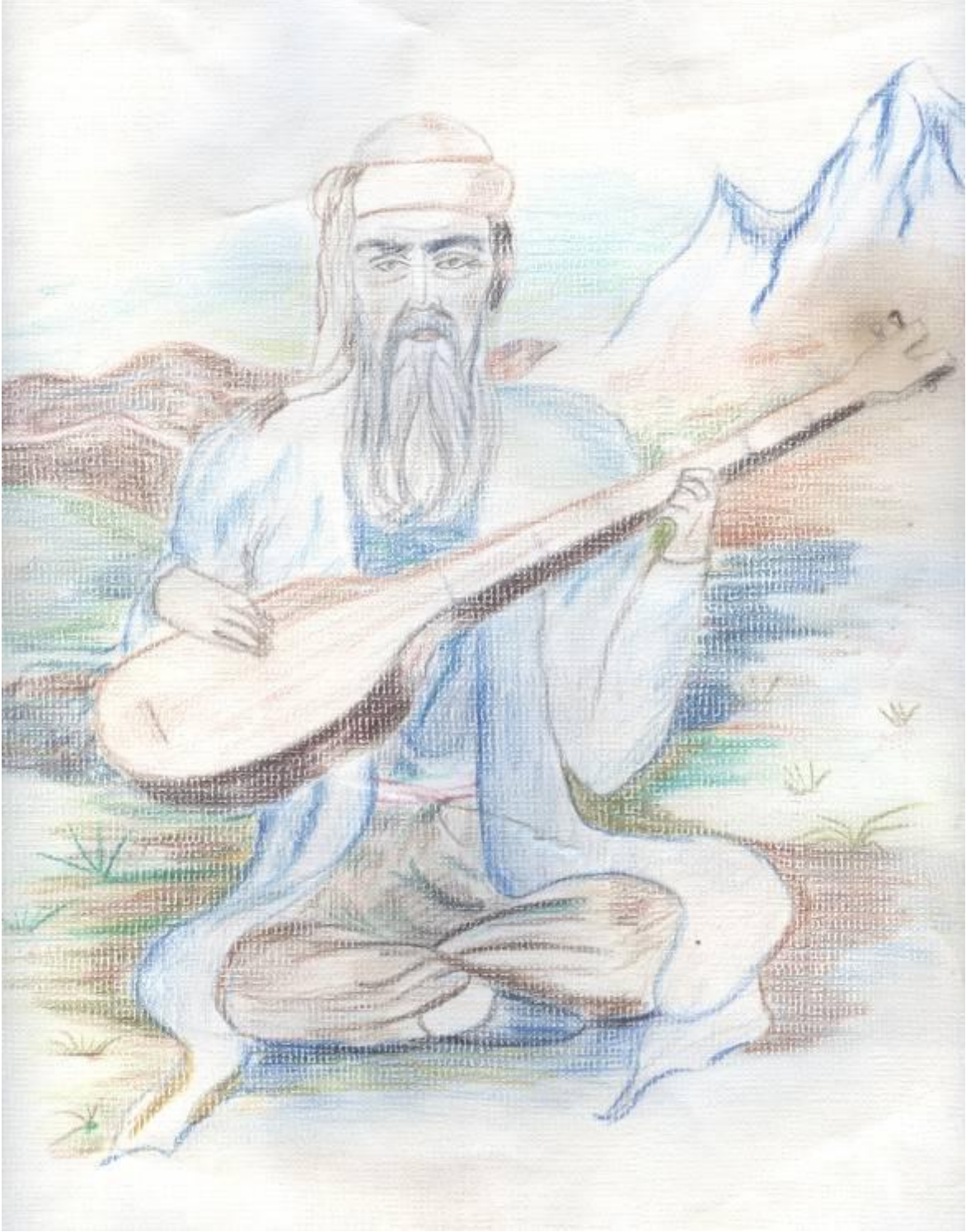
28. Köyün İlkokulu, Eski ve Yeni Binası

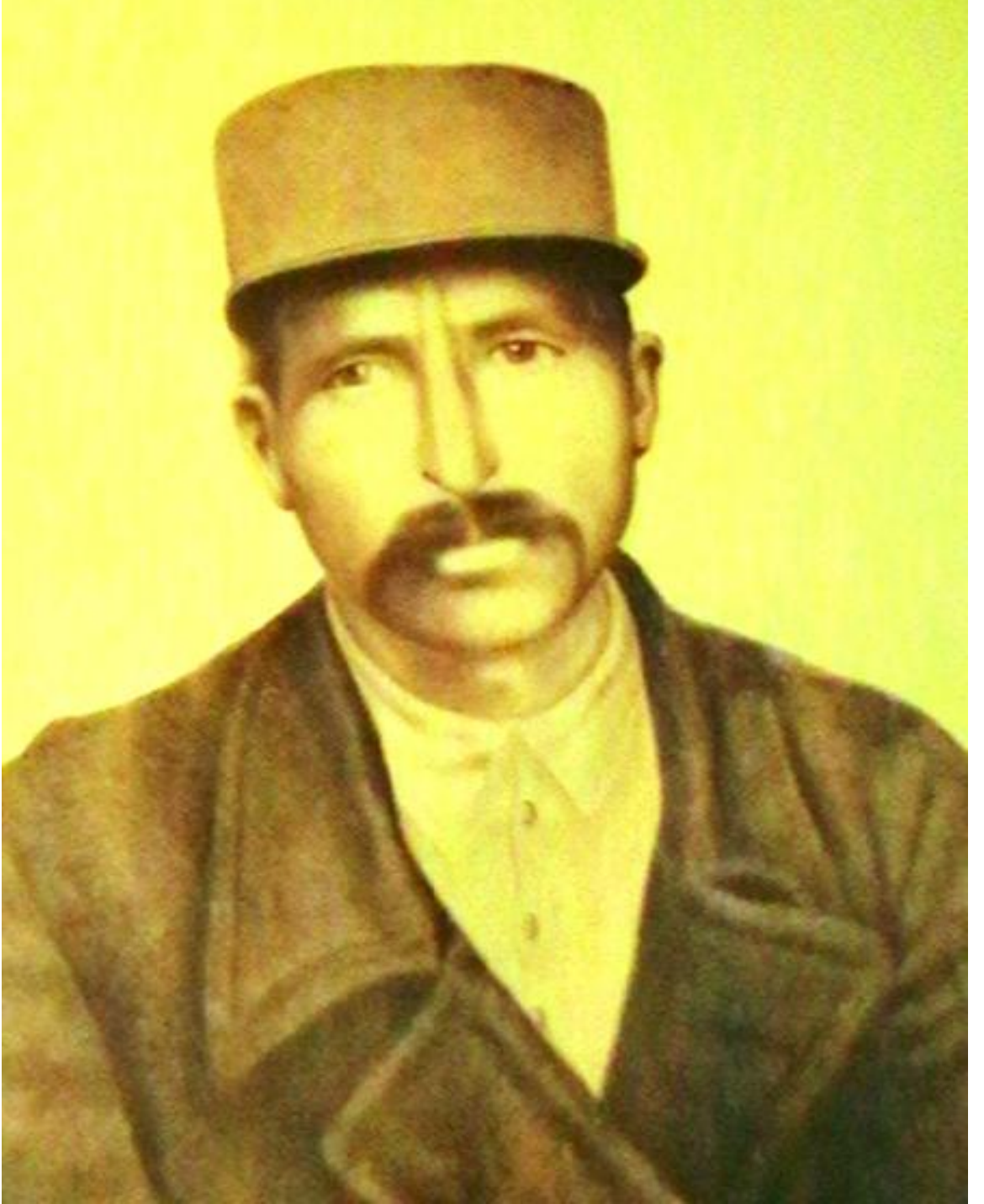
29. Okulun Dersliği ve Öğrencileri

30. Makülü Ressam, Penahi'nin Çizdiği Baba Gurgud Resmi

31. İbadullah Bey, Seyyad Hanlı Taifesinin Büyüklerinden

32. Yusuf Ebadi ve Osmanlı Askerinin Hediyesi; Beyaz Kuran

33. Huda-Kerim Alizade (Kaynak Kişi, Sofu)

34. Gülü Abbasi (Kaynak Kişi)

35. Rahmetli Terlan Hanım (Kaynak Kişi)

36. Nevruz Çiçeği

37. Yusuf ve Sultan Ebadi

38. Rızagulu Ebadi (Kaynak Kişi)

39. Hoşneva Alizade (Kaynak Kişi)

40. Hasan Ebadi (Kaynak Kişi)

41. Arkada Ağrı dağları ve Köyün Su Deposu

42. Kızıl Göz, Sokkar ve Çirkin Dağları

